

*Sárospataki
Füzetek
Alapítva:1857*

KIADJA: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER:
Füsti-Molnár Szilveszter, PhD – *rektor*

A szerkesztőség tagjai:
Homoki Gyula – *a lapszám szakmai szerkesztője*
Kustár György, PhD
Lapis József, PhD – *a lapszám szakmai szerkesztője*
Nagy Károly Zsolt, PhD – *felelős szerkesztő*
Rácsok Gabriella, PhD – *a lapszám szakmai szerkesztője*
Szatmári Emília, PhD
Szentimrei Márk

KORREKTÚRA: Lapis József, PhD
valamint Homoki Gyula
NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS
BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT: A Kapitális Nyomdában
Ügyvezető igazgató:
Kapusi József

ISSN 1416-9878

Szerkesztőség címe:
Sárospataki Református Teológiai Akadémia
3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.
Kiadás és terjesztés: +36 47 312 947
Felelős szerkesztő: +36 70 242 2674

e-mail: sarospatakifuzetek@gmail.com

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 1300 Ft (egyedi ár)
ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 3000 Ft

CÍMLAPKÉP / COVER IMAGE:
Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol
Internátusban. Londoni szín. 1939. III. 25. B93

Számunk képanyagát a Sárospataki Református Gimnázium 1939-ben és 1940-ben zajlott angol nyelvű színelőadásain készült felvételekből válogattuk. A fotográfiákat a SRK Tudományos Gyűjteményei Adattára őrzi.

TARTALOM

Lapis József: Szerkesztői előszó	5
Oktass, hogy éljek!	15
Kustár György: Pál és a popkultúra	17
Esszé: Hit, vallás és népszerű kultúra	19
Görföl Tibor: Minden vallás egyforma? A vallási hagyományok sokfélesége a mai kultúrában	21
Nagy Károly Zsolt: Giccs(?)teológia. Kísérlet napjaink vallásos képhasználatának értelmezésére, református nézőpontból	31
Molnár-Kovács Dorottya: Trendek a magyar nyelvű keresztyén blogoszférában	47
Kovács Krisztián: Sötét jövő vagy jelenvalóság? Teológiai megjegyzések Margaret Atwood <i>A szolgálólány meséje</i> című regényéhez	59
Paczári-Pongor Melinda: Áldozat és helyettes áldozat motívumainak megjelenése a Harry Potter-könyvekben a református teológia nézőpontjából	71
Kodácsy Tamás: Csernobil négy abszurd gyönyörűsége	81
Lapis-Lovas Anett Csilla: Mivégre? Gondolatok <i>A hátrahagyottak (The Leftovers)</i> című sorozatról	95
Kustár György: Bátor Pál, bátoratlan film. Gondolatok a <i>Pál, Krisztus apostola</i> című filmről	101
Demkó Ferenc: Hit List 90. A vallásos világnézet megjelenési formái a kilencvenes évek slágerlistáin	105
Nagygéci Kovács József: Lelkes. Keringés a Cseh–Bereményi-életmű néhány darabja körül	111
Körkérdés: Hit és populáris kultúra a gyakorlatban	121
Molnár Illés	123
Nigriny-Demeter Adrienn	124
Péter-Szarka László	125
Pompor Zoltán	126
Zágoni Balázs	127
Szószék előtt	129
Tar László Péter: Ne felejtse el tanításomat!	131
Idővonal	135
Nagy Júlia: Comenius <i>Schola Ludusa</i> és a hazai református iskolai színjátszás	137
Szatmári Emília: „Semmiképpen sem szokványos iskola-előadás...” Angol nyelvű diákszínjátszás Sárospatakon	141
Győri István: Százötven éves az iskolakert első szobra	151
Füsti-Molnár Szilveszter: Hová tartunk? Rektori beszéd a 489. tanév megnyitóján	155
Recenzió	157
Homoki Gyula: Majdnem tévedhetetlen egyháztörténet (Nick Page: <i>A kereszténység majdnem tévedhetetlen története</i>)	159
Marozsák Dániel: <i>The Bible Project</i> . A Szentírás megértése audiovizuális módon	161
Stíluslap	163
Szerzőink	168

CONTENTS

Editorial: József Lapis	5
Teach Me That I May Live!	
György Kustár: Paul and Popular Culture	17
Articles: <i>Faith and Popular Culture</i>	
Tibor Görföl: Are all Religions the Same? Diversity of the Religious Traditions in Contemporary Culture	21
Károly Zsolt Nagy: Kitsch (?) Theology. An Attempt to Interpret the Religious Use of Contemporary Images from a Reformed Point of View	31
Dorottya Molnár-Kovács: Trends in the Hungarian Christian Blogosphere	47
Krisztián Kovács: Dark Future or Present Reality? Notes on Margaret Atwood's <i>The Handmaid's Tale</i> from a Theological Perspective	59
Melinda Paczári-Pongor: The Notions of Sacrifice and Substitute Sacrifice in the Harry Potter Books from the Perspective of Reformed Theology	71
Tamás Kodácsy: The Four Absurd Beauties of Chernobyl	81
Anett Csilla Lapis-Lovas: To What End? Some Thoughts on the TV Series <i>The Leftovers</i>	95
György Kustár: Courageous Paul, Uncourageous Movie. Thoughts on the Movie <i>Paul, Apostle of Christ</i>	101
Ferenc Demkó: Hit List 90. The Appearance of the Religious Worldview in the Hit Lists of the 90's	105
József Nagygéci Kovács: Soulful. Circling Around Some Pieces of the Oeuvre of Cseh-Bereményi	111
Dispute: <i>Faith and Popular Culture in Practice</i>	
Illés Molnár	123
Adrienn Nigriny-Demeter	124
László Péter-Szarka	125
Zoltán Pompor	126
Balázs Zágoni	127
Treasury of Sermons	
László Péter Tar: Do Not Forget My Teaching!	131
Timeline:	
Júlia Nagy: Comenius' <i>Schola Ludus</i> and the National Reformed Theater	137
Emília Szatmári: "By no Means an Ordinary School-drama..."	
English School-dramas in Sárospatak	141
István Győri: Master and Disciple – On the 25th Anniversary of Szilveszter Füsti-Molnár: Where are We Heading to? Rectorial Opening Speech on the 489th Academic Year	155
Review	
Gyula Homoki: A Nearly Infallible Church History (Nick Page: <i>A Nearly Infallible History of Christianity</i>)	159
Dániel Marozsák: <i>The Bible Project</i> . Understanding Scripture in an Audio-visual Way	161
Style Sheet	163
Authors	168

Szerkesztői előszó

Amikor – fogalmazzunk egyelőre leegyszerűsítően így – keresztény hitünk és vallásunk, valamint a népszerű kultúra termékei közötti kapcsolatokat keressük és vizsgáljuk, a számos lehetséges megközelítés közül két alapvető szempontot látszik most érdemesnek szóba hozni. Az egyik a teológiai megközelítésnek azon szűkre szabott, ám széles körben elterjedt formája, amelynek alapvető kérdése az, hogy az adott népszerű kulturális alkotás vagy médium (beszélhetünk tehát egyfelől zenei, mozgóképes, írásos termékekről és gyakorlatokról, illetőleg olyan jelenségekről, mint az internetes közösségi felületek és blogok megjelenítése és tartalomszolgáltatása) milyen viszonyban áll egyfelől hitigazságainkkal, másfelől az ún. keresztyén ethosszal, illetve világgéppel. Ez például azokban az esetekben merülhet föl, amikor az adott terméket kifejezetten valamilyen kegyességi, vallásos vagy teológiai gyakorlatban szeretnénk hasznosítani, illetve akkor, amikor vitathatóvá válik az adott alkotás keresztyén szemszögű igazságértéke. A különféle hittapasztalatok (pop)kulturális közvetít(ő)dése azonban természetesen nem merül ki ebben, s amikor a népszerű kultúra jelenségére (annak termékeire, illetve ezek – akár az alkotói szándéktól is független – használatára) teológiai szemszögből tekintünk, akkor azt a „vallásos jelentésalkotás és értelemkeresés kontextusaként” is vizsgálhatjuk, összefüggésben az egyén identitáskeresésének folyamatával – amelynek természetesen a transzcendenshez fűződő viszony kialakítása, kialakulása is része.¹ Ahogy Rácsok Gabriella fogalmaz teológia és film találkozási lehetőségeit részletesen taglaló tanulmányában: „Következésképpen teológia és film viszonya nemcsak annak vizsgálatáról szól, hogy egy filmnek mikor tulajdoníthatunk kifejezetten teológiai jelleget, vagy mikor válik legitimmé egy film teológiai szempontú elemzése. Tágabb értelemben annak vizsgálata történik, hogy a teológiai témák hogyan jelentkeznek nem tudományos és nem egyházi közegben: film és filmnézők interakciójában.”²

Érdeemes leszögezni, hogy amikor alkotásokról gondolkodunk, akkor alapvetően a *teljes mű* jelentésáramlását és mondandóját szükséges figyelembe vennünk – hasonlóan egyébként ahhoz, ahogyan a Szentírás esetében sem adekvát a kontextusból és a nagytörténet alakulásából kiragadott verseket illusztratív, előíró, elítélő, legitimációs

¹ Rácsok Gabriella tanulmányában elsősorban a (posztmodern) filmes-vizuális kultúra vonatkozásában tárgyalja a vallásosság lehetőségeit, ám a gondolatmenet több megállapítása, a médiumspecifikus vonatkozásokon túlmutató módon, a vallás(osság) és a (népszerű) kultúra tágabb keretében is releváns marad. Az írás egyik izgalmas pontja az, amikor a – a geertzi vallásdefiníció szellemében, John Lyden elgondolását követve – filmes elbeszélések „(kvázi)-vallásos funkciójáról” beszél. „A film is tekinthető szimbólumrendszernek, mégpedig vizuális és narratív szimbólumok rendszerének, amelyek világnézetet, értékrendszereket közvetítenek.” RÁCSOK Gabriella: *Posztmodern vallásosság és médiateliteltetés*, Sárospataki Füzetek, 2010/1, 90–91, 88. A szöveges és vizuális megnyilatkozásoknak a keresztyén igazsággal, illetőleg etikai elvekkel történő összefüggéseit illetően lásd VISKY S. Béla dolgozatát *A protestáns etika kézikönyve* című tanulmánykötetben (szerk. FAZAKAS Sándor, Budapest, Luther – Kálvin, 2017.).

² RÁCSOK Gabriella: *Teológia és film*, Sárospataki Füzetek, 2015/1, 57–81. Itt: 58.

vagy megoldáskereső jelleggel idézni, hanem azt kell szem előtt tartani, hogy milyen összefüggésben áll az adott szövegrész a bibliai (és elsősorban evangéliumi) üzenettel. Ugyanez érvényes a művekre is (függetlenül azok nivójától): a Harry Potter-könyvsorozat esetében csak a teljes alkotás ismeretében bölcs dolog döntést hoznunk arról, hogy vajon a könyvek okkult bálványimádásra csábítanak, vagy éppenséggel a hűség és a kitartó, feltétel nélküli szeretet értékeit közvetítik. És itt érdemes szóba hoznunk azt is, hogy attól, hogy valamilyen alkotás nem közvetlen, Istenre vonatkozó teológiai tartalmakat közvetít, szemlélete, világértelmezése és etikai struktúrája harmonizálhat a keresztyén ethosszal – ekként releváns lehet azon gondolkodni, hogy Albus Dumbledore (a Harry Potter-könyvek varázslóiskolájának igazgatója) „tanítása” mennyiben és milyen szempontból korrelál a krisztusi szellemiséggel. Elfogadott módon történik ez az értelmezés a keresztyén író, C. S. Lewis *Narnia krónikái* könyvsorozatának esetében, ahol az Aslan nevű, leginkább oroszlán képében megmutatkozó alakot hagyományosan Jézus Krisztus alakjával szokás párhuzamba állítani, leginkább önfeláldozó tette miatt (de Aslan magának a világnak, Narniának a teremtésében is részt vállal). Lewis szerint ebben az esetben nem allegóriáról van szó úgy,³ ahogyan például John Bunyan *A zarándok útja* (*The Pilgrim's Progress*) című 1678-as könyve esetében, amelyben a főszereplőt magát Keresztyén-nek (Christian) hívják, s aki súlyos terhet cipelve tart a Sion hegye felé. Lewis saját megtéréstörténetét megírta ténylegesen allegorikus önéletrajzi formában *The Pilgrim's Regress* (kb. *A zarándok irányváltoztatása/új útra térése*) címmel, de a Narnia-sorozatban sokkal áttételesebben vitt át bibliai és keresztyén jelentéseket. „Aslan sarkalatos szerepet játszik Narniában, ahogy Jézus Krisztus is a keresztyén hit központi alakja. [...] Aslan nem metafora, hanem élő alak, Lewis írói képzeletének központi teremtménye. Nem tekinthetünk rá úgy, mint pusztá költői képre vagy rejtett utalásra.”⁴ Lewis egy idő után egyre biztosabb volt abban, hogy a történetek, elbeszélések alkalmasak különféle világnézetek – esetünkben a keresztyén világkép – közvetítésére. Barátja, J. R. R. Tolkien hangsúlyozta, hogy az evangéliumokban egy „narratív világnézet” mutatkozik meg, egy nagy történetet mesélnek el, „és magukba foglalják mindazt, ami jó, igaz és szép a nagy, klasszikus mítoszokban”. Lewis Tolkien mítosz-értelmezése nyomán jutott el arra a felismerésre, hogy „a jó történet, a dogmatikus racionalizmus »sárkányországát« kicselezve képes megragadni képzeletünket”, s hogy a különféle hitigazságok és a világkép hatékony közvetítéséhez nem a szigorúan didaktikus, szájbarágós, közvetlenül keresztyén tematikájú művek a leginkább alkalmasak.⁵ „Aslan alakja úgy idézi meg Jézust, hogy képzelőerőnket legalább annyira megmozgatja, mint a róla közölt ismeretek értelmünket.”⁶

³ MARTINDALE, Wayne – ROOT, Jerry: *The Quotable Lewis*, Wheaton [Illinois], Tyndale House Publishers, 2012, 59. ('Aslan')

⁴ McGRATH, Alister: *Ebéd C. S. Lewisszal. Elképzelt beszélgetések az élet nagy kérdéseiről*, Ford. J. Füstös Erika, Bp., Harmat, 2016, 89.

⁵ McGRATH: i. m., 70–72.

⁶ Uo., 89.

C. S. Lewis, szándéka szerint, a Narniában testet öltő gondolatkísérlete mögött inkább az állt, hogy egy a mienktől eltérő párhuzamos világban hogyan, milyen (üdv) történeti folyamatban testesülhetne meg (a) Krisztus. Paul Tillich beszél arról, hogy „[a]z ember nem állíthatja, hogy ő a testet öltés egyetlen lehetséges helye. [...] Tehát ha vannak nem »emberi« világok, amelyekben a létezési elidegenedés nemcsak valóságos – ez az egész világegyetemben így van –, hanem egyúttal megvan ennek az elidegenedésnek egyfajta felismerése is, az ilyen világot mindenképpen a benne már munkálkodó üdvözítő erő tartja meg.”⁷ Ha úgy tetszik, egy olyan párhuzamos fikciós világ, mint Narnia, ezzel a teológiai gondolatkísérlettel játszik el: azzal, hogy miképpen tör be az üdvözítő erő a teremtett világba, miért lesz szükségszerű ott a kiközösített és a teremtőtől elidegenedett világban a kapcsolat helyreállítása, mi a bűn helye és szerepe – és így tovább. S könnyen elképzelhető, hogy van, aki számára egy ilyen „fordítás” segít abban, hogy megértse az evangélium lényegét. Másik sajátos példaként említhetjük Yann Martel *Pi élete* című könyvét (ebből is készült látványos filmadaptáció), amelyről elmondható, hogy benne a hit és (az) Isten ugyan központi szerepet játszik, ám vallási szempontból nem súlyozza különbözőként a hindu, az iszlám és a keresztyén spirituális utat a transzcendens felé: mindháromat érvényesnek fogja föl. Egy ilyen helyzet kétségkívül érdekes kihívás elé állítja azt a bölcs, s nem pusztán kizáró megoldásokra nyitott gyakorlati teológust, hitoktatót, aki valamilyen csoportos beszélgetésben tesz kísérletet a mű feldolgozására, avagy egyáltalán párbeszédbe kell lépnie valamiként a sokak által megismert mű üzenetével. Ehhez hasonló művek kapcsán ugyanakkor szóba hozható a korra hatványozottan jellemző, nem közösségi természetű, hanem egyéni vallásosság jelensége is, illetve a „turmixvallás” jelensége: jelen esetben az összemixelt „adalékok” nagy történelmi vallásokat (s nem különféle spirituális irányzatokat) jelentenek.⁸

A teológiai mellett a másik megközelítés inkább szociológiai, illetőleg kultúrantropológiai irányultságú: a kérdésünk ekkor az, hogy az adott termék milyen képet közvetít a társadalom egésze számára a keresztyén hitről, vallásról és/vagy egyházzal: milyen képi és szöveges ábrázolásokban milyen keresztyénségképzetek mutatkoznak meg?; milyen Isten- és emberképet állít a középpontba?; milyen jelképeket, ikonokat, sztereotípiákat mutat föl a keresztyénséggel összefüggésben? (Stb.)⁹ A különböző megközelítések nem válnak élesen el, hiszen egy műben közvetített keresztyén vallásosság, kegyesség jellege (és hitelessége) éppenséggel azon is mérhető, hogy a mű jelentésáramlása milyen viszonyban van a keresztyén evangélium szellemiségével. Ezt egészíti ki az a már fentebb is utalt jelenség, mely szerint a kultúra különböző termékei a praxis

⁷ TILlich, Paul: *Rendszerez teológia*, Ford. SZABÓ István, Budapest, Osiris, 2002, 309.

⁸ Lásd: RÁCSOK, i. m., 82.

⁹ Rácsok Gabriella a médiával kapcsolatban fogalmazza meg a közvetít(őd)és kérdéseit: „A vallással kapcsolatban a média mint csatorna egyfelől információkat közöl az intézményes vallásokról, másfelől maga is előállít üzeneteket (hírek, dokumentarista feldolgozások, dráma, vígjáték stb.), ezzel a vallásos reprezentáció piacát teremti meg. A média ezáltal egyfajta »banális vallás« terjeszt, amely az újraravázolás forrásává válik.” (Uo., 85.)

során – akár (termékeny vagy kevésbé termékeny) félreértések sorozataként – kapnak valamiféle vallásos funkciót, s a teológiai értelmezés számára nem is elsősorban maga az autonóm alkotás, hanem annak használata, kontextusa, hatása lesz elsősorban érdekes, illetve állítja kihívás elé a teológust. A különféle kulturális termékek és gyakorlatok a transzcendens tapasztalás közvetítőrendszereként jelennek ilyenkor meg.

Érdemes röviden szóba hozni természetesen az egyháztörténeti vonatkozásokat is, hiszen az egyházkép(ek) alakulásában a történetiség és az egykori helyzetek bemutatása (mennyire árnyalt? mennyire pontos? mennyire sztereotipikus? milyen történettudományi nézőpontot tükröz? stb.) nyilvánvalóan befolyásolja a közvetett kép elfogadhatóságát. Tegyük hozzá: nem mindig az a hasznos, ha a közvetített kép kellően kényelmes vagy problémátlan számunkra, sőt – különbség van azonban felforgató szempontok alkalmazása, homályban felejtett részletek előtérbe hozása, valamint történelmileg hiteltelen, bizonyíthatóan téves megjelenítés között, az ókori keresztyénüldözésektől kezdve a keresztes hadjáratokon, az inkvizíción, majd a reformáción keresztül egészen a pártállami rendszerrel történő egyházi kollaborációkig. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy például egy adott filmalkotás hamissá válik attól, hogy tartalmaz történelmi pontatlanságokat, leginkább a narratíva működőképessége és befogadhatósága érdekében a 2003-as, részben egyébként lutheránus szervezetek által is finanszírozott, amerikai-német koprodukciós *Luther* című film részleteiben eltér ismert történeti tényektől, és nem mindenben korhű, alapvetően mégis az a konszenzus, hogy a sztárokkal tűzdelt nagyprodukciónak kompromisszumos lehetőségeihez képest tulajdonképpen hitelesen fogja meg és közvetíti a reformátornak és korának szellemiségét. Az egyik, történetvezetés szempontjából legkétségesebb része a film utolsó részében fölbukkanó szerelmi szál volt – részben talán emiatt is tűnt hasznosnak, hogy 2017-ben, azaz épp a reformáció évfordulós évében Katharina von Borának állítson a 2003-as alkotásnál méltóbb emléket a német filmgyártás: a kisebb költségvetésű *Katharina Luther* című film már önmagában a nézőpontváltás miatt – a reformátor helyett elsősorban a feleség szemszögéből követjük a történéseket – is izgalmasabb olvasatát nyújtja a történéseknek, de a helyzet az, hogy Luther alakja is összetettebb, emberibb és realiztikusabb fényben mutatkozik meg, mint korábban a Joseph Fiennes alakította, hollywoodi ízvilágú szerep.

Visszatérve azonban a korábban fölvetett problémához: föltehetjük a kérdést, hogy melyek azok a jelenkori színterek, amelyeken az ember hitbéli és vallásos tartalmakkal, üzenetekkel találkozik – legyen ő a társadalom bármely tagja, függetlenül attól, hogy hitben járónak tartja-e magát, keresőnek, kétkedőnek vagy éppen a keresztyén hittől különösebben nem érintettnek. Az egyház által hivatalosan felügyelt csatornákon – a gyülekezeti alkalmakon, templomi prédikációkon, egyházi gyerek- és felnőtt kiadványokon és médiumokon – túl a szélesebb körű nyilvánosság számos felülete közvetít a hittel, vallással, egyházzal kapcsolatos reflexiókat, képzeteket, véleményeket – a rádiós, televíziós műsoroktól a fikciós alkotásokon, könnyűzenén, különböző jellegű színházi előadásokon, életvezetési tanácsadáson, „segítő” kampányokon keresztül a közösségi médiáig és felületekig.

Érdeemes abba belegondolni, hogy az komplex (vagy épp leegyszerűsített) kép és ismeretanyag, amely a fejünkben és embertársaink fejében él a keresztyénségről és Istenről – az iskolai oktatáson, katechézisen, prédikációkon túl – mindenekelelt a népszerű kultúra különböző termékein, illetve különböző kulturális csatornákon keresztül így-úgy hagyományozódik és alakul. Ez nem új jelenség. Hogy csak egy példát említsek, a drámai műnem jellegzetes populáris műfaja a vásári komédia, amelyet, miként neve is jelzi, vásárokon, búcsúkon, piactereken, később városi nagyobb parkokban és sétatereken (mint a budapesti Városliget) adtak elő. A vásári komédia ugyan nem közvetít teológiai tartalmakat, de legismertebb magyar alakja, Vitéz László (akit a legendás bábművész, Kemény Henrik keltett életre), talán emlékszünk rá: mindig legyőzte az ördögöt (annak fekete és vörös fajtáját egyaránt), hol furfanggal, hol palacsintasütővel. Pedig aligha véletlen, hogy Vitéz László nem a buta földesurat vagy valamilyen rabló figurát tanít móresre, hanem a világban ott lévő rossz megtestesítőjét. Vitéz László a mi hősrünk, aki ellenáll minden kísértésnek, az eszével, talpraesettségével és humorával győz, és arra tanít, hogy az ördögtől végeredményben nem is kell annyira tartani, erősebbek vagyunk nála.

Bár a vásári komédia hagyománya a középkori színjátszásnak nem a vallásos ágából alakult ki, hanem a reneszánsz, szélesebb közönségnek szóló *commedia dell'arte*-ből,¹⁰ a vallásos középkori színjátszás műfajaiként a misztériumjáték és a passiójáték szintén kifejezetten – a szó eredeti, népi értelmében – populáris volt. Bár a vásári komédia főhőse sokkal inkább egyedített figura, láttuk, hogy Vitéz László esetében is ott van a rossz jelképes megfelelője, az ördög. A moralitás-játék jellemzője viszont éppen az, hogy főként allegorikus alakokat vonultatnak fel: a megtestesült bűnök és erények küzdenek az átlagember (*Everyman* – Akárki) lelkéért, akinek, hiába készületlen még, a Halál előtt kell számot adnia életéről. (Mint láttuk *A zarándok útja* esetében, az angol hagyományban az allegória mint a vallásos tartalmak fő közvetítője még sokáig eleven maradt.) A misztériumjáték pedig bibliai történeteket játszott újra, időnként kifejezetten látványos keretek között. Ennek egyik fajtája a passiójáték, amely Jézus szenvedéstörténetét dolgozza fel.¹¹ (Feltételezések szerint a magyar betlehemes hagyomány ennek egyik válfaja.) Ezeknek a népi drámajátékoknak – a templomfestészet és a katedrálisok szobrai, faragványai, domborművei mellett – lényegi szerepük volt a Biblia és a keresztyén üzenet terjesztésében és közvetítésében a kiterjedt írás-olvasás előtti korban – a misztérium egy-egy nagyobb színpadképe a rémítő poklot is érzékletesen megjelenítette például. Az efféle drámajátékok esetében erőteljesebb volt a testi bevonódás is a nézők részéről – nem volt olyan (fizikai és lélektani) távolság a játékok és megfigyelők között: sokkal inkább egy térben helyezkedtek el. (Volt szerencsém egyszer magam is részt venni egy ilyen passiójáték megidézésében – nézőként. Emlékezetes élmény volt, ahogyan sodródtunk helyszínről helyszínre – volt, hogy bort is szolgáltak fel közben vegyül színészek –, míg elérkeztünk Pilátus elé. Az

¹⁰ PÁL József (főszerk.): *Világirodalom*, Budapest, Akadémiai, 2008, 349.

¹¹ Uo., 403 – 405. Az első misztérium a három Mária és a Krisztus sírjánál ülő angyal találkozásának dramatikus, felelgetős feldolgozása lehetett („Kit kerestek?”) (403.).

ember azonnal arra gondol, hogy helyreállítjuk a világ kizökent rendjét, és kikérjük Jézust, ám hirtelen közrefogja néhány beépített, rosszabb arcú színész, elkezdik a vállát lapogatni, és tele torokból Barabbást kiáltanak. Azóta is beleborzongok, hirtelen hogy meggyávultam, és elvesztettem az irányítást a történések és saját magam cselekedetei felett. Barabbást ugyan nem kiáltottam, de vétkesek közt cinkossá váltam némasággal.)

A korábban felsorolt három tényező – hit, vallás, egyház – természetesen egymástól elkülönülő módon kaphat teret a különböző közvetítőrendszerekben – elképzelhető, hogy míg a hit (akár kifejezetten a Krisztus-hit) kifejezetten pozitív képzetársítások között jelenik meg valahol, addig akár az intézményesült vallás vagy a hivatalos egyház éppenséggel negatív fényben mutatkozik. Az egyik értelmezési séma szerint például az individuális, spirituális és tiszta hit romantikus eszménye áll ilyenkor szemben a szép eszméket rigorózus és kizáró dogmákba záró, érdekek szerint maga javára fordító, földhözragadt és gyakorta hipokrita intézménnyel (és annak személyi megtestesítőivel). Ez a szélsőség természetesen számtalan árnyalatban jelenik meg a különféle alkotásokban, amelyek mind közvetítenek valamilyen képet a keresztyénségről. Nézzünk néhány futólagos példát. Gondolhatunk olyan népszerű alkotásra, mint Ken Follett *Katedrális*a (pontosabban Kingsbridge-trilógiája), amelyben a tisztaszívű, ám Istennek és az egyházi regulának elkötelezett Philip perjel áll szemben a hataloméhes és ravasz, ám sajátosan maga is önkínzó módon vezeklő Waleran püspökkel. Mindketten a középkori egyház felszenteltjei, ám míg Philip beszédében és tetteiben az igazságot képviseli, addig az érseki címre pályázó Waleran hazug cselekedeteiben elárulja Istenét (s ekképpen az ő *ciliciuma* nem a jóbi megalázkodó bűnbánat jele lesz, hanem a szüntelen büntudatból származó önsanyargatásé). Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* című antiutópiájából készült sorozat harmadik évadjában (talán épp a sorozatot ért keresztény kritikák hatására?) éles különbség tétetik Gilead állam bibliai alapú sovén és elnyomó rendszere, valamint a létező keresztény egyház között, amennyiben a szolgálólánnyá (azaz tulajdonképpen egyszerre szexuális rabszolgává és magzatkihordóvá) váló June ragaszkodik hozzá, hogy gyermeke meg legyen kereszttelve. Az első évadoknak magát a kereszténységet is eséllyel megőrző története és képi láttatása ekként igyekezne finomodni úgy, hogy a gileadi rendszert nem a vallás általános jelképeként, hanem hangsúlyozottan a szélsőségesen fundamentálissá váló, a bibliai üzeneteket is elvétő, saját céljai szerint értelmező teokratikus politikai berendezkedés veszélyeként mutatja be. (Ha úgy tetszik, a szélsőséges teokrácia és rezsim a Bibliával szemben is diktatorikus igénnyel lép föl, annak éltető üzeneteit nem felszabadítva, hanem éppenséggel elnyomás alatt tartva.)¹² Az *Agora* című, cselekményét az ókori (4. századi) Alexandriába helyező spanyol-máltai (történelmi csúsztatásokban azért bővelkedő) filmben három vallási rendszer (a Szerapeusz istenséget középpontba helyező, felsőbbrendű görög, a zsidó, valamint a képi ábrázolásban is a „csőcselék”

¹² Kovács Krisztián jelen lapszámban olvasható kiváló dolgozata a sorozat alapjául szolgáló regénynek adja teológiai értelmezését, rámutatva a hiteles biblikus tartalmak és a műben megvalósuló kisajátító alkalmazás erőteljes különbségeire.

benyomását keltő, feltörekvő keresztény) keresztültüzébe kerül a főszereplő, a Hüpatia nevű filozófus-matematikusan által képviselt tudományos racionalizmus, s esik áldozatul ő maga és az autonóm tudomány a (Római Birodalomban egyre inkább vezető szerepű) keresztény mozgalom harcok előretörésének – így érkezünk el a Szerapeion könyvtárának lélektelen ostromáig. Az *Agora*, bár a keresztényellenesség bélyegét elhamarkodott volna rásütni, amennyiben ez kihúzza a talajt a termékeny befogadás és megvitatás alól, olyan didaktikus keretet alkot meg, amelyben a vallás (és az annak fanatikusabb megnyilvánulásaként bemutatott keresztényiség) nem tűnik föl éppenséggel vonzó és felvilágosult színben, annál is inkább, mert a későbbi középkori boszorkányüldözések hangulatát, valamint az inkvizíciós logikát is tetten érjük benne (nyilván ezért a film alapvetően lehetett felforgató a spanyol társadalmi közegben). A nővel végül könyörületből végző keresztény rabszolgafü-tanítvány-rajongó őszinteségéhez és hitéhez ugyanakkor tulajdonképpen nem fér kétség, s Küréne püspöke is Hüpatia tanítványa köréből kerül ki. (S ha a hitet jóval tágabb értelemben fogjuk fel, akkor Hüpatia igazságba vetett hiténél nehezebb volna erősebbet találni.) A *Gladiátor* című látványos Ridley Scott-mozi előtt az ókori történelemnek elsősorban keresztény szemzőgű filmes ábrázolásai voltak (néhány kivétellel, mint az *Antonius és Kleopát-ra*): akár a látványos 1959-es *Ben Hurra* (amelynek címszereplője találkozik magával a keresztthordó Krisztussal), akár Sienkiewicz *Quo vadis?*-ának filmes adaptációjára gondolunk. Ezekben az őskeresztény közösség egyértelműen pozitív ábrázolást kap, valamiféle tiszta nemességet és előremutató utat a dekadens római kultúra közepette. A szintén Ridley Scott által rendezett *Mennyei királyság* (2005) című nagyszabású, a kereszties háborúk és a 12. századi Jeruzsálemi Királyság korába vezető „történelmi” opusban gyakorta felhangzó kiáltás – „Isten akarja!” – nyilvánvalóan Isten nevének kisajátításaként (és teljesen egyértelműen a 3. parancsolat semmibe vételeként) lep-leződik le, és a bűn inkább a hamis keresztény „rosszfiúkhoz”, semmint magához az egyházhoz, és különösen nem Krisztus igaz híveihez tapad (utóbbiakat képviseli a Jeruzsálem lakosságának végül bántatlanságot kiharcoló kovács-hadvezér, Balian, illetve a Szentföldet humánus és réalpolitikus módon kormányzó, Szaladin szultánnal is diplomáciai viszonyban lévő kegyes király, IV. Balduin, valamint a templomos és ispotályos lovagok rendjei). A film értelmezésében Jeruzsálem városa mindenekelőtt az akkor ott élő (zömében keresztény) emberközösséget jelenti, s Balian őket akarja megvédeni – ez az értelmezés valamelyes elmozdulást jelent attól az ideológiától, amely szerint Jeruzsálem, Krisztus halálának helyeként, a világ szent középpontja, és keresztényen birtoklása ezért szükséges. (Balian első útja ugyanakkor a Golgota hegyre vezet, hogy Jézus keresztthalálának helyén imádkozzon erőszakos halált halt felesége üdvösségéért.) A film áttetsző (a különféle érdekek miatt háborúskodással szembemennő) béke-ideológiáját hangsúlyozza egyfelől az, Szaladin szultán komolyan elgondolkodik azon, hogy vajon nem volna-e jobb, ha elpusztulna a város, s nem volt tovább miért harcolni, másfelől a film utolsó képsoraiban az a mába vezető felirat tűnik föl, mely szerint a Szentföld békéje még majdnem ezer esztendő után is bizonytalan

és csalóka... A példák sora még hosszan folytatható volna,¹³ ám az itteni futólagos és sommás áttekintésük helyett szerkesztőtársaimmal, Homoki Gyulával és Rácsok Gabriellával ajánljuk az olvasó figyelmébe a lapszám részletesebben kidolgozott tanulmányait, esszéit és közleményeit, amelyek között éppúgy találkozunk könyv- és filmértelmezésekkel, dalszövegekről és zenékről szóló írásokkal, mint a keresztyén blogoszférát és médiatartalmakat, illetve a keresztyénségnek a vallásokhoz és spirituális mozgalmakhoz fűződő kapcsolatát vizsgáló dolgozattal, a témával kapcsolatos körkérdéssel, a színjátszás mai és történeti vetületeit feldolgozó írásokkal.

***

„Az igaz ember járta ösvényt mindkét oldalról szegélyezi az önző emberek igazságatlansága és a gonoszok zsarnoksága. Áldott legyen az, ki az irgalmasság és a jóakarát nevében átvezeti a gyöngéket a sötétség völgyén, mert ő valóban testvérenek őrizője és az elveszett gyermekek meglelője. Én pedig lesújtok majd tereád hatalmas bosszúval és rettentő haraggal, és amazokra is, akik testvéreim ármányos elpusztítására törnek, és majd megtudjátok, hogy az én nevem az Úr, amikor szörnyű bosszúm lesújt rátok!”

Az idézet az 1994-es, Quentin Tarantino rendezte *Ponyvaregény (Pulp Fiction)* című kultikus filmből származik. A szöveget a Jules nevű (Samuel L. Jackson által megtestesített) gengszter mondja el, minden esetben olyankor, amikor épp végezni tervez valakivel, afféle utolsó üzenetként, ítéletként – s egyben frappáns végszóként. A filmet évtizedekkel ezelőtt lelkipásztorok és szerzetesek közösségében láttam, és amikor még az idézet előtt felhangzik a bibliai hely – Ezékiel 25,17 –, a lelkészek már fejüket csóválva súgtak össze, sejtve, mi következik. Ezékiel próféta könyvében ez a szakasz ugyanis az idegen népek fölött mondott ítéletek sorában következik (ítélethirdetés a filiszteusok ellen). A bibliai textus populáris, mozgóképes hasznosítását felmutató példa több szempontból is tanulságos lehet számunkra. Az idézet azonban nem egyszer, hanem kétszer hangzik föl a filmben, s másodszor már a „hagyományostól” eltérő értelmezésben. Az „ezegézist” Jules maga osztja meg utolsó, már megkímélt áldozatával, valamint a nézőkkel:

„Évek óta lököm ezt a szöveget, és aki hallotta, annak annyi volt. Soha nem gondolkodtam azon, hogy mit is jelent valójában. [...] De ma reggel valami olyan történt velem, ami gondolkodóba ejtett. Most azt gondolom, azt jelentheti... hogy te vagy

¹³ Olyan mozifilmeket még nem is érintettünk, amelyek tényleges adaptációi kívánnak lenni valamely bibliai könyvnek vagy történetnek: a közelmúltban ilyen volt két 2014-es alkotás is. *Noé* (Darren Aronofsky rendezésében), amelyben szereplőként bukkan föl maga Metúselah is (Anthony Hopkins), vagy például – kissé komikusnak ható látványvilágban – az 1Móz 6,4 óriásai is megidéződnek. Az *Exodus: Istenek és királyok* a kivonulást viszi vászonra, de a rendező, Ridley Scott – korábbi, említett munkáival ellentétben – ezúttal nem alkotott különösebben emlékezeteset vagy izgalmasat (beleértve a tíz csapás és a kettéváló tenger látványvilágát is).

a gonosz ember, én pedig az igaz ember, ez a 9-milliméteres itt, pedig a pásztor... aki megvéd engem a sötétség völgyében. De azt is jelentheti... hogy te vagy az igaz ember, én pedig a pásztor, és a világ az ami, gonosz és önző. Nekem ez tetszene. De az igazság nem ez. Az igazság az, hogy te vagy a gyöngye... és én vagyok a gonoszok zsarnoksága. De igyekszem, Ringo. Nagyon igyekszem... hogy én legyek a pásztor.”

Ebben a megvilágításban a bibliai szakasz sajtószzerű átértelmezése evangéliumi tartalommal töltődik föl, s ez tükröződik a korábbi életét odahagyó, abból kiszálló és új életet kezdő gengszter személyiségében, újjászületésében. A pálfordulás egyébiránt egy általán isteni csodaként megélt esemény hatására következik be: Jules-ra és társára meglehetősen közletről rálőnek, ám nem éri őket találat – a gengszter értelmezése szerint egy angyal térítette el a golyókat. Természetesen nem minden ironikus felhang nélkül történik mindez a filmben, hiszen angyalt egyáltalán nem látunk a képkockákon, a nagydarab mordályt célzásra tartani alig képes, rettegő, fiatal kisstíltű bűnözővel ellentétben. (Ugyanakkor épp a látványok sokféle értelmezhetősége az, amely a *Ponyvaregény* egyik sajátossága: gondoljunk csak a titokzatos aranyfényű táskára, így a kétfenekű ironikus szerkezetek sajátosságaként a transzcendens felőli, „angyali” értelmezés meglévő lehetőséget jelent.) Az idézet első részében szereplő „öriző” alakjának „pásztor”-ként történő megnevezése Jules magyarázatában tehát egyértelműen összeköti a prófétai könyvet Jézus Krisztus megváltó személyével – jól érzékelhetően a Zsoltárok könyve 23. részének közvetítésével, felelevenítésével.

Amit viszont még a filmvetítés során a körben ülő lelkészek sem észleltek azonnal – merthogy itt következik a Tarantinóra jellemző körmönfont csavar –, hogy a fenti idézet *nem* található meg a Szentírásban. Legalábbis nem így. Egyedül Jules ítélethirdető szövegének a vége az, amely bizonyos mértékig Ezékiel könyvének parafrázisa. A református új fordítású Biblia szövegét idézve: „Kegyetlenül bosszút állok rajtuk, megfenyítem őket haragomban. Majd megtudják, hogy én vagyok az Úr, amikor bosszút állok rajtuk!” Az Ezékiel 25,17-ben nincsen szó őrizőkről, jóakaratról, igazságosságról (illetve utóbbiról áttételesen van, amennyiben az isteni harag itt erre is utal). A „sötétség völgye” ugyan kísértetiesen hasonlít a „halál árnyékának völgyére” (Zsolt 23,4), a pásztor-típusnak is erőteljes felbukkanása köthető a 23. zsoltárhoz (mi több, az „igaz ember” a Zsolt 22-ben felbukkan), ám így is legalábbis kompilációnak és átírásnak tekinthető az idézet.

Elgondolkozhatunk azonban rajta, hogy ez a durva hamisítás mégis milyen viszonyban áll a Szentírás evangéliumi üzenetének kibomlásával. Nem véletlen, hogy az ítéletes szavak is Ezékieltől származnak, aki, egyebek mellett, a remény prófétája, akár a fogságban történő megtartó prédikációira, akár az Új Jeruzsálem képének fölfestésére gondolunk (amely pedig a Jelenések könyvével létesít kapcsolatot). A súlyos, és sokáig kizárólag bosszúállásra és büntetésre használt ítélet ezékieli szavait a gengszter a pásztor-zsoltár szavainak kontextusába öltözteti, aki a csoda megtapasztalásáig tulajdonképpen egyáltalán nem tudja, hogy mit beszél. Ugyanazok a korábbi, Isten ígéjét gonosz célra kihasználó, s a kimondásban így bűnhöz tapadó szavak töltődnek

föl – az angyali beavatkozás megtapasztalásának hatására – újszerű igazsággal és megváltódással. Hiszen az, hogy az adott jelentben – Jules társának kifejezett javaslata ellenére – nem történik erőszak, olyan történés, amely egy korábbi sémát (az idézet elhangzását követő erőszakos halál bekövetkezését) borít radikálisan föl. Ha úgy tesszük, a gonoszság köre szakad egy pillanatra meg – Jules jelzi, hogy a helyzetre és a helyzetben adott válasza (tki. hogy elengedi az őt is meglopni akaró fiatal, Bonnie és Clyde-típusú párt) maga számára is újszerű és meglepő. Az arculütésre nem visszaüt, hanem azzal, hogy önként adja oda a tárcájában lévő pénzt, tulajdonképpen odatartja a másik orcáját is. Tarantino filmje nem hirdeti az evangéliumot, és azt sem állítom, hogy az alkotás egésze harmonizálna az evangéliumi ethosszal (bár ne feledjük, hogy a szóban forgó jelenet hangsúlyos, a filmet lezáró helyen van).¹⁴ De az isteni ezúttal a részletekben és a jelentekben lakozik: Jules történeteszála a biblikus textus és a bibliai üzenet egy összetett, átgondolt és átsajátított közvetítésének példája.

Lapis József

---

¹⁴ A film nem szól arról, hogy a sorsfordítónak is tűnő esemény után Jules karakterének mi lesz a jövője (sikercul-e „nyugdíjazni” magát, valóban új életet kezdhet-e stb.) – ez jól érzékelhetően nem része már a film jelentésszerkezetének. A *Ponyvaregény* sajtószertű jelenetézése és időkezelése (ti. hogy a filmbéli történések és jelenetek nem az események időrendjét követik) miatt bár a filmnek az említett, „pozitív” jelenet a záró epizódja, egy korábbi fejezetből tudjuk, hogy a rendszerben maradó, a golyók elkerülését nem csodaként, hanem véletlenként megéllő, John Travolta által játszott gengsztertársnak mi lesz a sorsa (az erőszakos halál egy véccéfülkében).

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

---

*„Ó, esztelen Galaták, ki igézett meg titeket,
akiknek szeme előtt úgy írtuk le Jézus Krisztust,
mintha közöttetek feszítették volna meg!”*

Gal 3,1

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.

Lucifer: Horváth István. 1939. III. 25. B89

(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

*„Ó, esztelen Galaták, ki igézett meg titeket,
akiknek szeme előtt úgy írtuk le Jézus Krisztust,
mintha közöttetek feszítették volna meg!”
Gal 3,1*

Kustár György

PÁL ÉS A POPKULTÚRA

Pál apostol úgy beszél ebben a szakaszban, mint egy színész. Fogalmunk sincs, mit tett, és hogyan tette, hogy vajon alkalmazta-e a korabeli színház megjelenítési módjait az evangélium életszerű megjelenítésében, de egy biztos: képszerűen írta le Krisztus megfeszítését. Talán gesztusokkal is kísérte az előadást. Marcel Jousse, a múlt század elejének szóbeli kultúrákat kutató szakértője meg volt győződve arról, hogy a főként szóbeli kultúrákban a megértés segítése és a memorizálás megkönnyítése érdekében mozdulatokkal támogatták meg a mondanivalót. Erre a feltevére egy szóta szárnyait komolyan bontogató tudományág, a performancia-kritika is ráépült. Sőt, a Jousse által létrehozott „laboratórium”, az Institute de Mimopedagogique mindmáig működik Párizs mellett, ahol gesztusokon keresztül próbálják életre kelteni a bibliai szövegeket, és kísérni azok recitálását. Valószínűleg nem teljesen elhibázott ez a feltételezés, még ha szinte lehetetlen is rekonstruálni, mit hogyan kísértek mozdulatokkal vagy kvázi-színészi játékkal. Ugyanis az ókori retorikák is beszámolnak az életszerűség fontosságáról, és a bemutatás módjának lehetőségeiről, illetve beszélnek ezeknek az eszközöknek a meggyőző erejéről. A vizualitás korában sem lenne szabad elfeledkeznünk arról, hogy az ókori ember is tudatosan használta a képiesítés vagy általában az akkor rendelkezésre álló médiumok eszközeit, még ha ahhoz a fantáziáját aktívabban is használhatta, mint mi.

Pál keserédes hangneme éppen annak szól, hogy meggyőzési kísérlete minden vizuális vagy akusztikus többlete ellenére sem hatékony. Ma körül vagyunk véve a média termékeivel, és talán más okokból, de szintén keseré-

des lehet az evangéliumi üzenet átadásának sikerességéről szóló összegzés hangneme. Hogyan tudunk átadni valamit? Ennek átgondolásához több akadályt is le kellene küzdeni. Egyfelől ott egy teológiai örökség. Talán még attól a gondolattól is félünk, hogy hatni akarunk – én magam sem akartam leírni ezt a kifejezést. Mintha az Ige erejét gyengítenénk azzal, hogy vizualizáljuk, vagy célba érését cégek által is használt pszichológiai hatásösszetevőkkel rendelkező eszköztárral segítjük. Pál, úgy tűnik, nem emiatt aggódott. Tudta, hogy az Ige hat, erővel bír, és célba is ér. Nem sajnálta hadra fogni retorikai és tanítói képességét, még ha azzal is vádolják, hogy ezek igen szerények. Neki egy konkrét közösség aktuális ellenállása okozott fejtörést. Számára inkább az volt a kérdés, hogyan lehet az, hogy más evangélium jut el a fülekbe? És talán másfelől a mi kérdésünk is ez: miért van az, hogy nem keresztyén üzenetek profi apparátussal és szakemberekkel a hátuk mögött hatékonyan manipulálnak tömegeket, miközben a mi eszközeink kevésbé tűnnek hatékonyak? Miért van az, hogy mások „vonzóbbá” teszik üzeneteiket, mint arra mi képesek lennénk?

A titok nyitja talán kettős: egyfelől megnyugvást jelenthet az a tudat, hogy a keresztyén igazság mindig is patakocská volt, nem pedig áradó folyó. Ebben van elengedés: gondtalanok lehetünk, mert a felvállalt ügyünk végső soron az Isten ügye, emellett pedig nem a tömegeké, hanem az értő kisebbségé. Másfelől viszont ott egy szorító kihívás is: nem elég mondani, még ha az az igazság is, mert az, *ahogyan* elmondom, szintén sokat jelent, eltántoríthat és meggyőzhet másokat, erőt adhat keresőknek, és le is lombozhat kétkedőket. És ez már a misszió kérdése. Csakhogy az átadás hatékonysága nem pusztán technikai felkészültség kérdése. Sokkal inkább az emberségé, a nyitottságé, a szereteté. A „hogyan mondom” lehet kőkemény, mint ebben a páli levélben, de lehet atyai érzelmektől áthatott, aggódó, ujjongó, odaadó. A lényeg pedig: mindenen átüt a szándék és a cél. Vajon manipulálni akarok-e, vagy szeretve segíteni. És erre a különbségre a ma embere különösen érzékeny. Át lehet mosni durván az agyát, el lehet szédíteni, le lehet taglózni, és földbe is lehet döngölni. Vagy meg lehet adni neki azt, amit minden vizuális pompa és populáris kultúrtermék közt keres. Az elfogadás és szeretet megtapasztalását.

Pálnak talán könnyebb dolga volt – én már alig értek egy nálam tíz évvel fiatalabbat. Másképp működik. De egy dologra rájöttem: valamire ugyanúgy reagál. A szeretetre és törődésre – és ennek formái majdhogynem egyetemesek. Talán ennyi a lényeg, ennyi a feladat: magunkat vizuális és populáris (azaz közérthető) közvetítőkké formálni. Úgy gondolom, legfőképpen erről beszél Pál: ő, a színész, aki előad, úgy szólal meg, hogy egy azzal, amit színre visz: ő is keresztre van feszítve, miközben a Megfeszítettről beszél. És közben mindent megtesz azért, hogy meggyőzzön, mert az a szeretet mozgatja, ami a Megváltót felvitte a keresztfára. Ez lehetne az út: megkeresni, megtalálni az igazság elmondhatóságának nyelvét, az ezt kifejező eszköztárat kiformálni, alkalmazni. Önmagunk istentapasztalatát adni, gesztusokban, érintésben, odaélve mások elé, amit hiszünk. Minél hamarabb, és minél többet kísérletezve, mert hatalmas tempóban változik minden körülöttünk. De legfőképpen úgy, hogy elégedetten és szeretve élünk. Hogy mások is élhessenek belőlünk.

ESSZÉ

Hit, vallás és népszerű kultúra

GÖRFÖL TIBOR
NAGY KÁROLY ZSOLT
MOLNÁR-KOVÁCS DOROTTYA
KOVÁCS KRISZTIÁN
PACZÁRI-PONGOR MELINDA
KODÁCSY TAMÁS
LAPIS-LOVAS ANETT CSILLA
KUSTÁR GYÖRGY
DEMKÓ FERENC
NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.

Befejező szín. 1939. III. 25. B90

(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

Görföl Tibor

MINDEN VALLÁS EGYFORMA? A VALLÁSI HAGYOMÁNYOK SOKFÉLESÉGE A MAI KULTÚRÁBAN

Már lejegyzésének idején, harminc évvel ezelőtt sem hatott a meglepetés erejével az a megállapítás, mely szerint az európai kultúra és a vallási hagyományok menthetetlenül különváltak egymástól, és már csak elvétve találni olyan pontokat, ahol a művészet és a tudomány még érintkezni tud a vallással, sőt csak elvétve találni olyan művelt embereket, akik koruk vallási kérdéseiben is kiismerik magukat, ahogyan a vallási botfúlúsággal nem vádolhatók körében is ritkaságszámba megy az általános kulturális minták ismerete.¹ Emlékszem még, micsoda döbbenetet váltott ki irodalmilag tájékozott ismerőseim körében, hogy *jóllehet*, elsősorban a keresztény teológia kérdései és hagyományai foglalkoztatnak, *mégis* vannak benyomásaim a mai magyar és világirodalomról, s *annak ellenére*, hogy teológus vagyok, nem ismeretlenek előttem a populáris kultúra bizonyos jelenségei. Ugyanilyen meghökkenést tapasztalhattam évtizedekkel ezelőtt hittant tanítva általános iskolásoknak, akik megrökönyödve néztem rám, amikor kiderült, hogy hallottam már azokról a rajzfilmhősökről és könnyűzenei csillagokról, akik a bibliai történeteknél nagyobb mértékben megmozgatták a fantáziájukat. A teológia és általában a vallás így értett valóságidegensége sokak szemében a napnál is világosabb.

Az ellentétes irányú erőfeszítésekre annyi példa van, hogy lehetetlen számba venni őket, J. R. R. Tolkien és C. S. Lewis határozottan, bár többé-kevésbé burkoltan a kereszténység szolgálatába állított népszerű irodalmi műveitől kezdve a webmisszió² mai formáig bezáró-

¹ MAIER, Hans: Thesen zum Thema Religion und Kultur, in Uő.: *Nachdenken über das Christentum. Reden und Aufsätze*, München, Erich Wewel Verlag, 1992, 108–116.

² Lásd erről VOGT, Brandon: *The Church and the New Media*, Huntington, Our Sunday Visitor, 2011 (a konkrét esettanulmányokat tartalmazó kötet természetesen csak csepp az online keresztény jelenléttel foglalkozó szakirodalom tengerében).

lag. Van azonban egy olyan rétege is a keresztény hagyomány és a mai kultúra érintkezésének, amely ennél ritkábban kerül szóba, bár hatása és jelentősége felmérhetetlen.³ A számunkra jobban ismert európai és észak-amerikai kultúrán belül fokozott mértékű érdeklődés tapasztalható a (nincs rá jobb szavunk) „spiritualitás” iránt, részben a legkülönbözőbb vallási hagyományok összefüggésében. Nem biztos azonban, hogy annyira egyszerű és áttekinthető a helyzet, amennyire annak a széltében-hosszában hangoztatott véleménynek a tükrében tűnik, amely szerint bár nem igaz, hogy „az emberek ma már nem teszik fel azokat a kérdéseket, amelyekre valaha a vallási narratívák keretében kaphattak választ, vagy hogy ne keressék az élet értelmének forrásait, túl a mérhető világi siker területein”, de kérdéseikre a választ és az értelem forrásait már egészen más módon keresik, mint a hagyományos vallások, mert válogatnak a válaszájzatok és értelemkínálatok között, és alapvetően individualisták.⁴ Nyugodtan kijelenthető, hogy az individualizmus önmagában véve nem probléma, hanem annak megfelelő és hiteles formája jelent kérdést (ezt mindenkinél nyomatékosabban hangsúlyozta Charles Taylor). A közösség és az individualitás, a vallás és a spiritualitás új konstellációival kapcsolatban három fejleményt szeretnék kiemelni.

Nem teljesen meggyőző az a vélemény, mely szerint a klasszikus vallásgyakorlás fegyelmezett és közösségi jellegű, míg a spiritualitás új formái leválnak a fegyelmezett vallásgyakorlástól, és atomizált szellemiségnek nyitnak kaput. A populáris kultúrában és a széles rétegek számára vonzó spirituális ajánlatokban tájékozott valláskutatók gond nélkül ki tudnak mutatni közösségi struktúrákat, mégpedig igen erős szálakból összeszórt közösségi struktúrákat a vallás nélküli spiritualitás követőinél, akiknél nem kizárólag a válogatás és az egyéni barkácmunka figyelhető meg. A legérdekesebb áttekintést az új spirituális formákról a mai napig alighanem Ariane Martinnak köszönhetjük, aki hét dimenzió szerint csoportosítja a „kortárs spiritualitás” alapvonásait. Ezek a következők: az ember önmaga felfedezése felé tartó útja (az elégedetlenségből fakadó változási igények nyomán, akár a meggazdagodás, akár a leegyszerűsödés szándékával kísérten), a varázslatosság és a rendkívüliség keresése (a *horror vulgarium* motivációjával maga mögött, és az élet esztétikai minőségének emelésére irányuló törekvéssel), a gyógyulás vágya (a túlvilágon elnyerhető teljesség jelenbeli megtalálásának programjával), a biztonság keresése (részben ritualizált életforma kialakításával, részben választott mester útmutatásainak követésével), a közösség fontosságának tudata (a személyes közelség és a közös felelősségvállalás kidomborításával), a messzeség és a távolság ígérete (fizikai vagy spirituális zárandoklatok kultiválásával), és végül a világhoz fűződő viszony átalakításának szándéka (például igazságosabb világrend megformálásával vagy a környezet megóvásának programjával).⁵

³ A következő néhány bekezdésben részben felhasználom saját korábbi írásomat – GÖRFÖL Tibor: A vallás alakváltozásai korunkban, *Vigilia*, 84. évfolyam, 2019/5, 362–371.

⁴ WILLIAMS, Rowan: A spiritualitás és a vallás: változó táj?, in Uő.: *A hit szerepe a mai világban*, Ford. ORZÓY Ágnes, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2014, 105–117, 107, 111.

⁵ MARTIN, Ariane: *Sehnsucht – der Anfang von allem. Dimensionen zeitgenössischer Spiritualität*, Ostfildern, Schwabenverlag, 2014, 33–208.

Ezekben a dimenziókban nemcsak az az érdekes, hogy rendkívül sokszínűek, és egymásnak ellentmondó törekvéseket is egyesíteni tudnak, de az is, hogy nagy részük olyan vonásokkal rendelkezik, amelyek önmagukban véve az általános keresztény igehirdetésen belül egyáltalán nem szűrnének szemet: gyakorlatilag valamennyi tényező felbukkan a keresztény retorikában. Mintha ezen a téren is az apológiájának töredékeiről nyilatkozó Pascal bölcsességéhez lenne érdemes igazodni: nem az anyag tartalma, hanem elrendezése új és sokkal behatóbb vizsgálatot igényelne, hogy pontosan milyen összefüggések fedezhetők fel a keresztény szellemiség és az – ahhoz kapcsolódni nyilván nem kívánó – új spirituális formák között.

Másodsorban megfigyelhető, hogy az életforma megszervezésére vonatkozó konkrét keresztény javaslatok és buzdítások újfajta figyelemben részesülnek. Számos újszövetségi intés számít ma életszervező erejűnek, olyanok körében is, akik a legkevésbé sem rendelkeznek keresztény önértelmezéssel. Különösen népszerű a *hósz mé* („mintha nem”) jegyében álló páli életvezetés, amelynek értelmében az embernek úgy kell élnie tényleges körülményei között, mintha nem azok között élne. Különösen Giorgio Agambenből vált ki rokonszenvet az „eszkatologikus indifferencia” sajátos jegyének tekintett *hósz mé*, amely olyan időtapasztalattal ruházza fel az embert, amelyben egyetlen jelenben olvad össze a múlt és a jövő. Aki a Messiásban él, mondja Agamben, azt a „mintha nem” formája minden jogi természetű és tényleges tulajdonától megfosztja, és újfajta szegénységnek adja át.⁶ Nem is az a legfontosabb, hogy az ilyen jellegű értelmezések és újrahasonítások egezetikai szempontból megállják-e a helyüket (az esetek nagy részében magától értetődően nem), hanem az, hogy maga a jelenség, a keresztény életformálási elvek átvételének szándéka elválaszthatatlanul hozzátartozik a mai spirituális formákhoz.

Ennek a jelenségnek egy alesetével vagy inkább módosult formájával találkozhatunk korunk spirituális tájainak megkerülhetetlen alakjainál, az új spirituális tanítók-nál, akik közül sokan semmiféle vallási hagyományhoz nem kívánnak kapcsolódni, hanem elsősorban saját tényleges és kétségbevonhatatlan tapasztalataikat dolgozzák fel. Rendkívül népszerű, sok millió ember számára vonzó tanítókról van szó, akik üzenetét egyszerűen nem lehet tévesnek, kártékonynak vagy rombolónak minősíteni. Üzenetük kulcsszavai többnyire az elfogadás, a figyelem, a jelenlét, a tágasság, a teljesség, az együttérzés, a szeretet, az önfelfedezés és az igazi valóság. Úgy tűnik, a keresztény gondolkodás egyelőre adós azzal, hogy szóba álljon ezekkel a spirituális formákkal, amelyekről nem állítható, hogy kizárólag rosszat tennének azokkal, akik engednek a vonzásuknak. „Elfelejtettük, hogy elválaszthatatlanok vagyunk az élettől, ezért félni kezdtünk tőle, és e félelemtől vezérelve sokféle módon harcba szálltunk ellene. Igyekezetünkben, hogy megóvjuk magunkat a fájdalomtól, a félelemtől, a szomorúságtól, a kényelmetlenségtől, a kudarctól, [...], megszűntünk igazán élni.”⁷ Aki

⁶ Lásd erről HAAS, Alois M.: *Wind des Absoluten. Mystische Weisheit der Postmoderne?*, Einsiedeln – Freiburg, Johannes Verlag, 2009, 60–71.

⁷ FOSTER, Jeff: *A legmélyebb elfogadás. Radikális felébredés a hétköznapi életben*, Budapest, Ursus Libris, 2014, Előszó.

ezt írja (történetesen a népszerű Jeff Foster), nem kényelmes spirituális karosszéket készít a mai embernek, hanem más ajánlata van, és a kereszténységnek kötelessége lenne tisztázó szándékkal és jóindulattal szóba állni vele. E ponton szintén figyelmet érdemelne, hogy a felvilágosodás óta milyen nagymértékben beépült az európai hagyományokba az, amit jobb híján a mai napig ezotériának nevezünk, vagyis mennyire nem igaz, hogy az „ezotéria” pusztán rejtett aláramlata lenne az újabb európai szellemnek. E téren még sok a tisztázni való.⁸

Végezetül tagadhatatlan tény, hogy „spirituális feketelyuk” (Laurence Freeman) alakult ki a mai kultúra szövetében, és könnyen betölthetik olyan redukcionista módszerek, amelyek a babona és a mágia újabb formáinak adnak tápot. Ennek a kétségkívül széles körben megfigyelhető és aggodalomra okot adó folyamatnak egyik inkább ígéretes, mintsem a babona és a mágia irányába mutató ellenhatása, hogy a keresztény hagyományok elkerülhetetlenül szembesülnek a legnemesebb nem keresztény, elsősorban keleti hagyományokkal. A szembesülés és a találkozás tendenciája feltartóztathatatlanak tűnik, és nem fogja érintetlenül hagyni a keresztény spiritualitást. Világunk „a kereszténység és a Kelet nagy spirituális szembesülésének küszöbén áll napjainkban. Ez a találkozás alighanem a történelem egyik legnagyobb szabású eseménye lesz.”⁹ Erre pedig még nem vagyunk felkészülve, pedig szerencsésebb lenne, ha megfelelő megkülönböztetés és okosság mellett felkészülten érne minket. A legkevésbé, amit tehetünk, hogy kísérletet teszünk a párbeszédre, mert a vallásközi párbeszéd, „ha valóban megértik a lényegét, nem a téves tanításokkal való kompromisszum, hanem a gazdagodás oly folyamata, melynek révén mindegyik vallás megnyitja magát a másik vallásban található igazságra, s a két fél együtt gyarapodik közös igazságkeresésük folyamata során”.¹⁰ Ez az igény azonban, mint majd később látni fogjuk, a legkevésbé sem magától értetődő.

A vallások találkozása nemcsak a spirituális érdeklődésű kortársaknál ölt szokatlanul nagy mértéket, de komoly elvi kérdéseket is felvet, és legalább fél évszázada gyakorlatilag önálló teológiai tudományterületeket is kijelölt magának, részben az úgynevezett vallásteológiát, részben az úgynevezett komparatív teológiát. Az előbbi problematikája viszonylag egyszerűen felvázolható: milyen teológiai viszonyban állnak egymással a különböző vallások, főként természetesen a világvallások, hogyan viszonyulnak az egyetlen igazsághoz és a végső teljességre vonatkozó emberi irányultsághoz, el tudják-e vezetni az embert a végső teljességhez, mennyiben tartalmaznak igaz és téves mozzanatokot, s lehet-e szerepük az emberiség megmentését célzó isteni tervben? A legcsekélyebb mértékű keresztény józanság elegendő ahhoz,

⁸ Lásd erről NEUGEBAUER-WÖLK, Monika: Historische Esoterikforschung, oder Der lange Weg der Esoterik zur Moderne, in Uő. et al. (hrsg.): *Aufklärung und Esoterik. Wege in die Moderne*, Berlin–Boston, De Gruyter, 2013, 37–72.

⁹ KEATING, Thomas: *A világ szíve. Bevezetés a kontemplatív kereszténységbe*, Magyarországi, Sarutlan Kármelita Nővérek, 2018, 79.

¹⁰ GRIFFITHS, Bede: *Kelet és Nyugat házassága*, Ford. PÁL Dániel – HOLLOSY Imola, Budapest, Filosz, 2006, 26.

hogyan az embert ne hagyják hidegen ezek a kérdések. Nem is csoda, hogy az elmúlt ötven évben alig követhető összetettségű vallásteológia bontakozott ki, amelynek újabb és újabb kérdései vetődnek fel.

Aki foglalkozni kezd az idevágó kérdésekkel, legelőször minden bizonnyal arról értesül, hogy a kereszténység alapvetően három módon viszonyulhat a különböző vallási hagyományokhoz. Ez a nyolcvanas évek elejétől fogva szüntelenül ismételt felosztás¹¹ arra utal, hogy a keresztények kizárhatják a hiteles istenismeret és az üdvösség köréből más hagyományok követőit (exkluzivizmus), feltételezhetik, hogy Jézus Krisztus kegyelme és igazsága más vallások keretei között is elérhető, s ezért az üdvösség lehetősége egyetemes (inkluzivizmus), illetve azzal számolhatnak, hogy Isten végső megismerhetetlensége és felfoghatatlansága miatt a különböző nagy vallási hagyományok egyenrangú utat nyitnak a végső valósághoz, bár elképzelhető, hogy egyesek elzárják a hozzá vezető utat (pluralizmus). A mai napig vannak olyanok, akik szerint ez a három kategória logikai szempontból tökéletesen és kimerítően fedi a lehetséges álláspontokat, és más értelmezési lehetőség egyszerűen nincs: a katolikusból idővel anglikánvá váló Perry Schmidt-Leukel hatalmas (pluralista) vallásteológiai összefoglalása például ezen a határozott meggyőződésen alapul.¹²

Ez a viszonylag egyszerű séma a megszületése óta azonban sokkal bonyolultabbá vált, mint amilyennek korábban tűnt. Elegendő csak például arra utalni, hogy az elmúlt években többféle kísérlet történt az exkluzivizmus újragondolására: egyes szerzők megpróbálták kidolgozni az *extra ecclesiam nulla salus*, az egyházon kívül nincs üdvösség ókori tételének hiteles vallásteológiai értelmét, s olyan „egyetemesen nyitott” exkluzivizmushoz jutottak el, amely az üdvösséget valóban elválaszthatatlannak tartja a Szentháromságba vetett kifejezett hittől,¹³ miközben azt is tudják, hogy a 20. században paradox módon éppen az *extra ecclesiam nulla salus* elvének szoros értelmezése miatt sújtotta kiközösítéssel a katolikus egyház a jezsuita Leonard Feeney-t.¹⁴ A példákat még lehetne sorolni, e helyütt azonban fontosabb kiemelni, hogy a hármas tagoltságú sémán belül egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a nagy vallási hagyományokat lényegében egyenrangúnak tekintő pluralista álláspont, s bár Magyarországon az egész kérdéskör egyelőre inkább marginálisnak tűnik, nagyon is elképzelhető, hogy évtizedeken belül a vallásteológiai pluralizmus hullámai eddig is eljutnak, s széles körben elfogadottá teszik azt a meggyőződést, mely szerint az egyik vallás tulajdonképpen ugyanolyan, mint a másik. Függetlenül attól, hogy valaki közös nevezőre hozza-e a vallásokat (lényegében így jár el a legismertebb pluralista gondolkodónak-

¹¹ RACE, Alan: *Christians and Religious Pluralism. Patterns in the Christian Theology of Religions*, London, SCM, 1983.

¹² SCHMIDT-LEUKEL, Perry: *Gott ohne Grenzen. Eine christliche und pluralistische Theologie der Religionen*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2005, 62–95.

¹³ D’COSTA, Gavin: *Christianity and World Religions. Disputed Questions in the Theology of Religions*, London, Blackwell, 2009.

¹⁴ D’COSTA, Gavin: *Vatican II. Catholic Doctrines on Jews and Muslims*, Oxford, Oxford UP, 2015.

számító John Hick),¹⁵ vagy éppen arra hivatkozva hangsúlyozza egyenrangúságukat, hogy mérhetetlenül különböznek egymástól (ekképpen vélekedik a minden tekintetben különleges és egyedülálló Raimon Panikkar),¹⁶ mindenképpen olyan képet alkot róluk, amely nem azonos saját önképükkel. Sok egyéb tényező mellett a pluralizmusnak ez a külső nézőpontja is hozzájárult ahhoz, hogy a keresztény teológia számos területén, főként a katolikus teológiában teljesen elfogadhatatlannak számít.

Ezért is kezdték egyre többen hangsúlyozni nagyjából az elmúlt húsz évben, hogy a különböző vallásteológiák úgy kezelik a vallásokat, mintha teljesen egyformák lennének, s egyáltalán nem foglalkoznak tényleges nézeteikkel, szokásaikkal, szövegeikkel és hagyományaikkal. Ezt a bírálatot főként a komparatív teológia fogalmazta meg. Képviselői először is azt emelik ki, hogy a teológia tévesen jár el, ha a vallások kérdésében kitüntetett jelentőséget biztosít az üdvösség problémájának, és azon töpreng, részesülhetnek-e az üdvösségben a nem keresztény vallások követői. Ez a szemléletmód csak az „intolerancia bújtatott formája”, állítja az egyik legismertebb komparatista, James Fredericks, mert teljesen vak a vallások „erkölcsi, intellektuális és spirituális igényeire”.¹⁷ Ehelyett, hangsúlyozza második lépésben Fredericks, zárójelbe kell tennünk az egész vallásteológiát, és a konkrét valóságukban tekintett vallások tényleges párbeszédének kell a legfontosabbnak lennie. Ebből fakad, hogy a komparatív teológia művelői rendszerint szakértői és specialistái egy-egy világvallásnak, hiszen csak megfelelő szakértelem birtokában lehet valódi kapcsolatba lépni a konkrét vallási hagyományokkal. James Fredericks a buddhizmus szakavatott ismerője, a magyarul is olvasható német Klaus von Stosch a muszlim gondolkodás specialistája,¹⁸ Francis X. Clooney pedig képzett indológus.¹⁹ A konkrét igényeknek azután konkrét gyakorlat felel meg: a komparatisták vallási cselekvésformákat, szokásokat és szövegeket alapul véve hozzák kapcsolatba egymással a kereszténységet és más vallásokat, s folyamatosan mozognak a két hagyománycsoport között, egybevetnek és összehasonlíthatnak jelenségeket, különbözőségekre és hasonlóságokra mutatnak rá.

Fontos, hogy ezt a gyakorlatot nem tekintik öncélú folyamatnak, hanem teológiai igénnyel művelik, nagyrészt azzal a szándékkal, hogy *tanuljanak* más vallásoktól, főként abban az értelemben, hogy a vallások segítségével emlékezetbe idézzék azt, amit a kereszténység már elfelejtett a saját hagyományából. *Az iszlám mint kihívás*

¹⁵ HICK, John: *An Interpretation of Religion. Human Responses to the Transcendent*, New Haven–London, Yale UP, 2005.

¹⁶ „Nem egyszerűen csak arról van szó, hogy különböző utak vezetnek fel egyazon hegycsúcsra, hanem maga a hegycsúcs is összeomlana, ha eltűnne az összes út. A hegycsúcs bizonyos értelemben a hozzá vezető ösvények eredménye” – mondja Panikkar a különböző vallások és a végső isteni valóság kapcsolatáról, PANIKKAR, Raimon: *The Unknown Christ of Hinduism. Towards an Ecumenical Christophany*, London, DLT, 1981, 24.

¹⁷ FREDERICKS, James: *Faith Among Faiths. Christian Theology and Non-Christian Religions*, New York, Paulist Press, 1999, 164–167.

¹⁸ VON STOSCH, Klaus: *Az iszlám mint kihívás. Keresztény megközelítések*, Ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, Új Ember, 2018.

¹⁹ CLOONEY, Francis X.: *Tanulhatnak-e egymástól a vallások?*, Ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, Jezsuita Kiadó, 2019.

című könyvében Klaus von Stosch például a muszlim hívők közösségi imádságának nagyszerűségét emeli ki, s arra figyelmeztet, hogy a szentháromságtanra vonatkozó muszlim bírálatok olykor a Szentháromságról alkotott keresztény képek egyoldalúságaira hívják fel a figyelmet. James Fredericks a zen buddhista Dógen *Sóbógenzó* című klasszikus művének az élet és a halál egyidejűségéről és összetartozásáról szóló szakaszát elemezve emlékezteti a katolikusokat a kereszttség teológiájának arra a ritkán emlegetett meggyőződésére, mely szerint a megkereszteltek egyszerre vannak a halál és az élet állapotában.²⁰ Végül nemcsak az elfeledett keresztény hagyományok felelevenítésének szándéka mozgatja a komparatistákat, de a keresztények szellemi és spirituális átalakulása is céljuk. Úgy vélik, a hagyományos vallásteológiák „elzárják a keresztényeket más vallási hagyományok átalakító erejétől és szokatlan tanításától”,²¹ jóllehet pótolhatatlan előnyökkel jár, ha valaki más hagyományokat és a saját hagyományát behatóbban megértve tágabb, árnyaltabb és mélyebb szemléletmódot alakít ki, érzékenyebbé válik, és gazdagabb belső világra tesz szert. Az sem elhanyagolható, hogy a komparatisták mások szemével is láttatni akarják a kereszténységet, s e téren tagadhatatlanul tanulságos eredményekre jutnak. Klaus von Stosch munkacsoportja például kimutatta, hogy a muszlimok és a zsidók számára elsősorban nem a Szentháromság vagy a megtestesülés teszi nehezzé a kereszténység elfogadását, hanem a megváltásról szóló keresztény üzenet: azt állítják, látszania kellene a világon, ha meg lenne váltva, de ennek jeleit nem tapasztalják. Ebből pedig az következik, hogy a megváltásról szóló üzenetüket a keresztényeknek érdemes abban a tudatban megfogalmazniuk, mennyire nem magától értetődő és mennyire nehezen igazolható mások szemében, amiről beszélnek.²²

Éppen ezért véleményem szerint a komparatív teológia rendkívül termékeny és időszerű választ tud adni korunk vallási sokféleségére: egyrészt távol áll tőle az a szemléletmód, mely szerint minden vallás egyforma lenne, másrészt tiszteletet kíván ébreszteni más vallási hagyományok iránt, amelyek konkrét megismerését is fontosnak tartja, harmadrészt belső átalakulást kíván művelőjétől, végül pedig kifejezetten spirituális igényei vannak, és semmit sem akar feladni a keresztény meggyőzések közül. Francis X. Clooney műveiben kevés szó szerepel annyira gyakran, mint az átalakulás vagy a spirituális átalakulás. Sokszor beszél arról, hogy a hindu és keresztény szövegek egybevetése átalakítja az embert, különösen akkor, ha elevenbe vágó kérdéseknek szentelt szövegekről van szó: ilyen kérdés, hogy miként adhatja át magát az ember szeretettel Istennek, vagy milyen a valóságos Isten, akinek nemcsak a jelenlétét, de a hiányát is megtapasztalja a hívő ember. A szeretetből fakadó önátadás, mondja Szalézi Szent Ferenc és Védánta Desika idevágó tanítását egybevető

²⁰ FREDERICKS: *Faith Among Faiths*, 146–158.

²¹ FREDERICKS, James: *Buddhists and Christians. Through Comparative Theology to Solidarity*, Maryknoll, Orbis Books, 2004, 18.

²² VON STOSCH, Klaus: Auf der Suche nach angemessenen Kategorien des Erlösungsglaubens. Muslimische Einsprüche als Lernfeld christlicher Soteriologie, in Uő. – LANGENFELD, Aaron (hrsg.): *Streitfall Erlösung*, Paderborn, Schöningh, 2015, 255–271.

könyvében Clooney, eleve „radikális és átalakító erejű aktus, mert az a lényege, hogy az ember megengedi, változzon meg egész élete Isten sokszor titokzatos, olykor rettenetes akarata szerint”, s aki a szeretetből fakadó önátadásról írt műveket olvas, azt az olvasott értekezések „bevonják ebbe az átalakító erejű folyamatba”.²³ A bibliai Énekek énekét és a hindu *Tiruvájmolit* párhuzamosan olvasó könyvében szintén a spirituális átalakulás folyamatát mutatja. Akárcsak más műveiben, e helyütt is bőségesen merít a vizsgált szövegekhez írt hagyományos kommentárokból, mivel ezek szerzőinél fedezte fel azt a „régibőlcsességet”, amely „a szövegek spirituális, átalakító erejű tényezőit állítja a középpontba”. Nem csupán a két szöveg közti hasonlóságokat és különbségeket szedi lajstromba, hanem úgy állítja egymás mellé a két művet, hogy pontosabban láthatóvá váljon, „mit jelent embernek lenni annak az Istennek a színe előtt, aki egyszerre van közel és távol, s még látszólagos szakadékokon átnyúlva is meg tud érinteni minket”. Ily módon a két „költői és drámai világból” kiderül, hogy „akit szeretünk, nemcsak elrejlük előlünk, de több is annál, amilyennek képzeljük, olyan helyekre látogat, ahol mi nem járunk, s olyan nevekre is hallgathat, amelyeket még soha nem hallottunk”. Ha azonban ekképpen „többet kezdünk tudni” a szeretett Istenről, „nem kevesebb, hanem több lesz bennünk a szeretet”. A nagyfokú szeretettel pedig együtt jár a csend, de „nem azért, mintha a szeretett kedves teljességgel ismeretlen vagy lényegileg megnevezhetetlen volna, hanem azért, mert a rejtőzködő kedves nem csupán a szeretet azon szabályai szerint játszik, amelyeket már ismerünk. A szeretett kedves, Jézus, olyan kertekben és ösvényeken is rejtőzhet, ahol még nem ismerjük ki magunkat. [...] Ha a szeretett kedves elrejtőzik, de tengernyi nyomot hagy maga után, akkor a szeretet csak annál élesebb és fájdalmasabb, izzóbb és keservesebb – és ékesszóló a csendjeiben.”²⁴

Ebből is kitűnik, hogy a komparatív teológia javarészt szövegeközpon-tú, s figyelmes olvasást és tájékozódást kíván mind művelőitől, mind az iránta érdeklődőktől. Egyik sem különösebben jellemző a mai kulturális magatartásformákra. De ha van bátorságunk efféle összehasonlításra vállalkozni, nemcsak a pluralizmus zsákutcáját tudjuk elkerülni, de a vallások iránti érdeklődésre is úgy tudunk reagálni, hogy előtérbe helyezzük a napjainkban tapasztalható spirituális igényeket, s közben határozott és világos kontúrú teológiai álláspont alapján kínáljuk fel a vallási sokféleség ismeretét a mai kultúrában. És nehéz lenne vitatni, hogy ez az erőfeszítés megéri a fáradságot.

²³ CLOONEY, FRANCIS X.: *Beyond Compare. St. Francis de Sales and Sri Vedanta Desika on Loving Surrender to God*, Washington, D. C., Georgetown University Press, 2008, 24–25.

²⁴ CLOONEY, FRANCIS X.: *His Hiding Place is Darkness. A Hindu-Catholic Theopoetics of Divine Absence*. Stanford, Stanford University Press, 2014, 20, 104, 63, 125.

**ARE ALL RELIGIONS THE SAME?
DIVERSITY OF THE RELIGIOUS TRADITIONS IN CONTEMPORARY CULTURE**

Christianity and popular culture have an increasing number of common elements, but among these the importance of spirituality and the consciousness of a plurality of religions might be regarded as the theologically most significant ones. The so called theology of religions goes through a variety of transformations these days, but its alternative theoretical position, comparative theology is equally helpful in understanding and approaching religions with a spiritually and culturally informed mind.

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.
Paradicsomi szín. 1939. III. 25. B92
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

„Amint felismerjük, hogy a giccs hazugság, a giccs többé nem giccs. Elveszíti autoritárius hatalmát, és ugyanolyan megható, mint minden más emberi gyengeség. Mert egyikünk sem felsőbbrendű ember, hogy tökéletesen érintetlenül hagyja a giccs. Bármennyire megvetjük is, a giccs az emberi sorshoz tartozik. A giccs forrása a lét határozott igenlése.”¹
(Milan Kundera)

Nagy Károly Zsolt

GICCS(?) TEOLÓGIA KÍSÉRLET NAPJAINK VALLÁSOS KÉPHASZNÁLATÁNAK ÉRTELMEZÉSÉRE, REFORMÁTUS NÉZŐPONTBÓL*

* A jelen esszé egy a téma átfogó elemzésére vállalkozó tanulmány főbb téziseit tartalmazza. A szerző örömmel veszi az olvasók visszajelzéseit.

Valamikor az 1990-es évek elején, húsvét táján egy posta kirakatában találkoztam egy különleges képeslappal. A szabványos, tízszert tizenöt centiméteres lapon a torinói lepel Krisztus-arca volt látható. Az alkotók alapos munkát végeztek: a leplen látható negatív képet átfordították pozitívba, majd kiszínezték a lepel-arcot, és kicsit át is húzták a kontúrjait. Az arc így végül valami sajátos átmenetet képezett a lepel közismert, ikonszerű arca és a nyugati populáris vallásosság legelterjedtebb ilyen ábrázolását megalkotó Warner Sallmann Krisztus-arca között. A képeslap különlegességét azonban igazán az adta, hogy a képet kicsit mozgatva Jézus arca hol halottként, csukott szemmel volt látható, hol pedig nyitott szemmel nézett vissza ránk. Utóbbi átható tekintete Robert Powell, Franco Zeffirelli *A názáreti Jézus* című filmjében a címszerepet alakító angol színészt idézte fel, míg a kinyíló szem egy másik Zeffirelli-filmet, a Szent Ferenc életét feldolgozó *Napfivér, Holdnővért* is bekapcsolta az élményembe, melynek egyik jelenetében Ferenc látomásában a híres sandamianói feszület Krisztusának szeme nyílik ki.² A lentikuláris nyomtatással készült kép

¹ KUNDERA, Milan: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*, Ford. KÖRTVÉLYESSY Klára, Budapest, Európa Kiadó, 1994, 330.

² A szocializmus végnapjainak idején korosztályom vallási szocializációját Zeffirelli mellett a *Ben-Hur* és a Cecil B. DeMille rendezte, szintén amerikai, szintén monumentális és szintén Charlton Heston főszereplésével készült *Tízparancsolat* alámondásos változata befolyá-

egyszerre volt misztikus és komikus. Misztikumát elsősorban az adta, hogy a képet néző szinte a feltámadás pillanatának részesévé vált. A torinói lepel létrejöttével kapcsolatos egyik, akkortájt a téma iránt érdeklődők számára közismert elmélet szerint a leplen látható kép különösen nagy energiasugárzás hatására keletkezett a lepelnek a bele burkolt férfi testével érintkező felületén. Ez, az elmélet szerint, csak a „feltámadás energiája” lehetett, s a kép nézője ennek az energiának első megnyilvánulását vehette észre Krisztus kinyíló szemében. A kép nem csupán egy szentnek tekintett ereklye ábrázolása, hanem a különböző képi eredeteket felidéző arcokon keresztül a korszak populáris – populáris vallásos – kultúrája Krisztus-imaginációjának sűrítőménye is volt. A kép szinte a keresztyénség története csodás képeinek sorába illeszkedik, olyan, mint egy könnyező szentkép, melyben a változhatatlanként rögzített kép változásában mutatkozik meg a transzcendens. Jóllehet van tudomásunk arról, hogy egy-egy könnyező szentkép technikai vagy mechanikusan sokszorosított másolata is könnyezni kezd, vagyis a transzcendens mutatkozás misztériuma nem korlátozódik a művészi, vagy legalábbis egyedi alkotásokra. A könnyezés mint mutatkozás ugyanakkor mégiscsak egyedi és másolhatatlan. Éppen ezért esetünkben a képet létrehozó és a mutatkozás illúzióját keltő nyomdatechnika inkább ellene hat a misztikumnak, mint megerősíti azt. A gyorsabb mozgatás hatására ráadásul a kép Krisztusa is gyors pislogásba kezd, ami egy pillanat alatt meglehetősen komikussá teszi az összehatást.

A digitalizáció terjedésével nagyságrendileg megnövekedett képáradatban – kivált a közösségi médiában – ömlenek felénk a hasonló képek, melyek a fényképezéshez és képszerkesztéshez szükséges minimális technikai ismeretek és a hálózati kommunikáció széles körű elterjedtségének köszönhetően egyrészt sokszor meglehetősen egyediek, vagy legalábbis valószínűleg sok tekintetben jobban tükrözik az egyéni ízlésvilágokat, mint a korábbi, korlátozottabb repertoár; másrészt viszont a minimális technikai felkészültség elégségeségének és a nyilvánosságra kerülést kontrolláló mechanizmusok hiányának köszönhetően ebben az áradatban többnyire roppant gyenge képekkel találkozunk. A magas (egyház)művészet művelőinek és fogyasztóinak határozott véleménye szerint ezek a képek valamiféle „vizuális környezetszennyezést” jelentenek, tiltakozásuk és rosszallásuk ellenére azonban meglehetősen intenzíven vannak jelen körülöttünk, sőt szaporodnak. A rosszalláson és tiltáson kívül érdemes tehát értelmezni is a jelenséget, hogy kezdeni tudjunk vele valamit.

Az első és többnyire magától értetődő reakció az, hogy ezeket a képeket a vallásos giccsek kategóriájába soroljuk. Amennyire egyértelmű ez a gesztus, annyira nem egyértelmű azonban az, hogy miként is lehet meghatározni a giccset? A témával kapcsolatos könyvtárnyi irodalomból – legalábbis a rá való hivatkozásokat tekintve – mindenképpen kiemelkedik Abraham A. Moles, aki *A giccsek, a boldogság művészete* című

---

solta jelentős mértékben. Utóbbit először az 1980-as évek első felében Makón láttam, az egyik római katolikus templomban, ahol az olasz nyelvű verziót vetítették, s a filmet a helyszínen mikrofonba fordította egy katolikus pap. Nagyjából ebben az időben és hasonló módon, szintén az aczéli „túrt” kategóriába tartozó közösségi filmvetítésen találkoztam először John Krish és Peter Sykes szintén nagyon népszerű, 1979-es *Jézus élete* filmjével is.

kötetében³ a giccs talán legszélesebb körben használatossá vált tipológiáját állítja fel. Szerinte a giccs öt alapelv szerint határozható meg:

1) A meg nem felelés elve, amikor például az eredmény más lesz, mint a cél volt, vagyis az alkotó – vagy épp a giccstárgy használója – elfelejti vagy feladja a tárgy eredeti célját, eltávolodik attól, és a tárgy valami új, lényegidegen funkcióban vagy környezetben jelenik meg. A giccs tehát egyfajta céltévesztésként értelmezhető. Sokszor áll elő ez a helyzet eredeti műalkotások kicsinyítése vagy más transzformációja esetén, például amikor a brüsszeli Manneken Pis szobor sziluettje az urak számára kijelölt illemhely jelzésére szolgáló bronz színűre festett, kis fröccsöntött plaketten jelenik meg, vagy Leonardo *Utolsó vacsorája* a sparhelt fölé akasztott, gépi hímzett falvédőn. Oda nem illő idézet. Az elv másik jellemző megjelenése a funkció és a dekoráció szétválása, kivált ha az kontextusváltással párhuzamosan történik. Egyszerűbb esetben ilyen a hétköznapi használati tárgyak túldíszítettsége, az utóbbi, összetettebbesetre jellemző például a főúri barokk ezüstkanalat idéző alumínium mokaáskanalé.⁴

2) A halmozás elve, amely a tárgyra vagy használatára jellemző zsúfoltságban és túlzásban mutatkozik meg, ami rendszerint nélkülöz mindenfajta rendszert. Ilyen lehet például egy népiként értelmezett kerámiákkal telezsúfolt előszobafal.

3) Az előzővel szorosan összefügg a színesztézia elve, ami arra utal, hogy a giccs az érzékelésben is halmoz, vagyis minél több érzékszervünkre kíván hatni, lehetőleg egyidejűleg, de öncélúan, minden rendszer és mérték nélkül. Ilyenek az illatosított levélpapírok, vagy a szintén parfümillatot árasztó, népszerű szonokat sípoló, nemzeti színűre festett Eiffel-torony kulcstartók.

4) A középszerűség elve, amely megkönnyíti a fogyasztóknak a befogadás aktuálisát. A középszerűség ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy a tárgy, az alkotás „tál-cán kínálja” magát, vagyis nem kell különösebb erőfeszítés a megértéséhez. Umberto Eco⁵ szerint ez egyrészt azért lehet így, mert a giccs jól ismert, bejáratott, és többnyire „elhasznált” formákat alkalmaz. Van tehát valamiféle „formai anakronizmus” benne, vagyis olyan formákkal dolgozik, melyeknek nincsen kapcsolata a mi saját, kortárs kultúránkkal, ezért nem tudunk közvetlenül kapcsolódni hozzájuk, így értelmezésük alapvetően valamiféle nosztalgiával, a jelenre történő reflexiót elkerülő „romantikus

³ MOLES, Abraham A.: *A giccs, a boldogság művészete*, Ford. OROSZ Magdolna, ALBERT Sándor, Budapest, Gondolat Kiadó, 1975, 52–57.

⁴ Tulajdonképpen Moles ezen pontja mutatja legérzékletesebben, hogy mennyire nehéz a giccs azonosítása, hiszen például Jacques Maquet az esztétikát kulturaközi összefüggésben vizsgálva (MAQUET, Jacques: *Az esztétikai tapasztalat, A vizuális művészetek antropológus szemmel*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2003) éppen azt hangsúlyozza, hogy a művészet többnyire úgy mutatkozik meg először, hogy egy tárgy megformálása nem indokolható közvetlenül a tárgy funkciójából. Az pedig, hogy mi számít ebben a tekintetben túlzásnak, nehezen dönthető el egyrészt a tárgy funkciójára vonatkozó alapos tudás nélkül, másrészt annak a kulturális kontextusnak a beható ismerete nélkül, mely a forma és funkció közti ideális kapcsolatot meghatározza. Moles szempontja tulajdonképpen a modernitás alapelveit visszhangozza, melyek nagyon szoros összefüggést feltételeztek a forma és funkció között. Ezen alapelv szerint azonban például a kelta művészet legalábbis giccsbe hajló emlékeket hagyott ránk.

⁵ Eco, Umberto: A rossz ízlés struktúrája, Ford. SZABÓ Győző, in Uő: *A nyitott mű (válogatott tanulmányok)*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1976, 120–270.

elvágyódással” terhes. Ilyenek Raffaello puttói a karácsonyi csomagolópapíron. Eco szerint a közepszerűség másik oka az, hogy a giccs egyértelmű, könnyen használható és leegyszerűsített kommunikációs kóddal⁶ dolgozik – sőt, nem ritkán magában is hordja ezt a kódot, vagyis „szájbarágós” módon adja elő mondandóját – így nem kell erőfeszítés a megoldáshoz, megfejtéshez.

5) Végül az előbbivel szoros összefüggésben az utolsó a kényelem elve. A kényelem itt a könnyű befogadást jelenti: „az érzelmre ható paszteliszínek könnyed harmóniája, a befogadás »egyszintűsége«, a gondolkodásmentes, érzelgős szellemi kényelem, emlékeztetés az élet banálisán megélt eseményeire...”⁷ Az elv fontos kulcsszava a banalitás. A giccs általában „fekete-fehérben lát”, de ez nem a magas fokú absztrakciót jelenti, hanem ezzel ellenkezőleg éppen azt, hogy az összetett, komplex problémákat a jó és rossz banális szembeállítására redukálja. Egysíkúan értelmezi az életet, egyszerű, de erős érzelmek felélesztésével és közhelyszerű tartalmakkal dolgozik. Olyan, mint a velencei nyaraláson készült fotók közé ragasztott gondolafuvar nyugtája.

A giccs esztétikai problémáját természetesen még hosszan és ennél jóval részletesebben lehetne tárgyalni, ám ez itt és most nem célunk, csupán az alapproblémát kívántam bemutatni, s erre szeretnék egy részletesebben kifejtett példát is hozni: a 17–18. századi Németalföldön annyira kedvelt csendéletfestészetet. Vegyünk például egy festményt, melyen első látásra egy szép vázát látunk, amelyben egy csokor virág van. Elgyönyörködünk a színek harmóniáján, vagy azon, hogy mennyire élet-hűen tudta megfesteni a festő a virágokat. Ha azonban elkezdjük részleteiben nézni a képet, felbontjuk és tudatosan vizsgáljuk a kódot, feltűnhet, hogy a vázában olyan virágok vannak együtt, melyek sohasem nyílnak egy időben, ráadásul egy-egy ágon bimbó és elhervadt virág is látható. Aztán észre vesszük a váza emberalakos díszítését („műalkotás a műalkotásban”): egy fiatal férfi látható egy ledéren öltözött, kihívó testtartású és egy nőiségét teljesen elrejtő, zárt, „klasszikus” kontrapoztban álló nő között. Rájövünk, mert megvan hozzá klasszikus műveltségünk, hogy egy antik mi-

⁶ A kommunikációs kód egy olyan szabályrendszer, amely lehetővé teszi, hogy – egy egyszerű kommunikációs modellt feltételezve – a „feladó” üzenetet tudjon küldeni a „fogadóhoz”. A legegyszerűbb példa erre a nyelv, melynek szabályrendszere lehetővé teszi, hogy a gondolatainkat eljuttassuk másokhoz. A kódot a megértéshez a kommunikáció minden résztvevőjének ismernie kell. A nyelv egy többnyire mindenki által rutinosan használt kódrendszer, de ilyen kódrendszert alkotnak a közlekedési táblák is. A művészet – legyen az a közlekedési tábláknál összetettebb szimbólumokat alkalmazó vizuális művészet vagy éppen a nyelv művészi használata –, jóllehet épít a rutinokra (például a vizuális művészetek építenek az emberi gesztusok alapvető, szinte kultúrától függetlenül érthető kódrendszerére), de általában nem a rutinos kódhasználatra törekszik. Többnyire van benne egy „csavar”, amely kizökkent a rutinokból, és tudatos kódhasználatra kényszerít, tehát az értelmezéshez intellektuális képességeinket is igénybe veszi. Ez nyilvánvalóan időigényes és néha fáradtságos művelet, ám éppen ez benne az igazi élvezet. A giccs ezt az időt és fáradtságot akarja megspórolni nekünk, miközben azt állítja magáról, hogy mégis igazi élvezethez juttat.

⁷ UJVÁROSSY László: *Az emlékekből szerzett művészi játék, avagy kísérlet a pazarló ember terápiájára, Művészet az életkultusz boldog mágiájából, DLA értekezés*, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Képzőművészeti Mesteriskola, 2003, URL: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15415/ujvarossy-kerekes-laszlo-dla-2004.pdf> Utolsó letöltés: 2019. 11. 18., 25.

A giccsre jellemző fekete-fehér, leegyszerűsítő, ellentmondásmentes látásmód egyik következménye az infantilizmus, ami sokszor naiv, bájos, megfogalmazásmódban jelenik meg. Ehhez társul az állatvilágból vett szereplők kvázi-allegorikus ábrázolása. Ebben az esetben azonban nem nagyon találunk olyan allegóriát, melyet összekapcsolhatnánk a képpel. Jóllehet mindkét állat szimbolikájában megtalálható egyrészt a (házastársi) hűség, másrészt az erotikára való utalás, ez az értelmezési szál itt nem látszik helytállóknak, hiszen az evangélium hirdetésére buzdít a csatolt ige. Bár, ha egy „buta liba” hirdeti, talán a kutya se’ figyel rá. Ez az utóbbi, a képelemek és a hozzájuk kötődő, kézenfekvő asszociációk összekapcsolására épülő abszurd interpretáció mutatja talán legjobban a vallásos giccsképek egyik alapvető problémáját, a totális átgondolatlanságot

tológiai jelenetet, egy idézetet látunk, s ez nyilván az élvezetes, de romlásba juttató, és az önmegtartóztatással járó, de dicsőséghez vezető életút közt választó Herkules figurája lesz, melyet nagy előszeretettel értelmezett át a keresztyénség a bűn és az erény, s így a kárhozát és az örök élet közt választó keresztyén ember allegóriájaként. A virág a vázában pedig bibliai utalás: a reggel kinyíló, de estére elszáradó virág képe az élet múlandóságára és hiábavalóságára, a különböző időben nyíló virágok együttese pedig e hiábavalóság totalitására utal. Igen, ez az ún. „vanitas” motívum, mely a Prédikátor „Minden hiábavalóság” felkiáltását idézi a néző szeme elé, s arra ösztönzi, hogy e sok, szemre tetszetős és nagyon valódinak tűnő hiábavalóság közt válassza az üdvösség kincsét. Az ilyen képek születésük idején jelentős értékkel bírtak, és többnyire Németalföld városaiban a tehetős polgárok lakásának falait „díszítették”. Sajátos ironia is volt ez, hiszen a gazdag polgárok olyan képekbe fektették vagyonukat, melyek épp e vagyon hiábavalóságáról szóltak, s ott függtek a befektetés, és ezen keresztül anyagi státuszuk reprezentációjaként házuk falán, miközben épp arra figyelmeztették őket nap mint nap, hogy ez az egész hiábavalóság, és el fog múlni. Mindez persze jól illeszkedett a korszak – kivált a kálvinista polgárság – életszemléletébe. Mindezt persze csak akkor értjük meg, ha ismerjük a kódot, vagyis felfedezzük, hogy az, amit látunk, magán túl mutat, a virág egy szimbólum, és meg tudjuk fejteni a jelentését. Így nem csak azt élvezzük, hogy mennyire „szép”, természetű a virág a képen, hiszen amennyiben megtanuljuk esztétikai értelemben szépként értelmezni a virágok szín- és formavilágát – vagyis például a színek és formák szemlélése harmónia-tudatot, az elrendezettség biztonságérzetét vagy egyszerűen jó érzést ébreszt bennünk (lásd Szerdahelyi esztétikáját) –, ezt az élményt egy egyszerű fotográfia is nyújthatja számunkra. Az igazi élvezetet a „jelentés” megfejtése nyújtja, egyrészt a felismerés által, másrészt éppen a felismeréshez vezető út végigjárásán, azon az erőfeszítésen keresztül, amivel a kép „mélységébe” hatolunk. A giccs ezzel szemben nem ad lehetőséget arra, hogy ezt az utat bejárjuk, mert nincsen ilyen mélysége. Nincs benne „csavar”, nem kínál fel olyan „arkhimédieszi pontot”, melybe kapaszkodva a látványvilága kifordítható sarkaiból. Egyszerűen egy csokor virág, vagy bonyolultabban egy csokor virágot realizstikusan ábrázoló festményről készült – vagy ilyen hatású Photoshop szűrővel módosított – sokszorosított fotó, lehetőleg jó nagy méretben és aranyszínű festékkel szórt, barokkos díszítésű, fröccsöntött műanyag ráámában a konyhafalon. A Krajcáros Marketben „leakciózva”, made in Bangladesh. A giccs tehát érzélgős hazugság, de elsősorban nem a témája miatt, és önmagában az érzelmi hatás sem tesz giccsé valamit. A giccs lehet az értelmezés kérdése is, de inkább akkor beszélhetünk giccsről, ha ezt a hatást az alkotás kifejezési módján keresztül igyekeznek kiváltani, amikor a giccs létrehozója eredetiként akarja felmutatni produktumát, és azt sugallja a befogadósámára, hogy magasabb rendű esztétikai élvezetben részesül.⁸

A giccs azonban nem csak esztétikai, hanem – bár azzal szorosan összefüggő – társadalomtörténeti probléma is. Jóllehet a giccs jó eséllyel gyakorlatilag a művészet

⁸ Eco: i. m., 208–209.

A kép eredetileg egy animált .gif, mely az interneten ingyenesen elérhető PicMix alkalmazással készült. Az alkalmazás segítségével saját, illetve a webhelyen tárolt képekből készíthetünk montázsokat, s azokat animált effektusokkal egészíthetjük ki. A képen a vázában lévő fehér rózsák sok jelentésű (ártatlanság, tisztaság vagy újrakezdés vagy lemondás, búcsú) szimbólum, mellette a lábujjhegyre álló, pipiskedve pusztító kislány ismét egy infantilis klisé. A kollázs harmadik eleme, a kereszten szenvedő, még élő Krisztus talán utalhat a Megváltó jobb latorhoz vagy Jánoshoz és Máriához intézett szavaira, vagyis az egész kompozíció a gyermeki szeretet és hála érzését próbálja hangsúlyozni. Mindhárom felhasznált képelem önmagában is régies, a 20. század eleji képeslapok világát idéző nosztalgikus ábrázolás, vagyis az infantilizmus mellett az elavult, a jelenben nem kontextualizált, újraértelmezés nélküli formák használata is jellemzi a képet. Ehhez társul az érzelmek túlcsoportulásának giccsre jellemző kifejezése: az animált – vagyis repdeső, villódzó – rózsaszín szivecskék, arany színű pillangók, és színváltós „gírlándok” halmozása. A kompozícióban megnyilvánuló szándék érthető, az érzelem tiszteletre méltó, öszinteségét nincs okunk kétségbe vonni, de a kifejezés módja a giccs eklatáns példája.

kezdetei óta kísér bennünket, kultúraformáló jelentőségre mégis a modernitás kiteljesedésének idején, a 19. században tesz szert, s miután a modernitással szorosan össze is kapcsolódik, ez a hatás azóta is – sőt, talán egyre határozottabban – érvényesül. A giccs diadala Moles szerint a polgári életstílus kialakulásával függ össze, ennek ugyanis az a jellemzője, hogy „értéktelen limlomokkal rendezkedik be, s vidáman indul a kultúra ócskapiacára. Inkább megkaparint, mint kiselejtez”.⁹ Moles itt a „kultúrvajak alászállásának” elméletét alkalmazza, s szerinte a giccs abból a vágyból ered, hogy a polgári középosztály mintakövető magatartása arra irányult, hogy az arisztokrácia és a nagypolgárság által birtokolt távoli, „egzotikus” világokból származó, eredeti javakra szert tegyen.¹⁰ Ezt az igényt elégítette volna ki az áruház intézménye, amely hozzáférhetőbb áron kínálta ezeknek a javaknak az egyszerűsített, tömeggyártott másolatait, utánzatait, s aztán mindezt már a kispolgár és a munkás számára is elérhetővé tette. Így a konfekcióval helyettesítette az egyedi szabóságot. Az egzotikumhoz egy idő után a társadalmi státuszt jelentő vagy dicső múltat utaló történeti értékű tárgyak másolatai is csatlakoztak, illetve olyan tárgyak kerültek be a rendszerbe, melyek már a modern ipari civilizáció termékei voltak, de az előbbiekhöz hasonló funkciót töltöttek be. Tipikusan ilyennek tekinthető a portréfotográfia, melynek elterjedésével az arisztokráciánál bevett, a család nagyságát reprezentáló „ösgaléria” transzformálódott a polgári, majd akár a paraszti otthonokba a nagymama és nagyapa esküvői portréján keresztül.

Az egzotikum és a historizmus mint attitűd felemelkedése elválaszthatatlan a korszakot részben meghatározó romantikától. Ez a stílus nemcsak azért fontos, mert a giccshez nélkülözhetetlen érzelmi beállítódás dominanciája jellemzi, hanem azért is, mert a romantika teremt meg a múlt kultuszát,¹¹ azok az „elhasznált formák”, melyekből a giccs építkezik, jelentős részben a romantika – illetve a romantika által is újrainterpretált múlt, elsősorban a reneszánsz – által megteremtett formák.

Végül szintén társadalomtörténeti összefüggésben a korszak azért is fontos, mert ekkor jönnek létre azok a kommunikációs formák és technológiák, melyek a giccs robbanásszerű elterjedését egyáltalán lehetővé tették: egyfelől a tárgyak mechanikus, szabványosított – sablonos, tömeges másolásának technológiái, másfelől a tömegkommunikáció alapvető eszközei. Ez azért fontos, mert a szabványosított egyentermékek egyrészt pontosan a felszín mögé hatoló gondolkodó aktivitást függesztik fel, ugyanakkor éppen hogy egyfajta felületes figyelmet követelnek meg, így a „könnyű” művészet a szórakozás kellékévé lesz.¹² Másrészt a tömegesítés és reprodukálhatóság – Walter Benjamin szerint – szorosan összekapcsolódott az eredetiség kérdésével, azzal

⁹ MOLES: i. m., 65.

¹⁰ Ilyen egzotikus javak többnyire különösebb rendező elv nélküli táráként szolgált az arisztokráciák „Wunderkammer”-e, melyet nem csekély mértékben saját státuszuk reprezentációjaként rendszeresen megnyitottak a nagyközönség előtt. A Wunderkammertől hosszú út vezetett a kispolgári otthonok nappalokkal telezsúfolt vitrinéig.

¹¹ Ennek jellemző aktusa az, ahogyan Felix Mendelssohn-Bartholdy felfedezi és „újraalkotja” Johann Sebastian Bachot.

¹² Lásd HORKHEIMER, Max – ADORNO, Theodor W.: *A felvilágosodás dialektikája*, Ford. GLAVINA Zsuzsa et al, Budapest, Gondolat – Atlantisz – Medvetánc, 1990.

A kép kétségtelen erénye, hogy a felhasznált vizuális közhelyeket (hegy, víz, virágos-fás táj, imádkozó Jézus) új kompozícióban egyesíti, vagyis azt is mondhatnánk, hogy tulajdonképpen újraértelmezi. Itt is hiányzik ugyanakkor a reflexió, hiszen a felhasznált Jézus-ábrázolás nem egy békés éjszakát idéz fel, hanem azt, amelyen Jézust a Gecsemáné kertben elfogják. Így az ehhez kapcsolt – a giccsre jellemző halmazásokkal, érzelmi túlburjánzással terhes – szöveg, ha az egész kompozíciót tudatosnak feltételezhetnénk, akár némi cinizmust is sugallhatna.

az egyedi „aurával”, mely a reneszánsz óta meghatározza a nyugati művészet befogadásmódját. A reprodukció a műalkotásokat „Itt és Most”-juktól, vagyis egyszeri megjelenésüktől fosztja meg. Benjamin a filmmel kapcsolatban írja a következőket:

„a filmnek köszönhetően először kerül az ember abba a helyzetbe, hogy egész élő személyével, mégis annak aurájától megfosztva fejt ki hatást. Mert az aura az ő Itt és Most-jához kötődik. Nem létezik róla másolat. Az aura, amely a színpadon Macbeth körül jön létre, nem váltható fel azzal, amely az eleven nézőközönség számára a Macbethet alakító színész körül alakul ki. A filmműteremben készült felvételnél viszont épp az a sajátossága, hogy a közönség helyébe a felvevőkészüléket állítja. Így a szereplő – és vele együtt a szerep – körüli aura szükségképpen megszűnik.”¹³

Ennek az aurának vagy az eredetiségnek a hiánya azonban sokak számára egyszerűen fel sem tűnik, hiszen reprodukciókon nőttünk fel. Többségünk soha nem fogja látni Leonardo *Utolsó vacsoráját*, sőt többnyire egy valamire való gótikus szárnyasoltárral sem találkozunk, viszont látjuk – talán már az unalomig, annyira, hogy szemügyre sem kell vennünk, s rögtön felismerjük – az *Utolsó vacsorát* milliányi reprodukción és replikán. Polcunkon, vagy sokszor inkább már telefonunk képernyőjén a Pinterest gyűjteményünkben ott sorakoznak a reneszánsz klasszikusai, így nem kell elzárándokolnunk a római Santa Maria del Popolo templomba sem, hogy megcsodáljuk Caravaggio *Szent Pál megtérése* című festményét, és a másolatok és az eredeti közti különbséget talán csak akkor vesszük észre, ha mégis egyszer ott állunk az eredeti előtt. Talán, még akkor sem, mert annyira megszoktuk már, hogy csak rápillantunk a képre, és már simogatjuk is a kijelzőt, hogy az eredetire sem szánunk több időt, épp csak annyit, hogy gyorsan lekapjuk a mobilunkkal, mint a körülöttünk álló másik száz turista. A tömegkommunikációs eszközök által közvetített reprodukciók azonban sosem váltanak ki autentikus, „átélt élményt” a nézőből. A műalkotások nagy mennyiségben történő reprodukálása pedig ahhoz vezet, hogy a közönség az eredetit és annak olcsó, banális másolatát egy szintre fogja helyezni.¹⁴

Végül a giccs értelmezésének az esztétikai és társadalomtörténeti mellett van egy közösségi, vagy ha tetszik: politikai lehetősége is. A giccs ugyanis pontosan egyszerűségéből, direktségéből, bonyolult értelmezéseket feleslegessé tevő kódrendszeréből és affektív természetéből következően kiválóan alkalmas az emberek nagyobb tömegeinek befolyásolására. Clement Greenberg például éppen ezért fordítja szembe a társadalomkritikus avantgárdot a „giccsel”, ám annak ellenére, hogy ezeket élesen elkülöníti egymástól, azt is írja, hogy ezek „szimultán létező kulturális jelenségek”, amelyek egy stabil társadalomban organikusan létezhetnek egymás mellett; ám ahol fasizmus vagy demagógia uralkodik, a giccs teszi lehetővé a diktátornak, hogy meg-

¹³ BENJAMIN, Walter: *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában*, URL: http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html Utolsó letöltés: 2019. 11. 18.

¹⁴ Lásd DORFLES, Gillo: *A giccs, A rossz ízlés antológiája*, Ford. SCHÉRY András, Budapest, Gondolat, 1986.

Két példa a Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatala Kommunikációs Szolgálatá által 2018-ban #mindennapraegyige címmel folytatott közösségi média kampányból. A kampány célja az volt, hogy igényes, református tartalommal törjön be az egyház az interneten terjedő mémek világába. A mém szó Richard Dawkins brit evolúciós biológus alkotása, aki a gén mintájára mémen a kultúra feltételezett, másolható és másolódó alapegységeit értette. Az internetes mém ebből kiindulva olyan kifejezést, fogalmat vagy alap gondolatot takar, ami divatszerűen terjed embertől emberig az interneten. Formája legtöbbször – az allegorikus képeket idézve – egy kép és egy rövid szöveg együtteséből áll. A legalább heti rendszerességgel megjelenő „református mémek” nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az itt szereplő két kompozíció nem annyira a vallásos giccs, mint inkább az átgondolatlanság, a közhelyek ösztönszerű, kritikátlan felhasználásának példája. A képeknek itt sincsen sok köze a kompozícióban elhelyezett szövegekhez. A felső mém feszülete reformátusnak sem nagyon nevezhető, az alsó mémen szereplő kép több szempontból is hibás kompozíció (belógó fa, kitakart fejek). Jóllehet a nemi sztereotípiák egyértelműen azonosíthatók a képen, ez a szimbólumkészlet viszont egyáltalán nem kötődik a mém szövegéhez.

szólítsa a tömegeket. Mint írja: „A diktatúra szempontjából egyébként nem az a fő baj az avantgárd művészettel és irodalommal, hogy túl kritikus, hanem hogy éppenséggel túl »ártatlan«, azaz nem lehet hatékony propagandát injekciózni belé – erre a célra sokkal alkalmasabb a giccs. A diktátor a giccs révén kíván szoros kapcsolatot kiépíteni népe »lelkével«.”¹⁵

A giccs tehát a hatalomgyakorlás eszköze is lehet, ám nemcsak a hatalom által képviselt ideológia terjesztésében, hanem abban az értelemben is, hogy ki mondja meg, hogy mi a giccs és mi nem az. A giccs ugyanis – mint láttuk – lényegében életmódként is értelmezhető. Az élethez való hozzáállás egy – nem túl komplikált – módja, és ennek kifejezési formája. Ebben az értelemben könnyen válhat olyan bélyeggé, mellyel egy-egy sajátos kulturális közösség vagy akár társadalmi osztály stigmatizálható, és egy szélesebb társadalmi közeg perifériájára szorítható. A giccs szélesebb értelemben vett fogalma alkalmas arra, hogy egy társadalmi csoport a maga oszthatatlan egységét azáltal érvényesítse és nyilvánítsa ki, hogy az egyes tagok partikuláris identitás-elemeit felülírja, az egység (önkényesen megvont) határain kívül kerülőkkel pedig szembehelyezkedik. Ugyanakkor jellemző az effajta kritikákra némi fekete-fehér látásmód, amennyiben meglehetősen szigorúan írja elő, hogy mik a közösségi tapasztalat és cselekvés politikailag elfogadható formái. Így azután „bármely közösségi identitás felvállalása (legyen az a »meleg közösségé«, vagy a »mexikói-amerikai« közösségé stb.) megbélyegezhető a giccs ontológiai megfelelőjeként”.¹⁶

Bennünket azonban közelebbről az ún. vallásos giccs problémája érdekel, ennek értelmezéséhez azonban az előbbiekhöz néhány új szempontot is fel kell vetnünk. Az egyik a társadalomtörténeti szempont kiegészítése a vallásos vagy missziói tömegtermelés problémájával. A 19. század ugyanis a keresztyén misszió szemléletét is a „tömegtermelés” felé fordította. Ez az az időszak, amelyben az Európán kívüli keresztyén misszió egyre meghittebb s ugyanakkor egyre problematikusabb kapcsolatba került a gyarmatosítással, és számos esetben a lelkek gyarmatosításának eszközévé vált, azzal a megfontolással, hogy a bennszülöttek megtörését sokkal hatékonyabb eszközökkel tudja megvalósítani, mint a puszta erőszakra épülő katonai vagy adminisztratív hatalom. Ezzel párhuzamosan a keresztyén misszió az evangélium terjesztése mellett a nyugati civilizáció terjesztőjévé is vált, s a közlő századvég – s majd a távolabbi, de mégis közeledő millennium – a minél nagyobb tömegek elérésére és lehetőség szerint megtérítésére sarkallta a misszionáriusokat. A külmisszió mellett a belmisszió módszereire is egyre határozottabban jellemző lett a tömegesség, aminek csak szimptomájaként értékelhető a tömegkommunikációs eszközök egyre kiterjedtebb használata a misszióban.¹⁷ A misszió eszköztárának ilyenén változása egyrészt a misz-

¹⁵ GREENBERG, Clement: Avantgárd és giccs, in DORFLES: i. m., 113–115.

¹⁶ KESTER, Grant: Életképek, A dialógus szerepe a társadalmilag elkötelezett művészetben, in KÉKESI Zoltán et. al. (szerk.): *A gyakorlattól a diszkurzusig. Kortárs művészetelméleti szöveggyűjtemény*, Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszék, 2012, 128–140, 138.

¹⁷ A kérdéshez lásd KOOL, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmissziói mozgalom (1756-1951)* I., II., III., Budapest, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, 1995,

sziós célra használt művészet egyszerűsödését eredményezte, mely így meglehetősen közel került a propagandához és a giccshez.¹⁸ A folyamatnak azonban itt is mélyebb társadalom- és teológiatörténeti összefüggései vannak.

A 19. század ugyanis egyfelől a laicizálódás korszaka. Ezen azt a folyamatot értjük, melynek következtében az egyház tagsága jelentős mértékben elveszítette hitvallási ismereteit, és tulajdonképpen laikussá vált a saját felekezeti kultúrájában. Ez a folyamat nyilvánvaló összefüggésben áll egyrészt a romantikával és különösen a vallás romantikus felfogásával, mely a kognitív tartalmak helyett a Transzcendenshez fűződő érzelmeket emeli a vallásosság középpontjába, másrészt a liberalizmus egyházon belül is egyre meghatározóbb térhódításával, mely a vallás ügyét a magánszférába helyezi át. Ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan és velük összefüggésben változik meg az egyházban a vallási szocializáció gyakorlata is: a Biblia egyre inkább kikopik az iskolai oktatásból, s a Heidelbergi kátét – vagy más, korábban használt és a vallással kapcsolatos kognitív tartalmakat hangsúlyozó katekizmust – is túl bonyolultnak, a gyermekek számára érthetetlennek tartva, egyre gyakrabban már csak kivonatban, részleteiben tanítják. A 19. század jellemző folyamata ugyanakkor az is, hogy a modern értelemben vett nemzet formálódása idején, a nemzeti romantika éppen a fentebb említett kiüresedési folyamattal találkozva jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a vallási fogalmak nemzeti tartalommal telítődjenek. A nemzet formálódásának meglehetősen hosszú folyamata, politikai programja pedig megtalálta a maga sajátos kifejezési formáit nem csupán a magas művészet, de a ponyva, a korszak populáris kultúrája területén is, és sok giccs-jellegű produktumot hozott létre, melyek a folyamat előbb említett jellegzetességei miatt a vallásosság dimenzióit is érintették.¹⁹

Másik új szempontunk teológiatörténeti. A 19. századi racionális, illetve liberális igehirdetésére és egyházi viszonyaira válaszolt a század második felében meginduló, majd a 20. század elején kiteljesedő belmissziói mozgalom. A misszió képhasználatáról már fentebb esett szó, fontos azonban, hogy a vizuális kommunikációhoz hasonlóan alakultak a misszió verbális kommunikációjának sajátosságai is. A minél szélesebb tömegek elérése érdekében az igehirdetés nyelve és tartalma egyszerűsödött, és meghatározóvá vált benne egyrészt az erkölcsi, másrészt az érzelmi dimenzió. A prédikációk sok esetben meglehetősen érzékletes módon, részletes verbális képek

---

1997, 2000.; NEILL, Stephen: *A History of Christian Missions*, Penguin Books, 1986.; MEYER, Birgit: Christian mind and Worldly Matters, Religion and Materiality in Nineteenth-century Gold Coast, *Journal of Material Culture*, 1997/3, 311–337.; THOMAS, Nicholas: Colonial conversions, difference, hierarchy, and history in early twentieth century evangelical propaganda, *Comparative Studies in Society and History*, XXXIV. évf., 366–389.; BOSCH, David: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*, Ford. BOROS Attila, Budapest, Harmat Kiadó, 2005.

¹⁸ Ehhez részletesebben lásd egy korábbi tanulmányomat: Y [üpszilon], in DANÓ Orsolya (szerk.), *Bán András, Írások és képek Bán András 60. születésnapjára*, Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, 2011, 231–252.

¹⁹ A folyamathoz részletesebben lásd: BRANDT, Juliane: A protestánsok és a millennium, Felekezeti és nemzeti identitás a késő 19. század nemzeti ünnepeinek tükrében, *Századvég*, 3. évfolyam, 1998/11, 167–193, valamint Uő: Felekezeti és nemzeti identitás a 19. századi Magyarországon, a protestáns egyházak, *Századvég*, 8. évfolyam, 2003/23, 29–34.

sorozatában tárták a hallgatók elé Krisztus váltságahalálát, testi szenvedését, illetve az emberi bűn természetét és következményeit. Ez a – sok tekintetben a pietizmusra visszavezethető – retorika mint a lelki ébresztés meghatározó eszköze a huszadik század folyamán bár veszített népszerűségéből, de rendszeresen visszatért. A két világháború közötti időszak intellektuálisabb, identitáskereső diskurzusai ugyan részben háttérbe szorították ezt a retorikát, de a helyzet komplexitására jellemző, hogy egyrészt ez az időszak a belmisszió s ezzel az ébresztő evangélizációk újabb lendületét is magával hozta, ugyanakkor a Trianon-trauma feldolgozásának – illetve a társadalmat átható revíziós törekvések érdekében inkább fenntartásának – eszközeként ismét jelentős teret nyert a vallási és nemzeti tartalmakat összemosó, érzelmileg erősen túlfűtött, nacionalista gondolkodás. A második világháború után ezt a krízist mélyíti el egyrészt az ismét fellángoló ébredési mozgalom, másrészt az ébredést kihasználó, az ébredés fogalomkészletét teljesen kiforgató és ezen keresztül az egyházat a diktatúrának kiszolgáltató „Keskeny út-teológia”,²⁰ illetve az ezekkel párhuzamosan Magyarországon megjelenő proletárromantika pátosza.

Ezek a folyamatok és kölcsönhatások természetesen az itt vázoltnál nagyságrendekkel komplexebbek és számos fontos következményük van, ezekre azonban itt nincsen mód kitérni. Számunkra most az egyik legfontosabb következményük az lesz, hogy a vallásos emberek – nem kizárólag, de feltevésem szerint meghatározó módon a vallás kognitív dimenzióit hangsúlyozó protestánsok – alapvetően bizalmatlanná válnak a szavakkal szemben. Meghatározó képi hagyományuk, illetve vallásos képhasználati rutinjuk, valamint a képekkel kapcsolatosan az egyszerű, inkább identitásnarratívaként értelmezhető, semmint gyakorlati útmutatásul szolgáló tiltáson túlmutató tanításuk nem lévén, a diktatúra időszakában az ilyennel hosszú ideje rendelkező katolicizmus, illetve a többnyire sajátos és meggyőző képi világgal rendelkező neoprotestáns egyházak gyakorlata válik meghatározóvá a képekhez való viszonyulásukban. A diktatúra időszakának végén, illetve a politikai rendszerváltozás óta eltelt időben a képek kommunikációs szerepének és „hatalmának” erősödéséből, valamint a vallási pluralizmus növekedéséből és ezzel párhuzamosan a vallási-felekezeti hagyományok bármiféle normatív szerepének csökkenéséből következően pedig mára gyakorlatilag reménytelenné vált bármiféle, a helyzet átfogó megoldására irányuló próbálkozás. Mint a mellékelt képek (1–4. sz. kép) is mutatják, még a hivatalos egyházi kommunikációban is a giccs válik meghatározóvá, uralkodóvá.

Mit lehet akkor mégis tenni? Ahogy a giccs politikai dimenziójával kapcsolatos fejtegetésből is következik, mindenképpen óvatosan, szeretettel kell fordulni azok felé, akik számára az önkifejezésük, vallási érzéseik artikulálásának elsődleges vagy

²⁰ A Bereczky által kidolgozott, erősen retorikus alapozású keskeny út teológiájáról és az egyházi nyelv átalakításáról lásd: NAGY Károly Zsolt: „Amit az evangélium ígér, azt váltsa valóra a demokrácia.”, A társadalmi változások teológiai reflexiói és a belső nyilvánosság nyelvének átalakulása a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1948 között, in CSIKÓS Gábor – KISS Réka – Ö. KOVÁCS József (szerk.): *Váltoállítás, diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*, Budapest, NEB – MTA BTK, 2017, 425–476.

meghatározó formája a gicc(s). Semmiképp nem szabad a gicc(s)ben megmutakozó ösztinteséget gúny tárgyává tenni, ugyanakkor az is fontos, hogy egy komplexebb, mélyebb képesség felé induljunk el, és vigyük magunkkal ezeket a testvéreinket is. Ahhoz azonban, hogy ezen az úton elinduljunk, még legalább két fontos, meghatározó módon teológiai kérdésben is előbbre kellene lépniünk.

Az egyik ilyen kérdés a képek rehabilitációja, egy református képteológia kidolgozása. Ezzel tulajdonképpen nem csupán a magyar, de általában a református teológia adós. Ez a hiány egyrészt nehezen érthető, hiszen a kép nem tartozott az „adiaphora” kategóriájába, és ráadásul a reformáció svájci ága is intenzíven és innovatívan használta a vizuális kommunikáció különböző médiumait az evangélium és a reformált teológia gondolatainak terjesztésére. Jóllehet a kultuszkép használata a reformáció minden ágában tiltott volt, ám a kérdésben még annyira szigorú Kálvin is hasznosnak ítélte a tanító típusú képek használatát. Egy elmélyült, a látvány mögé hatoló, a képet az önreflexió eszközeként értelmező képhasználat pedig jelentősen – és nyugodtan állíthatjuk: pozitívan – hatott az európai művészetre a 16–18. században. Vannak tehát a református képhasználatnak, a képről való gondolkodásnak hagyományai, nincsen viszont ezeknek jól kidolgozott teológiai alapja.²¹ Ennek hiánya fájó és égető, hiszen korszakunk immáron közhelyesen olyan vizuális kor, melyben a kép szinte át is veszi az írott szó helyét, és ebben a helyzetben a református teológia nem engedheti meg magának sem azt, hogy degradálja vagy démonizálja, sem pedig azt, hogy figyelmen kívül hagyja a társadalmi kommunikáció e meghatározó formáját.

Az egyházi életet átható giccstől való megszabadulás, vagy legalábbis az elmozdulás ebben a kérdésben azonban nemcsak a teológiában, hanem ezzel párhuzamosan az egyházi nyelvhasználatban és kivált az igehirdetés területén is megújulást feltételez. Szándékosan provokatívan fogalmazva: egyházi nyelvhasználatunk az elmúlt évszázadban alig változott valamit. Jelentős részben – üdítő kivételektől eltekintve – ugyanazt a kánaáni dialektust beszéljük, mint az 1920-as évek egyháza,²² s ezen a helyzeten csak ront, hogy az azonos fogalmak különböző jelentéseket hordozhatnak. Igehirdetéseink nyelvezete és kivált képhasználat, vagyis exemplumaink, hasonlataink, nyelvi képeink szintén elavult formákat ismételnék és tartanak életben, illetve a vallás és hit megélésének olyan élményeire hivatkoznak, melyek inkább alkalmasak valamiféle nosztalgikus – vagy ténylegesen sosem volt, csak elképzelt – érzés felidézésére, mint arra, hogy a Transzcendens mutatkozása „itt és most”-jának aurájába vonják az igehirdetés átélőjét.

²¹ A kérdéshez lásd MICHALSKI, Sergiusz: *Reformation and the Visual Arts, The Protestant Image Question in Western and Eastern Europe*, London, Routledge, 1993.

²² Levéltári kutatásaim során számos gyülekezet 20. század eleji hirdetési könyvét volt szerencsém forgatni. Ezek a hirdetések a nevek, összegek és különleges alkalmak megváltoztatása mellett gond nélkül felolvashatóak lennének napjainkban is, egyáltalán nem keltenék a régiesség bármiféle hatását.

KITSCH (?) THEOLOGY

**AN ATTEMPT TO INTERPRET THE RELIGIOUS USE OF CONTEMPORARY IMAGES FROM
A REFORMED POINT OF VIEW**

The study deals with the issue of religious kitsch, spreading as meme over the internet. After describing the general phenomenon of kitsch, the problem is first examined from an aesthetic point of view, then from a social history point of view, and finally from a community or political point of view. Subsequently, it incorporates new aspects of church history and theology into the interpretation of religious kitsch. In the author's opinion, we can't solve the kitsch problem directly. Consequently our first priority is to eliminate problems within the church that promote the spread of kitsch. One such problem is the lack of Reformed pictorial theology. The other problem is the kitsch that predominates our sermons.

Molnár-Kovács
Dorottya

TRENDEK A MAGYAR NYELVŰ KERESZTYÉN BLOGOSZFÉRÁBAN

Bevezetés

Kiber-hit – így nevezte saját kutatásában a Pew International és az American Life Project azt a gyakorlatot, mely során a hívek internetes platformokon, különböző aktivitásokon keresztül – úgymint keresztyén zene hallgatása, vallásos tartalmak megosztása, tanácsok kérése és adása – élnek meg hitüket.¹ Kétségtelen, hogy a felhasználóknak már a blogok virágkorában, a 2000-es évek közepén is volt lehetőségük különböző vallási tartalmakat nemcsak fogyasztani, de generálni és megosztani is az interneten, és ettől kezdve egyre gyakoribbá váltak a tematikus blogok, köztük a vallásos tartalmúak is.² Ezek a szisztematikusan frissülő, nem professzionális és sokszor egyetlen személy által szerkesztett médiafelületek az egyik első olyan platformot jelentették az interneten, ahol a reciprocitás, a kétirányú kommunikáció, és ezzel a valós kapcsolatteremtés és közösségépítés megvalósulhatott. A későbbi mikro-blogok és a web 2.0 közösségi jellegű kommunikációs felületeinek megjelenésével a blogoknak némiképp újra kellett definiálniuk önmagukat. Ettől kezdve az önkifejezés, az online identitás felépítésének és publikálásának elsődleges felületei a közösségi média-profilok lettek, a blogok pedig a professzionális újsáírás alternatívájává váltak: felhasználói tudások és vélemények demokratikus gyűjtőhelyeivé.

Az, hogy milyen típusú keresztyén diskurzusok alakulnak ki a magyar nyelvű blogoszférában, sok mindent elárulhat a magyar híveket aktuálisan foglalkoztató témákról. Kérdés,

¹ LARSEN, Elena: CyberFaith: How Americans Pursue Religion Online, *pewinternet.org*, 2001. 12. 23. URL: <https://www.pewinternet.org/2001/12/23/cyberfaith-how-americans-pursue-religion-online/> Utolsó letöltés: 2019. 07. 30.

² CHAPMAN, Cameron: A Brief History of Blogging, *webdesignerdepot.com*, 2011. 03. 14. URL: <https://www.webdesignerdepot.com/2011/03/a-brief-history-of-blogging/> Utolsó letöltés: 2019. 08. 28.

hogy vajon használható-e ezen diskurzusok elemzéséhez a habermasi társadalmi nyilvánosság keretrendszere, vagyis beszélhetünk-e valódi diskurzusokról, vagy inkább egy passzív vagy csak helyeslő, de nem vitatkozó olvasói közönségnek gyártott bejegyzéssorról van szó.³ További kérdés, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága a társadalmi vitának, ha a téma a keresztyénség, és nem a politika? Meddig terjed a Biblia „laikus” értelmezések szabadsága, vagy meddig kívánatos ez a tevékenység akár a hívek, akár a vallási vezetők véleménye szerint – más szóval, van-e amiről nem illik tovább gondolkodni ma a magyar egyházi életben?

Jelen tanulmány célja számot adni a magyar nyelvű keresztyén blogoszféra legfontosabb jelenségeiről: a jelentős olvasóbázist megmozgató kezdeményezésekről, eredeti ötletekről, nemzetközi és hazai trendekről, jellemző diszkurzív mintákról.⁴ Nem célja azonban szisztematikusan feltárni a keresztyén blogoszféra történetét vagy összegyűjteni a jelenleg is aktív vallásos médiafelületek teljes listáját – mindkettő közel lehetetlen vállalkozásnak bizonyulna.

Szeretjük utálni – a tömegmédiá és az internethasználat keresztyén kritikája

Egy-két évtizeddel ezelőtt népszerű értelmiségi álláspont volt a tömegmédiá kritikája: megszületett többek között a „couch potato” kifejezés a nappali életét a televízió előtt élő médiafüggő satirikus jellemzésére, és univerzálisan elfogadott lett a könyv-tévé-szembeállítás is: míg előbbi az intellektuális fejlődést, utóbbi – legalább is e nézet szerint – a szellemi leépülést szolgálja.

A web 2.0 korában a társadalmi problémák aktuális bűnbakja a közösségi média lett. Paradox módon épp ezek a platformok biztosítanak nyilvánosságot a népszerű kritikai vélemény terjedésének: az offline élet elhanyagolása, a hitelesség hiánya, az online perszónák és életmódok művisége, a bizonyítási vágy és a megerősítésre és visszajelzésekre való szünni nem akaró igény kitermelése a közösségi médiafelületek ellen talán leggyakrabban felhozott vádak. A kritika természetesen elsősorban nem keresztyén, de van ilyen változata is. „Kommunikáció-kutatók sora alkalmazta már a szekularizáció elméletének tételeit arra, hogy a vallás és a tömegmédiá-használat közötti negatív kapcsolatot hangsúlyozzák, a tömegkommunikáció ugyanis a legtöb-
bek szerint a modern, világi társadalom értékrendjéhez igazodik”, írja Buddenbaum és Staut a vallás és a tömegmédiá-használat kapcsolatát tárgyaló tanulmányában.⁵ 1996-ban ugyan még nem beszélhettünk a társadalmi részvételt a maihoz hasonló

³ HABERMAS, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Ford. ENDREFFY Zoltán – GLAVINA Zsuzsa, Budapest, Gondolat, 1993.

⁴ 2011-ben a reformatus.hu-n már megjelent egy összefoglaló az akkor fontosnak számító magyar nyelvű keresztyén blogokról. Az összefoglaló itt érhető el: <https://reformatus.hu/mutat/reformatus-blogok/>

⁵ Saját fordítás. Eredeti szöveg: „Various communication scholars have applied the tenets of secularization theory to posit a significant negative relationship between religion and mass media use, as the mass media is perceived by some to be aligned with the values of modern, secular society” – BUDDENBAUM, Judith M. – STAUT, Daniel A.: Religion and mass media use: a review of the mass communication and sociology literature, in Uő.: *Religion and mass media: Audiences and adaptations*, Thousand Oaks, CA, Sage, 1996, 12–34.

mértékben lehetővé tevő, időnként tömeges, potenciálisan kétirányú médiakommunikációról, de kétségtelen, hogy létezik az a nézet, amely a médiumoknak a rajtuk keresztül közvetített kommunikáció tartalmától függetlenül tulajdonít értékrendszert. „A médium az üzenet”, írja Marshall McLuhan, utalva ezzel arra, hogy az új médiatechnológiák az általuk hordozott tartalmaktól függetlenül önmagukban is hatást gyakorolnak a társadalomra.⁶ Nem annyira arról van itt szó, hogy esetünkben a blogoszféra a blogok tartalmától függetlenül rendelkezik valamilyen – például a világi társadalomra jellemző – értékrendszerrel, ahogyan azt Buddenbaumék implikálják, az azonban belátható, hogy a kommunikáció ezen formája, vagyis a tömegek számára elérhető tartalomgyártói és szolgáltatói szerep hatással lehet arra, ahogyan a keresztyének az élet egyéb területein és kommunikációs helyzeteiben viselkednek.

Hogy a web 2.0 és az azt követő, már a küszöbön álló web 3.0 rendelkezik-e tartalomtól független értékrendszerrel, és ha igen, az miből áll, azt nehéz lenne megmondani. Amit biztosan állíthatunk, hogy a média közösségi fordulata után a felhasználók által generált tartalmak egyre nagyobb jelentőséget kaptak a professzionális, például újságírói tartalmakkal szemben. Az információáramlás effajta demokratizálódása kétségtelenül megfigyelhető a vallásos tartalmak esetében is: a keresztyén blogoszférában bizonyos tekintetben megvalósul a reformáció azon törekvése, amely nem a felszentelt papok kizárólagos jogává tette volna a bizonyágtételt és a tanítást, hanem a Szentlélek által megszólított híveket is erre biztatta volna. Ilyen értelemben a médium csak médium, közvetítő, és az üzenet marad az üzenet: a blogoszféra, csakúgy, mint a mikroblogok és a közösségi média felületek csak újabb eszközök a közösségépítésre, az evangelizálásra és a kapcsolattartásra a gyülekezeti tagokkal.

Míndez ugyanakkor felveti, hogy a keresztyén blogok esetleg veszélyt jelenthetnek a vallási tekintélyekre, vagy legalábbis újraértelmezhetik azok szerepét.⁷

A vallási önkifejezésként értelmezett blogolás

A keresztyén témájú blogolásnak számos oka és célja lehet – ezek mindegyikére könnyedén találunk példát a magyar blogoszférában is. Az egyik ilyen a vallási hagyományok megkérdőjelezése és a mozgalom az egyházra jellemző merev szabályrendszerek és meggyőződések felszámolása, illetve egy rugalmasabb keretrendszer megteremtése érdekében. Létezik emellett a keresztyén blogoszférának egy része, amely kapcsolatot kíván teremteni az egyház és a nem-vallásos médiumok, híroldalak, blogok, közösségi platformok között. De talán a legjelentősebb részt azok a keresztyén blogok képviselik, amelyek szoros kapcsolatban állnak valamely hagyományos egyházzal és annak tanításaival, és az online térben rákapcsolódnak a tradicionális vallási rítusokra áhítatok, imák, bibliamagyarázatok, bizonyágtételek és személyes reflexiók megosztásával. A blog-követők és a blogolók körében is vannak keresők, akik hozzászólás-

⁶ MCLUHAN, Marshall: *This is Marshall McLuhan: The medium is the message*, New York, National Broadcasting Company & McGraw-Hill Book Company, 1967.

⁷ CAMPBELL, Heidi A.: Religious Authority and the Blogosphere, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 15/2, 2010, 251–276.

ban vagy bejegyzésben a spirituális keresőútjukat dokumentálják, mások hívőként a mindennapi megtapasztalásaikról írnak, és ezzel bemutatják azt a sajátos dinamikát, amelyben a vallás együtt létezik a kultúrával és a nem-vallással.⁸

Másrészt, a web 2.0 internet és benne a blogoszféra is az identitásreprezentációk egyik helye és lehetősége. Miközben az internethasználók igyekeznek online is kifejezni személyiségük egy-egy hangsúlyozni kívánt – létező vagy vágyott – elemét, az internethasználat során ez az identitás formálódik, meg is teremődik. Mint ahogyan offline tapasztalataink is hatással vannak gondolkodásunkra, az online tartalmak, amelyekkel szembesítjük magunkat, hasonló módon működnek. A kognitív disszonancia elmélete alapján a felhasználók azokhoz az üzenetekhez vonzódnak, amelyek alátámasztják, megerősítik saját világnézetüket. A hagyományos sajtómédiák esetében ez ahhoz vezet, hogy – bármennyire is szimpatikus a független újságírás gondolata – könnyen kialakul a hűséges olvasóbázis egy politikailag elkötelezett médium esetében. A web 2.0 lehetőséget teremt arra, hogy ennél még pontosabban a világnézetünkhöz illeszkedő vélemények is megtaláljanak minket, illetve mi azokat, miközben távol tarthatjuk magunkat az azzal merőben ellenkező nézetektől. A keresztyén blogok elsődleges közönsége épp ezért az a keresztyén felhasználó-bázis, amely hitének megélését az online eltöltött idejére is kiterjeszteni.

A közösségi média-megosztások ugyanakkor némileg biztosítják a kitörési pontot abból a filterbuborékból, amelyet egyébként megteremtenek, és lehetőséget teremtenek keresztyén tartalmaknak arra, hogy eljussanak nem keresztyén olvasókhoz is.⁹ A kritikai vita létrejöttének egyik feltétele ez a szembesülés, a habermasi idealizált, (virtuális) nyilvános szféra megvalósulásának másik feltétele pedig a reciprocitás, a valódi kommunikatív aktus a felek részéről.¹⁰ Az intelligens (és időként a kevésbé intelligens) vitáknak a keresztyén blogtartalmak kapcsán a közösségi médiafelületek, elsősorban a Facebook ad teret, épp ezért a magyar keresztyén blogoszféra nem értelmezhető a közösségi médiaóriás kontextusa nélkül.

Módszertan

A magyar keresztyén blogoszféra átfogó elemzésekor a kutatás során elsősorban azon blogok vizsgálatára koncentráltam, amelyek keresztyén (keresztyén) blogként hivatkoztak saját magukra, és posztjaik legalább fele expliciten foglalkozik a keresztyénséghez kapcsolódó kérdésekkel.

A mintagyűjtéshez a Google algoritmusát használtam fel, amely hasonlóan működik a tudományos szövegek rangsorolásához: az adott kulcsszavakhoz kapcsoló-

⁸ CHEONG, Pauline Hope – HALAVAIS, Alexander – KWON, Kyounghee: The Chronicles of Me: Understanding Blogging as a Religious Practice, *Journal of Media and Religion*, 7/3, 2008, 126.

⁹ A „filterbuborékok” Eli Praiser kifejezése, amely arra az intellektuális izoláltságra utal, amely az internethasználóra jellemző a perszonalizált keresési eredmények miatt, amelyek csak olyan tartalmakkal szembesítik a felhasználót, amelyek korábbi internetes tevékenysége alapján a saját nézeteivel megegyezőek, neki tetszőek lehetnek. Lásd PRAISER, Eli: *The Filter Bubble. What the Internet is Hiding From You*, New York, Penguin, 2011.

¹⁰ HABERMAS: i. m.

dó legtöbbet hivatkozott, illetve legtöbbet olvasott találatok kerülnek a sor elejére. A „keresztyén blog” és a „keresztyén blog” kulcsszavakkal a keresések első 20 (kulcsszavanként nem ismétlődő honlapokra mutató) találatát gyűjtöttem ki. Ezekből elimináltam azokat az oldalakat, amelyek inaktívnak bizonyultak (az elmúlt 6 hónapban nem frissültek), vagy nem frissültek rendszeresen (legalább havonta egyszer), illetve azokat, amelyek nem feleltek meg a fenti, keresztyén blogjellegre vonatkozó kritériumoknak. A vizsgálatomban nem a Magyarországon, hanem a magyar nyelven működő blogokat vettem figyelembe.

Ennek a mintagyűjtési munkamódszernek természetesen megvannak a maga korlátai, illetve hátrányai is. Először is a két választott kulcsszó nem feltétlenül reprezentálja a legnépszerűbb keresztyén blogok leggyakrabban használt kifejezéseit. Könnyen lehet, hogy egyéb, a valláshoz kapcsolódó szavak, úgymint az „Isten” vagy az „ima” kifejezések több releváns találatra mutattak volna rá. A kulcsszóválasztás oka mégis az a kritérium volt, amely szerint a saját oldalukat „keresztyén blogként” számon tartó weblapokat akartam első sorban számba venni, ezeken pedig szükség-szerűen szerepelnie kell a kifejezés valamely formájának.

Számos olyan oldal került a kutatás látókörébe, amelyek nem keresztyének, hanem például országos hírportálok, illetve olyan keresztyén oldalak, amelyek nem blogként működnek, hanem például egy-egy magyarországi egyház hivatalos portáljai. A Google algoritmusára épülő munkamódszer ugyanakkor nem garantálta, hogy valamennyi, népes (több ezres) olvasóbázissal rendelkező magyar keresztyén blog rákerüljön a listára, így azt a hólabda mintavételi eljárással egészítettem ki. A hólabda mintavételi eljárás akkor alkalmazható, ha a kutatni kívánt tényezőkről nem áll rendelkezésre teljes lista vagy nyilvántartás – mint ahogyan esetünkben sem. A módszert alkalmazva a kutató egy (vagy néhány), a látókörébe került példányból kiindulva (például intertextuális utalások alapján) gyűjt mintát a teljes elemezni kívánt korpuszból. Társadalomtudományi kutatások esetében rejtett populációk (pl. stigmatizált kisebbségek) vizsgálatára alkalmazott módszer. Ilyenkor a kutató a személyes referenciákra hagyatkozik a mintagyűjtéshez. Jelen kutatás esetében, miután az első mintagyűjtési eljárást alkalmazva összeállt egy kutatási korpusz a működő, aktív keresztyén blogokról, ezek mindegyikét tanulmányozva a más keresztyén blogokra történő hivatkozások, a blogajánlások jelentették a továbblépési pontot.

Eredmények. Online templomok és parókiák – Isten helye a virtuális életünkben

A „keresztyén blog” 20 egyedi találata között 6 darab felelt meg a mintavételi követelményeknek, vagyis ennyi olyan oldal volt közöttük, amely keresztyén blogként hivatkozik saját magára, a bejegyzéseik legalább fele expliciten foglalkozik a vallással kapcsolatos kérdésekkel, rendszeresen, legalább havonta frissül, és jelenleg is aktív. A „keresztyén blog” kulcsszó használatával további egy, a kritériumoknak megfelelő bloggal egészült ki a lista.

„Keresztény blog” kulcsszó első 20 keresési eredménye					
	Blog megnevezése	K.B.	A	R	FB
1	777 blog	+	+	+	44300
2	Keresztény család	+	-	-	N/A
3	Keresztény blog.hu	+	-	-	N/A
4	Shoeshine	+	+	+	6100
5	Aktív Kereszténység	+	+	+	77 200*
6	Talita Keresztény Női Magazin	+	+	+	7100
7	TeSó Blog	+	+	+	4900
8	Pálferi	+-	-	-	N/A
9	Keresztyén blogok	-	N/A	N/A	N/A
10	Keresztény Alternatíva + Zöldkeresztény blog	+-	+	+	183
11	Evangelikus.hu	-	N/A	N/A	N/A
12	444.hu	-	N/A	N/A	N/A
13	Edna Holy Bloom	+	+	-	1300
14	Keresztény lap.hu	-	N/A	N/A	N/A
15	Mandiner	-	N/A	N/A	N/A
16	Ajándékozz Igét	+-	+	-	N/A
17	Upzone Productions	+-	-	-	N/A
18	Magamnak - Neked Keresztény blog	+	+	-	nincs
19	Integrál Akadémia Blog	-	N/A	N/A	N/A
20	Nemzeti.net	-	N/A	N/A	N/A

„Keresztyén blog” kulcsszó első 20 keresési eredménye					
	Blog megnevezése	K.B.	A	R	FB
1	Keresztyén blogok	-	N/A	N/A	N/A
2	TeSó Blog	+	+	+	4900
3	Keresztény család	+	-	-	nincs
4	Keresztény blog.hu	+	-	-	N/A
5	777 blog	+	+	+	44300
6	Talita Keresztény Női Magazin	+	+	-	7100

7	Reformatus.hu	-	+	+	N/A
8	Pálferi	+-	-	-	N/A
9	Keresztyén Humor	-	+	+	24400
10	Keresztyén dalszövegek	-	-	-	N/A
11	Nagyszalontai Bárka Keresztyén Gyülekezet	-	-	-	N/A
12	Edna Holy Bloom	+	+	-	1300
13	Reposzt	+	+	+	2000
14	Harmat Kiadó	-	N/A	N/A	N/A
15	Apológia Kutatóközpont	-	-	-	N/A
16	Good News Keresztyén Könyvesbolt	-	N/A	N/A	N/A
17	Shoeshine	+	+	+	6100
18	Sárospataki Református Teológiai Akadémia	+-	+	-	N/A
19	Keresztyén Gondolatok	+	-	-	nincs
20	Élő Vízcsepp -Minden, ami keresztyén	-	-	-	nincs

K.B. – keresztyén blog, **A** – aktív, **R** – rendszeres, **FB** – Facebook-követők száma
A kritériumoknak nem megfelelő találatok

*nem magyar, hanem nemzetközi Facebook-oldal

Nem keresztyén weboldalak

Ezen találatok között voltak országos sajtóorgánumok, például a 444.hu, a Nemzeti.net és a Mandiner. Utóbbi ugyan korábban működtetett keresztyén oldalt is, és a portálon még most is elérhető a „Keresztyén címlap” elnevezésű fül, az oldal ugyanakkor 2017 óta nem aktív. A találatok között volt továbbá az Integrál Akadémia Blog, egy képzőintézet pszichológiai és spirituális témákat feldolgozó blogja.

1. Keresztyén, nem blogtevékenységet végző oldalak

A blogtevékenységet nem végző vagy elsősorban nem ezzel foglalkozó oldalak között számos olyan találat szerepelt, amely fontos pillére a magyar keresztyénség online létezésének. Ilyen például „Pálferi” oldala, aki a magyar keresztyén popkultúra meghatározó személyisége, ha tetszik, influencere. Az oldal amellet, hogy elérhetővé teszi Pál Ferenc előadásait videó- és hanganyagok formájában, azok kivonataiból blogot is működtetett, amely azonban 2018 óta nem frissült.

Hasonlóan fontos szerep jut a keresztyén médiafogyasztásban a magyarországi történelmi egyházak jól működő weblapjainak. Kiemelten jól teljesít ezek között a

Dunamelléki Református Egyház portálja, a parokia.hu, mely országos református követői bázissal és 7 200 Facebook-feliratkozóval rendelkezik, a Google-alapú mintagyűjtésem során ugyanakkor nem került be a találatok közé. Az ehhez hasonló híroldalakon ugyanakkor – bár gyakran közölnek jegyzeteket és a vélemény-újságírás kategóriájába tartozó írásokat – professzionális újságírói munka folyik, ami különbözik a blogolás gyakorlatától. A blogok hagyományos értelemben felhasználók által generált médiatartalmakra utalnak, laikusok hobbiából végzett és általában fizetés nélküli tevékenységére. Ez utóbbi feltétel alól persze akad kivétel, például a Google AdWords szolgáltatásait kihasználva némi reklámbevétel szerzésére van lehetősége a weblogoknak. Bekerült azonban a találatok közé mind az evangélikusok, mind a reformátusok országos portálja: az evangélikus.hu és a reformatus.hu is, valamint például a Nagyszalontai Bárka Keresztyén Gyülekezet Facebook-oldala is.

Néhány kereső tevékenységet folytató, keresztyén lelkülettel működő vállalkozás is helyet kapott a találatok között: ezek léte és jellege szintén jellemzi a vallásos találkozását a nem vallásossal a kultúrában, de információt nyújt keresztyén vásárlói keresletről és kínálatról is. A találatok közé bekerült egy gyülekezetmarketinggel foglalkozó vállalkozó szakmai üzleti oldala (melynek blog része 2018 óta nem frissült), valamint egy bibliai igével díszített fatáblákat értékesítő oldal is, az Ajándékozz Igét, amelynek blog aloldala szintén inaktív.

Különböző gyűjtőoldalakat is találhat, aki rákeres a „kereszt(y)én(y) blog” kulcsszóra: ilyen a keresztény.lap.hu és a Keresztyén Blogok, valamint a szintén régóta nem frissülő Élő vízcsepp – minden, ami keresztyén elnevezésű honlap is.

Talán nem véletlen, hogy a legnépszerűbb találatok között helyet kapott a Keresztyén Humor elnevezésű, vallásos tartalmú vicceket generáló és megosztó népszerű Facebook-oldal és a Keresztyén dalszövegek elnevezésű, a dicsőítés rítusát segítő honlap is. A keresztyén kultúrának szintén fontos terjesztője a Harmat Kiadó, amely vallási jellegű kiadványok gondozásával foglalkozik, és szintén helyet kapott a listában, csakúgy, mint egy keresztyén könyvesbolt (Good News Keresztyén Könyvesbolt), valamint az Apológia Kutatóközpont (mindezidáig) kevés tartalommal feltöltött portálja.

2. Keresztyén blogtevékenységet folytató, nem aktív vagy nem rendszeresen frissülő találatok

A blogolás kétségtelenül energiaigényes tevékenység, melyet legtöbbször nem jutalmaz a megerősítést jelentő komolyabb médiafigyelem, és nem kíséri egyéb jutalom sem, azok működtetése a blogger kedvétől, idejétől függ. Így – nemcsak keresztyén körökben – a blogok megszűnése, rendszertelen működése egyáltalán nem rendkívüli jelenség, és a kis mintával dolgozó kutatásom látókörébe került legtöbb találat is ebbe a kategóriába tartozott.

A magyar hívek 2019-es online hitéletéről ugyan ezek nem sokat árulnak el, de már ezek a gyakran 10 éve inaktív oldalak is arról az igényről árulkodnak, hogy fel kell frissíteni azt, ahogyan a keresztyénségünket megéljük, új gondolatokra, bátor ötletekre, őszinteségre és szókimondásra van szükség az egyházban, platformot kell

adni a híveknek is a vallási vezetők mellett, és ennek a keresztyén önkifejezésnek megfelelő terepe az éter. A legutóbb 2010-ben frissült, a kutatás látókörébe a hálóba mintavételi eljárással került Vallási Álmódosók című blog mottója például a következő volt: Kálvinista freestyle. Máshol pedig ezt írják magukról: „A jezsuita blog radikalizmusát nehezen lehetne felülmúlni, de próbálkozunk. Gondolkodó, véleményüket vállaló reformátusok a Dunántúlról.” Az önálló véleményalkotás képessége, az ígének nem a „fogyasztása”, hanem a „megemésztése” népszerű gondolatnak tűnik az online „papblogokban”. A 2011-től 2017-ig működő, sokat hivatkozott Újragondoló blog szintén ennek a gondolatnak a fényében munkálkodott.

A mintába bekerült Sárospataki Református Teológiai Akadémia blogja például körülbelül négy-öthavi rendszerességgel tölt fel új bejegyzést oldalára. A bejegyzések témájukban eklektikusak, van közöttük beszámoló tanulmányútról, illetve filmkritika is. Eredeti, illetve más református médiumban már megjelent írásokat is közölnek.

A Keresztyén blog.hu nevű katolikus blog 2004 óta nem aktív, a Keresztyén család nevű oldal pedig 2017-ig töltötte fel rendszeresen oldalára a Crosswalk.com-ról átvett írások fordításait. A Keresztyén Gondolatok 2009 és 2018 között működött, évi mindössze 3-4 bejegyzéssel. A Magamnak – Neked Keresztyén blog a személyes hitélet részeként, vallási tevékenységként végzett blogolás példája, egy ritkán frissülő, személyes hangvételű gondolatokat és igemagyarázatokat tartalmazó, egyszemélyes blog. 2012-ben még aktív volt, azóta évente már csak néhány bejegyzés jelenik meg rajta. Ígéretes kezdeményezésnek tűnik, de egyelőre nem sok tartalommal szolgál a Keresztyén Alternatíva + Zöldkeresztyén Blog elnevezésű oldal is, amely egyúttal példája annak, hogy a keresztyén blogszféra működhet a nem vallásos tematikus blogok alternatívájaként. Keresztyén blogként nemcsak a keresztyénségről lehet(ne) írni, de például közéletéről, politikáról, tudományról, üzleti életéről, gyermeknevelésről és családi életéről, oktatásról, testi és lelki egészségről, és – amint a mellékelt példa is mutatja – környezetvédelemről is.

A kritériumoknak megfelelő blogoldalak

777 blog. Messze a legnagyobb online követőbázissal rendelkezik a 2016 áprilisában indult és rendszeres, napi akár többszöri aktivitást is produkáló 777blog.hu keresztyén blog és híroldal. Az önkéntes alapon működtetett oldalon heti két-három eredeti, a blog szerkesztői által írt tartalom jelenik meg, viszont az országos médiából nagyon sok olyan anyagot átvesznek, amelyeknek köze van a keresztyénséghez, így egyfajta gyűjtőoldalként is működnek. Bedolgozó önkéntes fordítók is vannak, akik a külföldi, általában lelki tartalmú cikkek átvételekben segítenek. Az oldal ökumenikus, de a 15 fős szerzőgárda főleg római katolikus.

Shoeshine. Sokrétű keresztyén blog, videóblog és virtuális kultúrtér – saját küldetésnyilatkozata szerint. Korábban ifigodollo.hu néven működött, de kinőtte magát egy országos, fiataloknak újszerű módon szóló videóblog-csatornává és bloggá, ma Tv Shoeshine – Shoeshine.hu néven fut. A Gödöllői Római Katolikus Egyház működteti önkéntes szerkesztőséggel. 2006-ban indult a jogelőd oldal, 2008 óta műkö-

dik a videóblog az oldalon, 2013-ban viszont fókuszváltáson ment keresztül az oldal: innentől kezdve a videós anyagokra koncentrálnak TV Shoeshine néven az országos audiovizuális tartalomszolgáltatásra koncentrálnak.

Aktív kereszténység. A norvég Brunstad Christian Church honlapja. Blogjukon majdnem minden nap posztolnak, kizárólag fordításokat, ezek leggyakrabban a BCC gyülekezeti folyóiratának korábban megjelent számaiból származnak, akár 40 évvel korábbról is. Több mint 70 ezer követővel rendelkező Facebook-oldala a nemzetközi egyházé.

Talita Keresztény Női Magazin. Leginkább átvett írásokkal dolgoznak. Ritkán frissülnek: néha havonta 2 poszt jelenik meg, máskor akár fél éves leállás is megfigyelhető. Tevékenységük jórészt áthelyeződött a Facebookra, ahol naponta jelenik meg új tartalom: az átvett cikkeket és videókat itt már egyenesen az átvétel helyéről, és nem a saját oldalukra áttöltve osztják meg. Több mint 7000 Facebook-követővel rendelkeznek, ami komoly eredménynek számít hazai területen.

TeSó Blog. 2014 februárjában indult, a Kárpátaljai Református Ifjúsági Szervezet blogja. 14 önkéntes szerzővel működik, hetente háromszor jelenik meg rajta új tartalom. Csak eredeti, saját blogbejegyzéseket osztanak meg, olykor vendégszerzők, de leggyakrabban a szerkesztőség tagjai tollából. A célcsoport itt is a keresztyén és a még keresgélő fiatalság, de olvasóik között minden korosztály megtalálható.

Edna Holy Bloom. Egyszemélyes blog, egy keresztyén regényíró írói oldala, ahol saját könyveiből részleteket közöl, illetve blogja, amely a keresztyén életmóddal kapcsolatos. Időnként rendszeres, de hosszabb, több hónapos kihagyások gyakran előfordulnak.

Reposzt. A hírportálok és személyes hangvételű blogok mellett különleges koncepciót működtet a keresztyén blogok sorában a Reposzt: klerikális re-akciók. Dunántúli lelkészek és lelkészfeleségek reagálnak rajta egy korábban a médiában megjelent, általában a kereszténységhez kapcsolódó cikkekre, blogbejegyzésre. Ebből a re-posztolt bejegyzésből egy idézet adja a bejegyzések felütését. 14 állandó szerzővel dolgoznak.

Következtetések a hólabda mintavétellel nyert korpusz alapján

Ha a minőségi, eredeti, magyar keresztyén blogtartalmakat kellene sorra vennünk, bizonyára első helyet kapna közöttünk a *Jezsuita Bloggerek* (jezsuita.blog.hu) oldala. A webdizájn kissé elavult, és szemmel láthatóan egy egyszerű sablont használ, nincsenek audiovizuális tartalmak, és a honlap nem igyekszik lépést tartani a fiatalok folyton megújuló médiahasználati igényeivel, de a tartalom kárpótol ezekért a hiányosságokért. A Jezsuita Bloggerek a keresztyénség fontos és aktuális (és mindig aktuális) kérdéseikre bátran és intelligensen reflektálnak. Értelmiségi közönségnek írott bejegyzéseiket a Facebookon is több mint tízezren követik. Feltehetően nem csak katolikusok.

Azon portálok között, amelyek célja hidat építeni a keresztyén és a nem keresztyén médiatartalmak között, előkelő helyen kell, hogy álljon a *SzemLélek Értékmagazin* 16 ezer Facebook-követővel. A 2014-ben keresztyén blogként indult magazin mára elhagyta a „keresztyén” jelzőt, és egyszerűen értékmagazinként határozza meg

magát, de a mindössze hat állandó szerzővel működő portál értékrendje továbbra is egyértelműen keresztyén, és cikkeik nagy része ma is expliciten foglalkozik az egyházat érintő kérdésekkel.

Nemrégiben *Keresztyén Kultúráként* indult el az a közéleti blog (egyelőre mindössze 200 Facebook-követővel), amely a politikai pártoktól független, keresztyén közéleti diskurzust kívánt folytatni oldalán. A Reposzt.hu gyorsan reagált is az új jelenségre, leszögezve, hogy a politikai függetlenség szinte elérhetetlen vágyálom, ha közéleti témákról írunk.

Nagyon következetesen működik a *Kötőszó* nevű evangélikus közéleti blog, közel 6200 Facebook-követővel. A lelkészek, teológusok, újságírók és civilek által szerkesztett blog főként eredeti tartalmakat közöl és szintén a minőségi tartalomgyártás jellemző az oldalon. Reagálnak közéleti kérdésekre, de elsősorban lelki tartalmakat, a hitélettel kapcsolatos nehéz kérdéseket boncolgatnak.

Ma már nem aktív az *El Mondo* és az Újragondoló blog sem, de egykor mindkettő fontos szereplője volt a vallással kapcsolatos elmélkedéseket megosztó, kérdezni és kételkedni sem féltő népszerű keresztyén blogoknak.

A személyes blogok között fontos kérdéseket boncolgat még Szabados Ádám blogja, a *Divinity*, amely 2010 óta működik töretlen aktivitással, valamint az *Egy lánya Istennek* (korábban *Egy lelkész lánya*), amelyet a Facebookon több mint 20 ezren követnek.

A közös erőfeszítésből működő blogok közül pedig a női szerzőgárdájú és nőket célzó *Lélegzet Magazin*t valamint a *Csendes Percek Istennel – Virtuális kávézó nőknek* honlapot és a hozzá tartozó aktív, 29 ezer követőt számláló Facebook-közösséget érdemes még megemlíteni. Míg előbbi főként eredeti tartalmakkal dolgozik, és a keresztyén nőket érintő kérdésekkel foglalkozik, addig utóbbin jellemzően fordítások jelennek meg hasonló témakörben.

Látható, hogy a korpusz aktív blogjainak célkitűzései a keresztyén közéleti portáltól a keresztyén női magazinon át a vallással kapcsolatos nehéz kérdéseket bátran boncolgató, és a lelki feltöltődést nyújtó írásgyűjteményekig terjednek. „A bloggerek online írnokokként is működnek, akik hozzájárulhatnak egy »online vallás« megszületéséhez, a több-a-többhöz kommunikáció egy olyan formájának létrejöttéhez, amely a vallási intézmények befolyásától függetlenül alakult ki”, írja Christopher Helland a *Surfing for salvation* című tanulmányában.¹¹ És valóban, nem becsülhetjük alá a keresztyénségről szóló online diskurzusok jelentőségét, hiszen azok hozzájárulhatnak az egyház aktuális, újragondolandó kérdéseinek kijelöléséhez.

¹¹ Saját fordítás. Eredeti szöveg: „Given the rise of online religious activity, bloggers may also act as online scribes and contribute to the rise of online religion, a form of many-to-many religious communication developed aside from the influence of religious institutions” – HELLAND, Christopher: Surfing for salvation, *Religion*, 32/4, 2002, 293–302.

Konklúziók

A magyar keresztyén blogoszféra működésének egyik célja kétségtelenül az előregedő helyi keresztyénség, és még inkább az elavuló keresztyén rítusok revitalizálása. Ezt jelzi az is, hogy a legtöbb magyar keresztyén blog célcsoportja a fiatalság, máskor egészen pontosan a Z-generáció, a tárgyalt kérdéseikre pedig jellemző a hagyományok megkérdőjelezése, a korábban előre adott igazságként elfogadott tanítások újrarágása és megemésztése, hogy aztán azokat személyessé tegyék vagy elvessék.

A blogolás egyszerre önreprezentáció, ugyanakkor az adott felekezet és tágabban az egész kereszténység reputációjának gondozása. Emellett a web 2.0 közegében egyszersmind a közösségépítés, az evangelizáció, a „keresők” megszólításának egyik formája is. Cheong, Halavais és Kwon tanulmányukban azt írják, hogy a blogok nem egyfajta „harmadik helyként”¹² funkcionálnak a hívek számára, hanem integratív élményt nyújtanak nekik, a személyes és a közösségi, a szent és a profán terek öszeolvadásai.¹³ Az internet anonim közegében ugyanakkor a blogok „szent helyként” tisztelése a gyakorlatban nem mindig valósul meg. Helyette azonban a web teret enged az őszinte rákérdéseknek, a kételkedésnek, a megosztott tartalmak kritikájának. Más típusú rítusoknak teremt lehetőséget, mint az offline szent helyek, és új vallási rítusokat hoz létre az egyetértés kifejezésére, az ige megosztására, a keresztyén hit látványos beépítésére a publikált identitásunkba.

TRENDS IN THE HUNGARIAN CHRISTIAN BLOGSPHERE

Religious blogging is a means of reciprocal communication amongst believers and occasionally religious authority, a public way to express faith and doubts, to ask and answer questions, and ultimately a way of democratizing religious communication. That is why examining discourses in a region's religious blogosphere can tell a lot about that community's mind-set when it comes to Christianity. In this paper, I aim to collect and analyse the most relevant Christian blogs in the Hungarian blogosphere in terms of: religious views, style, approach to blogging, social activity, and religious discourses within the blogposts and amongst readers and bloggers. To collect the most relevant blogs for the study I have utilized Google's search algorithm, which I have supplemented with the snowball sampling method. I have concluded that in Hungarian Christian blogs the most crucial theme among the always present spiritual posts is religious tradition and the revitalization and modernization of church practices.

¹² Harmadik hely – Ray Oldenburg fogalma. A harmadik hely az a társadalmi környezet, amely elkülönül az egyén két szokásos szociális környezetétől, az otthonától, amely az „első hely”, és a munkahelytől, amely a „második hely”. Példák a harmadik helyekre a templomok, kávézók, klubok, könyvtárak vagy parkok. – OLDENBURG, Ray: *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*, Cambridge, Paragon House, 1989.

¹³ CHEONG – HALAVAIS – KWON: i. m., 107.

Kovács Krisztián

SÖTÉT JÖVŐ VAGY JELENVALÓSÁG? TEOLÓGIAI MEGJEGYZÉSEK MARGARET ATWOOD A SZOLGÁLÓLÁNY MESÉJE CÍMŰ REGÉNYÉHEZ

A szolgálólány meséje című Margaret Atwood-regény minden bizonnyal azért került ismét az érdeklődés középpontjában, mert az 1990-es filmváltozat után a Hulu internetes filmmegosztó 2017-ben sorozatot készített belőle, amelyet újabb két évad követett, illetve fut éppen most is az HBO csatornán. Maga a könyv is e televíziós változat feltűnésének köszönheti újabb kiadását a korábbi magyar nyelvű megjelenések után. A regény a disztópia műfajához tartozik, hiszen egy olyan jövőképet vizionál, amely sokkal rosszabb annál a kornál, amelyben íródott, s így gyakran kerül összehasonlításra George Orwell *1984* című alkotásával. A regény 1984-ben keletkezett az egykori Nyugat-Berlinben, az NDK tőszomszédságában, s a kanadai író nő saját bevallása szerint a diktatúra közelsége nagy mértékben nyújtott impulzusokat a művéhez.¹ Atwood úgy gondolja, semmi olyat nem írt le, amely már megne történt volna valaha a történelemben,² tehát nem csupán egy disztópia, egy sötét jóslat kerekedik ki a regényből, hanem egy történelmi patchwork, amely egybefűzi a különböző történelmi korok és politikai rendszerek negatív eseményeit, elviselhetetlenközeli állapotait. Így joggal tekinthető egyszerre próféciaának a jövőre nézve és egyszerre kritikának a múlt és a ma felől értelmezve. A regény egy olyan jövőbeli társadalomban játszódik az Egyesült Államok területén (Gileád Köztársaság), amely bibliai, mindenekelőtt ószövetségi alapokon épít teokráciát (legalábbis azt igyekszik elhittetni, hogy minden visszavezethető a Szentírás tanítására), valójában azonban diktatúráról van szó. A regény és a regénybeli szolgálólány meséjének alaptörténete a nők meddősége köré koncipiálódik, amely mindenekelőtt a

¹ ATWOOD, Margaret: *A szolgálólány meséje*, [Bevezetés], Ford. MOHÁCSI Enikő, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2018, 7.

² Uo., 8.

fogyasztói társadalom és az ökológiai krízis, a környezetszennyezés következtében alakult ki, s a jövő, a fennmaradás záloga abban lenne, hogy a termékeny nők kényszerített bérnyaként, gyakorlatilag szolgálónyként (rabszolgaként) az arisztokrata meddő házaspárokhoz szolgálatra kirendelve teherbe essenek a Parancsnokoktól, s gyereket szüljenek a Köztársaság elitje számára. A regényben egy szolgálónya (Fredé) egyes szám első személyben meséli el életét a diktatúrában, eleveníti fel a közelmúlt még szabadságban töltött eseményeit, s írja le a rendszer legfontosabb jellemzőit.

Jelen tanulmány sem irodalmi kritika, sem recenzió nem kíván lenni, hanem igyekszik a regényben fellelhető azon motívumokat kritikailag értékelni, amelyek ma is relevánsak, valamint teológiaiag is értelmezhetőek. Nyilvánvaló, hogy a regényből kiolvasható, jelen tanulmányban megfogalmazott, ma is érvényes kritikák nem mindegyike tartozik az író eredeti szándéka közé. Azonban mégis rá kíván világítani a tanulmány arra, hogy gyakran csupán olvasat kérdése, mennyire áll közel egy-egy mai társadalmi jelenség, politikai intézkedés ahhoz, amely a regényben is előfordul, s amely teológiaiag szintén kérdéses lehet.

1. A bibliai modellek adoptálásának veszélyei

A regénybeli Gileád Köztársaság vezetői egy ószövetségi történetet vesznek alapul, amellyel igazolják a harmadik személy (a szolgálónya) aktív részvételét a gyermeknemzés folyamatában. Azonban ez a megoldás nyilvánvalóan csupán látszólag mondható biblikusnak. Hiszen az 1Móz 30,1–5-ben leírt történetben Ráhel nem egy kívülálló személlyel oldja fel saját meddőségéből fakadó gyermektelenségét, hanem egy különleges jogi ügyeskedéssel oldja meg egzisztenciális problémáját. Bilhát a szolgálónyát Jákóbbhoz adja feleségül, s így ha ő szül, az által Ráhelnek is lesz gyermeke. A regényből ez a mozzanat teljesen hiányzik, a szolgálónya nem hogy nem lesz a Parancsnok felesége, hanem két év, de legalább is az első szülés után távozik a házból – sikeres gyermekáldás esetében egy másik családhoz, teherbeesés nélkül a Telepekre [lásd később]. A Ráhel által kitalált konstrukciónak tehát megvan a maga sajátos ókori, kulturális és jogi háttere. Nevezetesen a poligámia és a nők jogi státusza, amely értelem szerűen a férje mellett realizálódik. Amikor tehát a regénybeli Gileád Köztársaságban adoptálták ezt a bibliai modellt, egyszerűen figyelmen kívül hagyták, hogy egy teljesen más kulturális és szociális közegben történt meg mindez. Arról nem is szólva, hogy a Ráhel–Lea–Jákób-történetek az ősatyákról szóló elbeszélések szerves részét képezik, amelyben az első olvasatra negatív cselekedetek az Ábrahámnak adott elhívás (1Móz 12,1–3) fényében utólag megigazítást nyerhetnek. S itt egy olyan módszertani kérdéssel állunk szemben, amelyben nem az lesz az elsődleges, hogy mi történt (technikailag és gyakorlatilag), hanem miért történt (teológiaiag és pszichológiaiag).

Függetlenül tehát a regény alapintenciójától, mindig alapos körültekintést igényel, ha bibliai modelleket kíván egy adott társadalom alkalmazni a gyakorlatban, vagy szentírásbeli normákat akar érvényesíteni egy-egy adott politikai döntés, esetleg kurzus során. A Szentírás nem egy teokrácia alkotmánya, nem is egy erkölcsös tár-

sadalom szó szerint átveendő viselkedési kódexe, hanem kijelentés, s innen nézve minden belőle leszűrt cselekvési norma csakis az Isten akaratának komplexitásával összefűzve és az üdvtörténetet figyelembe véve alkalmazható. A Szentírás kontextusától megfosztott eseményeit, passzusait kiragadni, szóról szóra alkalmazni és adoptálni éppolyan lehetetlen és veszélyes vállalkozás, mint másvalamit csak azért legitimnek tekinteni, mert nem tiltja a Biblia. Ami miatt valóban veszélyes ez a módszer, az az, hogy minden kornak és a legtöbb, keresztyén értékrend szerint tájékozódó társadalomnak vagy politikai rendszernek is megvolt a maga sajátos Szentírás-olvasata, amely valóban kiragadott néhány bibliai igét a tágabb szövegösszefüggésből vagy a még szélesebb teológiai beágyazódásból, s kizárólagos érvként, normaként alkalmazta azokat.³ Így a regény nem vallásellenes, amint arra a szerző is utal előszavában,⁴ hanem azoknak a társadalmaknak és kísérleteknek a kritikája, amelyek vallásilag kívának legitimálni egy diktatúrát.

2. Vallás és politika – egy ambivalens kapcsolat

Viszont éppen ezen a ponton lehet megszólaltatni a vallás és politika kapcsolatának anomáliáit, amelyek leszűkítik a politikai toleranciát egyetlen vallási értékrendszerre, és annak az adott vallásnak – a politikai érdekek szerint erősen szelektált – normáit kívánják csupán elfogadni, s a politikai kurzusba és narratívába illeszteni. Az Ószövetség alapján társadalmat építeni már az Ószövetség korában sem tűnt minden esetben sikeres és megvalósítható politikai vállalkozásnak. Hiszen a politikai, gazdasági érdekek, a diplomáciai és katonai manőverek, a kulturális és vallási nyitottság, az erőteljes individualizálódás miatti szociális érzéketlenség sok esetben felülírta az Isten kijelentésében követelményként támasztott elvárásokat. A próféták kritikai megszólalásai éppen abba az irányba mutattak, hogy érvényre jusson a társadalomban az Isten által meghatározott jog, igazságosság, könyörület. Azaz: az Isten törvénye szerint élni és lefedni az egész közeletet, jóllehet teológiai igényként létezett, de sosem volt megtapasztalható realitás!⁵ Maga az Újszövetség alapján sem lehet egy társadalmi rendet létrehozni, hiszen a jézusi etika (pl. ellenség szeretete – Mt 5,44) sokkal inkább értelmezendő az individuáletika és az egyéni Krisztus-követés spirituális szintjén, mintsem egy kollektív politikai programként.

Másrészt az állam sosem állhat kizárólagosan egyetlen vallási értékrend mellé: világnézetileg nyitottnak, vallásilag semlegesnek és toleránsnak kell lennie.⁶ Még

³ Ide tartozik napjaink ökumenikus és nemzetközi vitáinak kereszttüzeiben álló szexuális kérdése a homoszexualitásról. Legtöbbször olyan ószövetségi igehelyekkel érvelnek ellene, amelyek eredetileg egy más kontextusban nyerték el teljes értelmüket. Lásd Kovács Krisztián: A házasság, a család és a szexualitás etikája, in FAZAKAS Sándor (szerk.): *A protestáns etika kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 2017, 161–163.

⁴ ATWOOD: i. m., 13–14.

⁵ Pl. Ézs 10,1–4; Ám 2,6–8; 5,10–27.

⁶ A felvilágosodástól kezdve csak a vallásilag neutrális állam eszméje legitimálható. Még akkor is realitással bír ez a nézet, ha a keresztyén felekezetek joggal tartják fenn maguknak a hatalom Istentől eredő voltát. Vö. HONECKER, Martin: *Grundriß der Sozialethik*, Berlin – New York, Walter de Gruy-

akkor is elvárható ez, amikor a politikai kurzusban túlsúlyban vannak egy adott vallásnak az erkölcsi normái, és azok a törekvések, amelyek ezeket a felismeréseket foganatosítani kívánják a politikai döntésekben. Ugyanakkor egy politikai kurzus vallási – jelen esetben keresztyén, de sokkal inkább ószövetségi – legitimálása mindig magában hordozza az Isten nevével való visszaélés veszélyét. Erre a veszélyre éppen a harmadik parancsolat alapján a politikai teológiákkal szemben megfogalmazott kritikák is figyelmeztetnek.⁷

Mivel *A szolgálólány meséje* egy olyan társadalmi berendezkedést vizionál, amely önkényesen és hatalmi céljaihoz jól illeszthetően erősen szelektálva alkalmazza a bibliai normákat, a regény egyben kritikát gyakorol azon társadalmak, politikai kurzusok és kísérletek felett is, amelyek a vallási legitimitás leple alatt utólag és saját politikai érdekeltségük szerint kívánják igazolni önmagukat.

2. A gyermekvállalás: kényszer vagy ajándék?

Nyilvánvaló, hogy *A szolgálólány meséje* aktualitását sokan a női emancipáció és a gyermekvállalás, illetve az abortuszhoz való jog körül kialakult társadalmi vitákban vélik újra napjainkban felfedezni. A számos közelmúltbeli esemény közül érdemes csupán egyet feleleveníteni. 2019 májusában az USA-beli Alabama államban elfogadták azt a törvényjavaslatot, amely szerint az abortusz törvényellenes és büntendő cselekedetnek számít, még akkor is, ha a magzat erőszakos szexuális együttlét alkalmából fogant meg. Egyetlen kivételt nevez csupán meg a törvény, ha az anya élete közvetlen veszélyben van, és komolyabb egészségügyi károsodás fenyegeti. Tiltakozásul többen szolgálólányjelmezben tüntettek az alabamai szenátus épülete előtt május 14-én. Jól érzékelhető az összefüggés, miszerint a törvényjavaslat számára az élet méltósága felülír minden másodlagos vagy harmadlagos szempontot, amely körültekintően vizsgálná egy mesterséges magzatelhajtás körülményeit, indikációit. Sokan – érthetően konzervatív keresztyén körökből – elismerően üdvözölték a törvényt, és így a törvény mögött meghúzódó életvédelmi szándékot. Azonban a protestáns szociáletika felől nézve jóval árnyaltabb kép és értelmezési sík bontakozhat ki. Mert miközben maga a protestáns etika sem vonja kétségbe az élet méltóságát, és a születendő gyermek Isten ajándékeként való értelmezését, s így a magzati élet védelmét, aközben nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy nyitva hagyja a kérdést a terhességmegszakítás irányába – nyilvánvalóan körültekintő mérlegelés, a bűnbánat-bűnbocsánat, valamint a törvény és evangélium kettősségének elve alatt.⁸ A regénybeli köztársaság normája és a közelmúltban elfogadott alabamai törvények

---

ter, 1995, 307.; HUBER, Wolfgang: *Ethik. Die Grundfragen unseres Lebens. Von der Geburt bis zum Tod*, München, C. H. Beck, 2013, 211.; KÖRTNER, Ulrich H. J.: *Evangelische Sozialethik*, 3. Auflage, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, 186–189.

⁷ Lásd többek között VÁLYI NAGY ERVIN: *Nyugati teológiai irányzatok századunkban*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1984, 164–191.

⁸ LOCHMAN, Jan Milič: *A szabadság útjelzői. Etikai vázlatok a Tízparancsolathoz*, Ford. HUSZTI Kálmán, Budapest, Kálvin Kiadó, 1993, 98–102.; HUBER: i. m., 39–52.

viszont abba az irányba mutatnak, hogy a társadalmi szempontok felülírják az individuális opciókat, és csak a születendő gyermek életére, illetve a regényben közvetve a társadalom jövőjére vannak tekintettel. Mert valóban úgy tűnik, hogy mind a regénybeli Gileád Köztársaság, mind pedig az abortuszellenes törvényt hozók számára egyetlen morális érv számít, s ez pedig a születendő gyermek élete, s az anya életét, mentális állapotát teljesen figyelmen kívül hagyják.⁹ A családon belüli erőszak, amely egész széles spektrumon mozoghat,¹⁰ vagy éppen a regényben gyakorolt, társadalmilag jóváhagyott erőszak azonban mindig elhomályosítja azt a teológiai alappremiszszát, miszerint a gyermek Isten ajándéka (Zsolt 127,3). Arról nem is szólva, hogy a nő (a szolgálólány) ebben a folyamatban tárgyiasul, véleménynyilvánításra nincs lehetősége, saját akaratán kívül esik teherbe, identitását csupán a szaporodásban láthatja, amint ez Atwood regényében egyértelműen kirajzolódik. S amennyiben két év alatt nem esik teherbe, akkor likvidálják a társadalomból mint haszontalan elemet, s száműzik az ún. Telepekre, azaz: a társadalmon kívülre, javarészt halálos kimenetellel járó büntetőmunkára. Objektíven ez a jelenség mindig akkor fedezhető fel, amikor mindenféle előzetes információk nélkül, általánosítva gyakorolnak kritikát (szószék-ről éppúgy, mint parlamenti pulpitusról) a gyermektelen vagy gyermeket nem vállaló nők és szülők irányába, s esetenként megkérdőjelezi társadalmi hasznosságát, s ezzel együtt az individualizmus alaptalan vádjával illetik.

A népességfogyás és a csökkenő gyermekvállalási kedv anyagi és materiális állami intervencióval való megállítása és másik irányba való elmozdítása ugyanakkor mindig politikai és gazdasági síkra is tereli a gyermekáldás és gyermekvállalás teológiai és érzelmi (pszichológiai), valamint biológiai és egészségügyi kérdését. A meddőséget vagy a kedvezőtlen társadalmi, szociális klímát viszont nem alapjában orvosolják az intervenciók, hanem csupán az alkalmi gyermekvállalásra ad némi biztonsági háttérrel, anyagi, egzisztenciális keretet; ezzel együtt magával hozza látens módon a gyermeket vállalók pozitívabb morális megítélését a gyermektelenekkel vagy a kevesebb gyermeket vállalókkal szemben. Gyakorlatilag minden gyermekhiánnyal szembenező, vagy éppen a nemzeti felemelkedést zászlójára tűző társadalomnak megvolt a sajátos módszere arra nézve, hogy növelje a születendő gyermekek számát, kezdve a fogamzásgátlók betiltatásától a már említett kedvezmények adásáig.¹¹

⁹ REA, Scott B.: *Erkölcsei döntések. Bevezetés az etikába*, Ford. FARKAS Ildikó, Budapest, Harmat, 2015, 132. Rea egy 1973-as amerikai jogi esetet hoz, amelyben kibővítették az anya életének és egészségének fogalmát, úgy, hogy beleértették az anya pszichés és lelki állapotát is. „Így ha az anyát súlyos érzelmi megrázkódtatás érné a terhesség megtartása miatt, az orvos engedélyezheti az abortuszt.” (Uo.)

¹⁰ Lásd többek között REUSS András – OROSZ Gábor Viktor: *Szabadulni az erőszaktól. Keresztény megközelítések*, Budapest, Luther Kiadó, 2005. A kötetben több ízben is szóba kerül a nők elleni erőszak realitása, miszerint „a nők elleni erőszak nem mítosz, hanem valóság, és hogy gyakran süket fülekre talál, ha a nők fájdalmas tapasztalataikról beszélnek.” (Nyilatkozat a nők elleni erőszokról. A Lutheránus Világszövetség Misszióért és Fejlesztésért Felelős Osztálya, LVSZ-tanácsülés 1992, Csennai [Madrász], India. Uo. 197.)

¹¹ Lásd BÓDY Zsombor: A népességtudományi kutatóintézet története és a népesedéspolitikai a Kádár-rendszerben, *Demográfia*, LIX. évfolyam, 2016/4, 265–300.; KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt: Hitek, tévhitek és tények a népességcsökkenés megállításáról. Demográfiai kihívások és kezelési le-

Ráadásul *A szolgálólány meséje* egy abszolút patriarchális társadalmat vizionál, amelyben nem csupán a nőket fosztják meg legtöbb joguktól, hanem ezzel egyidejűleg a férfiakat olyan pozitív színben tüntetik fel, amelybe semmiképpen sem fér bele – hivatalosan legalábbis – a férfi meddőség realitása, pedig Fredé és a Parancsnok esetében is erről van szó, ezért kell a Parancsnokné utasítására a szolgálólánynak a sofőr Nickkel szexuális kapcsolatot létesíteni. (Ezzel ismét bizonyítva az ószövetségi modell adaptációjának a lehetetlenségét!) Tehát a valóságot és a tényeket a férfitársadalom javára kendőzik el, kibújva a kollektív felelősség és a megoldás közös keresésének feladata alól. A regényből és a mögötte meghúzódó történelmi-politikai tapasztalatból tehát egyértelműen kiolvasható a gyermekvállalás teológiai és pszichológiai kontextusának komplexitása, miszerint a gyermek nem egy adott társadalom elvárása szerint s bármilyen körülmények között előállítandó produktum, hanem valóban az Isten ajándéka, amely egy férfi és egy nő szerelmi együttlétéből, közös elhatározásból és egyértelmű gyermekvállalási szándékból, valamint megfelelő szociális és biológiai feltételek megléte mentén fogan meg.¹²

Ugyanakkor azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy mind a Ráhel- és Bilha-történetben, mind a regényben a harmadik fél – tehát Bilha és a szolgálólány – szerepének olvasata a többek között USA-ban is törvényes béranyaság felé hajlik el. Nem véletlen, hogy a közelmúltban megjelent etikakönyv a béranyaság intézményének bibliai alapját az 1Móz 16,1–6 (Hágár és Izmael) mellett éppen a Ráhel–Bilha-történetben látja.¹³ Viszont a regényben nem egyértelműen béranyaságról van szó, főként nem jogi értelemben; hiszen a szolgálólány nem önszántából, hanem egy társadalmi kényszernek, de legalábbis elvárásnak engedelmességgel vállal másától és másnak gyermeket, ráadásul úgy, hogy szexuális aktust kell létesítenie a Parancsnokkal, amely viszont már a házasság tisztaságának a kérdését is felveti. (Éppen ezért lényeges, hogy Ráhel feleségül adja Bilhát Jákóbnak, hogy a gyermek házasságon belül szülessen meg!) Jóllehet a béranyaságot etikailag több ponton kifogásolni lehet, aközben a gyakorlat mégis annak realitása felé mutat. (Különösen izgalmassá válik ez a kérdés akkor, amikor az örökbeadás révén az anya lemond a születendő gyermekéről, és később az örökbefogadók nevelik fel. Nyilván a terhesség kihordása más érzelmet generál egy béranyában, és mást egy örökbe adni szándékozóban, a végeredmény nem sokkal tér el: a biológiai és érzelmi kötődés bizonyos mértékben szétválk, különösen a gyermek születése után.) Így a regény alapintenciója szerint haladva elsősorban etikailag nem az a kérdés, hogy igazolható-e a béranyaság, hanem az, hogy nem technicizálódik-e így a gyermekvállalás, főleg, ahogyan a regényben strukturálódik, s társadalmilag bevett szokássá lett? Mindez egy olyan társadalom

---

hetőségeik, in JAKAB András – URBÁN László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó, 2017, 177–191.

¹² Lásd BARTH, Karl: *Kirchliche Dogmatik*, III/4, Zollikon – Zürich, Evangelischer Verlag, 1951, 269–320. Barth itt mindenekelőtt a gyermek és szülő kapcsolatrendszerben értelmezi a gyermekséget, amely kritikaként állítható a társadalmi elvárásokkal szemben.

¹³ REA: i. m., 184.

irányában is kritikát gyakorol, amely teljesen elfogadja a művi megtermékenyítést, ahelyett, hogy a meddség pszichológiai és szociális, illetve orvosi, biológiai okait kutatná és próbálná meg orvosolni.¹⁴

3. Házasság és női férfi szerepek

A regény egy szigorúan strukturált társadalom képét vetíti előre, amelyben a hatalom és a döntés kizárólag az arisztokráciához tartozó férfiak kezében van (az viszont nem derül ki, hogy mi alapján kerül valaki az uralkodó elithez). A nők – még ha parancsnoknékként az elithez tartoznak is – csupán másodlagos és sok tekintetben csak korlátozott szereplői a társadalomnak és a történeteknek. Olyan kulturális jelenség ez, amely gyakorlatilag minden korban valamilyen formában megjelenik szinte a legtöbb társadalomban, különösen egyházi vagy vallási környezetben. S éppen ez lehet a regény lehangsúlyosabb teológiai üzenete a férfi és női ellentétet, valamint alá- és fölérendeltséget megszólaltató olvasatának. A szentírásbeli nőképnek, és gyakran a nők másodlagosságát alátámasztó bibliai passzusoknak (pl. 1Kor 11,8–9; 1Tim 2,11–15) jóval erőteljesebb a társadalmi és kulturális meghatározottságuk, mint a teológiai beágyazottságuk, még ha a teremtés sorrendjére hivatkozik is többször az adott újszövetségi szerző.¹⁵ Azaz nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy gyakran nem a teológiai felismerés formálta az adott kultúrát és társadalmat, hanem a kultúra és a társadalmi rend generált egyfajta teológiai irányt, amelynek erőteljes lenyomatait találhatjuk meg a Szentírásban is. Innen nézve tehát a teológiának nem lehet az a feladata, hogy legitimáljon egy patriarchális és a férfi-női egyenjogúságot megkérdőjelező társadalmi rendet, hanem az, hogy éppen felszabadítson a női és férfi egyenjogúságra.¹⁶ S éppen ezek alapján lehet újraértelmezni az előző két pontban leírtakat: a gyermektelen nők épp annyira magukon hordozzák az Istentől jövő emberi méltóságot és elvárhatják a társadalom tiszteletét, elismerését, mint ahogyan az akarataik ellenére teherbe ejtett nőket éppen ebben a méltóságukban sértenek meg – családon belül vagy azon kívül egyaránt.

A regény által vizionált jövőben azonban még élesebb a szétválás, amely legszembetűnőbben a nők írástól és olvasástól való eltiltásában nyilvánul meg (kivételet képeznek az ún. Nénik, akik a szolgálólányok képzésében, illetve átnevelésében tevé-

¹⁴ Miközben az orvostudomány fenntartja annak a lehetőségét, hogy egy sikeres művi megtermékenyítés vagy inszemináció után a következő magzat természetes úton megfogjon, aközben nem kellene elszalasztani annak a lehetőségét, hogy esetleg pszichológiailag és szociológiailag is feltárássra kerüljenek a meddség okai. Kérdés, hogy valóban lehet-e csupán orvosi esetet látni a meddségben, és le lehet-e választani az „életet adó Isten” teológiai toposzáról? Vö. SZEBIK Imre: Bioetikai kérdések az élet kezdete kapcsán, in KODÁCSY-SIMON Eszter (szerk.): *Értelmes szívvel. Etikai témák az evangélikus oktatásban*, Budapest, Luther Kiadó, 2016, 54.; EKD: *Von der Würde werdende Lebens*, Berlin, 1985, 2.3.

¹⁵ Lásd többek között CSERHÁTI Márta: Társadalmi nemek és társadalmi szerepek az Újszövetség világában, in OROSZ Gábor Viktor (szerk.): *Hol van a te testvéred? Tanulmányok a nemekről és a testvérszeretetről*, Budapest, Luther Kiadó, 2011, 51–61.

¹⁶ Lásd többek között KARLE, Isolde: „*Da ist nicht mehr Mann noch Frau...*”. *Theologie jenseits der Geschlechterdifferenz*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2006, 223–227.

kenykedve, lényegében a rendszer végrehajtói közé tartoznak). Ezekkel a tilalmakkal gyakorlatilag a női intellektus, gondolkodás valamint véleménynyilvánítás elnyomás alá kerül, és a kizárólag a férfiakra hagyatkozás eszméje jut érvényre. Amint abban is, hogy a szolgálólányok az adott parancsnok tulajdonává lesznek, amit a civil nevük elvétele és a parancsnok nevének felvétele (Fredé – Offred) tesz egyértelművé.

A regénybeli Gileád Köztársaságban erőteljes homofóbia tapasztalható, amely a homoszexualitást nemi eltévelyedésként értelmezi, és halálbüntetéssel sújtja. Az alapintenció nem feltétlenül pusztán szexuáletikai, hanem sokkal inkább a gyermekvállalás és fajfenntartás alapján bontakozik ki, nevezetesen, hogy a szexualitást csupán a gyermekvállalás legitimálja. Így maga a szexualitás is technicizálódik, az érzelmi kötődésről teljes mértékben leválasztódik a gyakorlatban. Annak ellenére, hogy a homoszexualitást adott felekezetek (többek között a MRE is) csak fenntartással és negatív teológiai megközelítéssel tudják kezelni,¹⁷ egy adott társadalomnak és politikának mégis nyitottnak kell maradnia, s nem lehet két ember személyes és intim kapcsolatát s egymás iránti ragaszkodását, szeretetét és szerelmét nemzeti, fajfenntartó elvek alapján közösségre értelmezni, elítélni, s legfőképpen nem megtorolni. Jóllehet a diktatúrák mindig kritikusan szembeálltak a homoszexualitással,¹⁸ azonban ez sem szexuáletikai meggyőződésből történt, hanem sokkal inkább a liberális gondolkodással szembeni politikai ellenérzésből. A regény rendkívül érzékletesen ábrázolja a diktatúra mindenütt jelenvalóságát – azaz a magánéletet is a központi ideológia szerint kell alakítani, s gyakorlatilag ezzel maga a magánélet meg is szűnik. Ugyanaz az elv érvényesül a Köztársaság és a rendkívüli állapot kezdetekor, amikor az elváltak és második házasságban élők (miként a főszereplő nő esetében is így volt, miután elvált férfihez ment feleségül) hátrátételt szenvedtek.

4. Ökológia

Margaret Atwood regényének különös élt ad ma az az ökológiai olvasat, amely keresi az összefüggést a vizionált jövőkép és a ma, illetve a lehetséges közeljövő között. A Gileád Köztársaságban népbetegséggé lett meddőség kiváltói okai között minden bizonnyal első helyeken szerepel a környezetszennyezés, s a regénybeli mindennapok ábrázolásából egyértelművé válik a fogyasztói társadalom irrealitása, hiszen a boltokban jegyrendszer alapján csupán alapvető élelmiszerek kaphatók. Azonban nagyon érzékletesen, sőt ebben az esetben az is elmondható, hogy prófétaí módon ábrázolja a szerző 1984 távlatából a jövőt. S ez a prófétaí vízió a javak elosztásában realizálódik a ma felől. Míg a regénybeli arisztokraták tulajdonképpen mindenhez hozzájutnak (élelmiszer, autó, fekete piaci áru), addig az alsóbb társadalmi réte-

¹⁷ Lásd MRE: *Házasság, család, szexualitás. A Magyarországi Református Egyház Zsinatának állásfoglalása a házasság, a család és a szexualitás kérdéseiről*. URL <https://www.reformatus.hu/mutat/6221/> Utolsó letöltés: 2019. 07. 29.

¹⁸ TAKÁCS Judit: *Homoszexualitás és társadalom*, Budapest, 2004, 180–182.; Uő.: *Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi magyarországi társadalomtörténetéhez*, Budapest, Kalligram, MTA TK, 2018, 171–196.

gekben élők nyilvánvalóan a vezetők által maximalizált és korlátozott termékeket élvezhetik csupán. Jóllehet egy olyan jóléti állam víziója, jelen esetben utópiája, amelyben mindenki egyformán részesedik a javakban, éppen annyira irreális elvárás, mint annak a realitása, hogy a társadalom egyre szűkebb rétegét képező egyre gazdagabbak viszont korlátlanul lehessenek mindennek a felhasználóivá és fogyasztóivá. A regény alapján tehát az a dilemma is megszólaltatható, miszerint hogyan lehetne a környezettudatos és fenntartható életet összhangba hozni az egyre nagyobb gazdasági és innovációs igényekkel. Válasz, jóllehet, nem létezik erre, de mégis elgondolkodtató, hogy hosszú távon, látva például a Magyarországon is tapasztalható éles és drasztikus társadalmi különbségeket, a periférián élők kriminalizálását, a korrupciógyanús gazdasági manővereket, nem ebbe az irányba fordul-e el a társadalmi-gazdasági berendezkedés?¹⁹ Ráadásul napjainkban és közvetlen környezetünkben az egyre növekvő karitatív és szociális intervenciók nem a tudatos gazdálkodás és termelés, hanem az esetleges és alkalmoszerű felhasználás és passzív kiszolgáltatás (pontosabban: kiszolgáltatni hagyás) irányába mutatnak és segítenek, melyben a gazdaságilag és szociálisan rászorulóknak nem hosszú távú fenntartható stratégiára kapnak útmutatást, hanem szociális igényeikre rövid távú megoldásokat.

Másrészt a regény szintén egyértelművé teszi, hogy az ökológiai kérdés mindig társadalmi és politikai kérdés is egyaránt, amelyet ha megoldani nem is lehet teljes mértékben, de figyelembe venni és kezelni éppúgy kell egyéni szinten, mint politikailag és társadalmilag. A felelős és környezettudatos cselekvésre való felszólításnak tehát nem csupán az egyének, a családok a címzettjei, hanem nyilvánvalóan a nagyvállalatok, a szervezetek, a multinacionális cégek, az egyes államok. Azonban valóban sötét jóslattá lehet Atwood regénye, amikor egy olyan képet láttat, amelyben éppen azok lesznek a környezeti válság elmélyülése után is a legfőbb kedvezményezettek, akiknek köszönhetően még jobban elmélyült a környezeti krízis. Így az ökológia terén az egyházak és a teológia prófétai szolgálatai nélkülözhetetlenek a jövő tudatos alakítása érdekében.

5. Élet a diktatúrában

A regény elsősorban nem egy történetet mesél el, hanem egy állapotot ír le, nevezetesen a diktatúra állapotát. Miközben a múltra és egyben a szabadságra való visszaemlékezésből egyértelművé válik a regényben leírt rendszer negatívuma, bizonyos pontokon az elviselhetetlensége is, aközben a rendszer által egy bizonyos szolgálatra rendelt szolgálólány lassan asszimiláló szerepével, és engedelmessége domesztikálja önmaga számára a diktatúrát. Így a regény úgy is ábrázolja egyben a diktatúrát, amely az életöszönök kényszerű követelkezéséből fakadóan elérhetővé, elfogadhatóvá lesz, miközben a rendszer elszenvetői sorra mondanak le legelemibb jogaikról az életben

¹⁹ Ennek orvoslására ökumenikus kontextusban egyre több törekvést lehet észlelni. Pl. FERENC pápa: *Laudato Si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*, Budapest, Szent István Társulat, 2015, 29–34.; GÖMBÖCZ Elvira: *Alternatív globalizáció a népekért és a Földért. AGAPE – Az Egyházak Világtanácsának dokumentuma és kísérő tanulmányok*, Budapest, Luther Kiadó – Védegyelet, 2008.

maradás kedvéért. Jóllehet az élet minden szempontból prioritást élvez, de fel lehet tenni a kritikus és ambivalens kérdést: nem éppen az élet abszolutizálásának tudatából táplálkozik a legtöbb diktatúra? S nem éppen az életük kockáztatásával szálltak szemben mindenkor a szabadsághősök az elnyomóikkal? Nyilvánvalóan az is hozzátartozik a diktatúrák természetrajzához, hogy a rendszer elszenvedői a „megszöksz vagy megszöksz” elve szerint egyszerűen akklimatizálódnak, ám ez a pillanatnyiból állandóvá vált opportunizmus mindig személyiségtorzulással és a korábbi identitás feladásával jár együtt. (A regény megfilmesítéseiben ez az egyik legnagyobb eltérési pont, hiszen mind az 1990-es film, mind pedig a 2017 óta futó sorozat történetet is elbeszél egyben, s úgy ábrázolja a főszereplő szolgálólányt, mint aki ki akar törni a rendszerből, s ez időnként sikerül is neki.) Az is a diktatúrák sajátossága, hogy míg a rendszer lefelé iszonyú terhet és elvárásokat rak az alattvalókra, aközben az elit korrumpálódik és korrumpálható. A regény egyik helyszíne (Jézabel) éppen egy olyan ideológiásemleges terület, ahol mind morálisan, mind szexuálisan, mind pedig szociálisan ki lehet lépni az elitnek és a külföldi diplomata vendégeknek abból a morális kényszerhelyzetből és elvárásrendszerből, amelyet a Köztársaság vezetése és a diktatúra ideológiája megkövetel.

Ugyanakkor az is világhossá válik a regényből, hogy vallási alapokon állva eleve lehetetlen diktatúrát létrehozni, még akkor is, ha ezt köztársaságnak nevezik, mert teológiaiilag nézve felülírja a kényszeres követelményeket a szeretet és megbocsátás krisztusi parancsa, s, amint arra már történt is utalás, a Szentírás kijelentése nem politikai kurzus.

Ráadásul miközben sok ponton lehet találkozni a regényben ószövetségi követelményekkel, a hetedik nap etikája szerint elvárható kultusz (istentisztelet) teljesen hiányzik a leírásból. Úgy tűnik, hogy az istentisztelet helyét átvette a civil vallásosság alapján értelmezhető szertartások egyike, legyen az a feloldozásnak nevezett kivégzés, vagy maga a szexuális aktus, amelyet szertartásnak hívnak, illetve a csoportos esküvőket magában foglaló eksztézisek.²⁰ Lényegében az is a diktatúrák sajátosságai közé tartozik, hogy az istentiszteleteket és a vallási összejöveleteket az adott ideológia kultikus megjelenítése váltja fel: pártgyűlés, felvonulás, seregszemle stb. formájában, s így egy szakralizált politika, nem ritkán annak vezetője veszi át a transzcendens helyét.²¹ Mi sem bizonyítja jobban a regényben ezt a szakrális legitimitációt vagy sokkal inkább a szekuláris alkalmak szakralizációját, mint hogy a nagy nyilvánosság (kultikus közösség) előtt végbemenő kivégzésekre harangszó hívja a szolgálólányokat és a társadalom többi – érintett – tagjait.²² Margaret Atwood regénye egy diktatúra árnyékában keletkezett, s éppen ezért tűnhet regénye autentikus ábrázolásnak, de mindenképpen profétai figyelmeztetésnek és mindenkori kritikának.

²⁰ ATWOOD: i. m., 353.

²¹ Vö. HEMPELMANN, Reinhard – DEHN, Ulrich – FINCKE, Andreas – NÜCHTERN, Michael – PÖHLMANN, Matthias – RUPPERT, Hans-Jürgen – UTSCH, Michael (Hg.): *Panorama der neuen Religiosität. Sinnsuche und Heilversprechen zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2001, 64–73.

²² ATWOOD: i. m., 431.

6. Összegzés

A folyóirat e számának tematikája arra tesz kísérletet, hogy az evangélium hirdetésén túl milyen eszközökkel, többek között irodalmi alkotásokkal miként lehet magára az evangéliumra utalni, azt szélesebb spektrumon megértetni és értelmezni. Úgy tűnik, hogy Margaret Atwood regénye s az abból készült film vagy sorozat kiválóan alkalmas arra, hogy rávilágítson a keresztyén teológia, egyház és hívő ember felelősségére, szenzibilitásának és körültekintésének a szükségességére a Szentírás értelmezése, a gyermekvállalás és gyermektelenség, a házasság és szexualitás, az ökológia és a politika terén. A regénnyel és a sorozattal kapcsolatban nyilvánvalóan igen sokan feltették már a kérdést: „Valóban ez vár ránk?” Nos, mivel maga az író utalt arra, hogy a regényben minden esemény már megtörtént legalább egyszer a világtörténelemben, s a regénybeli eseményeket objektívan szemlélve az is elmondható, hogy sok esetben ma is nagyon hasonló tapasztalatokkal lehet találkozni, a válasz helyett figyelmeztetést kell adni: mindig nyitott szemmel, kritikusan, józanul, gondolkodva kell élni, hogy a szolgálólány meséje ne legyen (ismét) valóság.

DARK FUTURE OR PRESENT REALITY? NOTES ON MARGARET ATWOOD'S *THE HANDMAID'S TALE* FROM A THEOLOGICAL PERSPECTIVE

Margaret Atwood's novel, *The Handmaid's Tale* and the series based on it are perfect for highlighting the responsibility of the Christian theology, the church and the religious people; their need for sensibility and caution in terms of having or not having a child, marriage, sexuality, ecology and politics. In reflection of the book many people already raised the question: 'is it what future brings to us?' As the writer made suggestions that everything in her book already occurred in the history of mankind and examining the happenings objectively, instead of an answer what we should give is warning: walk with an opened eye, live critically, consciously not to let *The Handmaid's Tale* happen again.

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.
Paradicsomi szín. 1939. III. 25. B91
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

Paczári-Pongor
Melinda

ÁLDOZAT ÉS HELYETTES ÁLDOZAT MOTÍVUMAINAK MEGJELENÉSE A HARRY POTTER- KÖNYVEKBEN A REFORMÁTUS TEOLÓGIA NÉZŐPONTJÁBÓL

1. Bevezetés

A jelenlegi írás a 2019-es XXXIV. OTDK Társadalom tudományi szekció keretében előadott dolgozatom egyik fejezetét képezi. Dolgozatom címe „*Utolsó ellenségként a halál semmisül meg*”¹ – *Harry Potter a református teológia nézőpontjából*. Kutatásom célja a Harry Potter könyvsorozat értékelése volt a református dogmatika tükrében, arra keresve a válaszokat, hogy milyen formában vethető össze keresztyén teológiánkkal Harry Potter világa, melyek azok a motívumok, amelyekben hasonlítható a bibliai üzenet-höz, és melyek azok, amelyekben nem fedezhetőek fel közös tematikák, vagy ellent mondanak református nézeteinknek. Mivel számos fiatal, vallási beállítottságra való tekintet nélkül is, kedveli a könyvsorozatot, illetve számos keresztyén gondolkodású ember elítéli, fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy milyen tekintetben hasznosak vagy elvetendőek a Harry Potter-könyvek. A legtöbb motívum, amellyel a szakirodalom is foglalkozik: a predestináció, a halál és feltámadás, illetve az áldozat. Jelenleg az utóbbi fejezetet olvashatjuk.

Az áldozat motívuma a Szentírás egyik legfontosabb és leggyakrabban megjelenő témája. Ez a téma a Harry Potter-kötetekben szintén előtérbe kerülve jelenik meg. Az író nő számtalan helyen használja az áldozat és a helyettes áldozat motívumait, illetve lesznek ezek a cselekményalakítás fontos eszközei. A könyvsorozat üzenetének átadásához választott motívum ilyen formában emlékeztetheti a keresztyénségben egy kicsit is otthonosan mozgó olvasót a Szentírásban megjelenő áldozati formákra, illetve Jézus Krisztus kereszttáldozatára. Nemcsak formáira nézve igaz ez, hanem az áldozatok üzenetének tekintetében.

¹ 1Kor 15,26

Írásomban az áldozat és helyettes áldozat témáival foglalkozom. Megvizsgálom, hogy hogyan tekint erre a motívumra a vallástörténet, illetve a keresztyén teológia, majd ezek fényében veszem sorra a Harry Potter-kötetekben megjelenő főbb áldozatokat. Szeretném áttekinteni azokat a hasonlóságokat, amelyek kimutathatók a könyvsorozat áldozat-kategóriái és a szentírási áldozatok formái között, illetve rámutatni azokra a pontokra, amelyek a főbb eltéréseket mutatják.

2.1. Az áldozat motívuma az általános vallástörténetben, a bibliai teológiában és a Szentírásban

Az áldozat fogalma összetett, hiszen alapvetően vallásos tartalommal bír, azonban a szekularizált világban szintén – az angol és magyar nyelvben egyaránt – találkozunk a fogalommal, ahol a vallásos jelentést teljes egészében kiszorítva „valaminek vagy valakinek a feladása a magasabb jóért”² jelentéssel bír. Ezen túl az áldozat szót alapvetően két irányból lehet megközelíteni: aktív vagy passzív töltetű jelentése is van. Az aktív jelentés szerint valaki vagy valami hozza az áldozatot, míg a passzív jelentésben valaki vagy valami elszenved egy aktust, áldozattá válik.³ Wandinger Nikolaus különbséget tesz a Biblia előtti és utáni áldozat között is. Az előbbi esetben az áldozat bűnös, aki egyetért áldozata szükségességével, míg az utóbbi esetben a krisztusi áldozathozatal mintája alapján az áldozat nem bűnös, sokkal inkább az őt feláldozók azok.⁴

A vallástörténeti kislexikon így határozza meg az áldozat fogalmát: „vallási cselekmény, melynek során az ember valamely meghatározott dolgot, rendszerint annak teljes megsemmisítésével az istenségnek ajándékozik, hogy ezzel függését kifejezze, az istenséget kiengesztelje, és tőle valamilyen viszonzást kapjon. Az ókori vallások mind-egyikének szerves tartozéka az áldozat, gyakran mint az istenség táplálása.”⁵

A lélek mellett az áldozat fogalma bír a leggazdagabb jelentéssel a vallástörténetben.⁶ Az ókori népek, beleértve Izráelt is, gyakorolták az áldozást.⁷ Az áldozat az istenségre irányuló szent cselekmény,⁸ amelynek egyik alapelve az úgynevezett *do-ut-des*, azaz *adok, hogy adj.* Ez nem csupán egy tárgy kisajátítását jelenti, hanem ennél sokkal többet: kapcsolatteremtést is. Az ajándékozó magából adott áldozata a másik fél részéről ellenajándékot követel.⁹ Így tulajdonképpen a fogadó fél az

² WANDINGER, Nikolaus: Harry Potter and the Art of Theology. A Theological Perspective on J. K. Rowling's novels - Part Two: Sacrifice and Mission, URL: <https://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/texte/554.html> Utolsó letöltés: 2018. 07. 10.

³ KESSLER, Hans: Krisztológia, in: SCHNEIDER, Theodor (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*, Budapest, Vigilia Kiadó, 1996, 443.

⁴ WANDINGER, Nikolaus: „Sacrifice” in ‚Harry Potter’ from a Girardian Perspective, URL: <https://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/texte/819..html#ch2> Utolsó letöltés: 2018. 07. 16.

⁵ GECSE GUSZTÁV: Áldozat, in: Uő. (szerk.): *Vallástörténeti kislexikon*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 14.

⁶ VAN DER LEEUW, Gerardus: *A vallás fenomenológiája*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 305.

⁷ TÓTH KÁLMÁN: Áldozat, in: BARTHA TIBOR (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*, 1. kötet, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1993, 37.

⁸ VARGA ZSIGMOND: *Bibliai vallástörténet*, Debrecen, Magánkiadás, 1938, 335.

⁹ VAN DER LEEUW: i. m., 306.

ajándékozó hatalmába kerül.¹⁰ A *do-ut-des* alapelve azonban *do ut possis dare*, azaz *hatalmat adok neked, hogy hatalmad legyen* alapelve bővíthető, hiszen az áldozat, az ajándék lényege nem a megajándékozás, hanem a hatalom mozgásba hozása, hogy ezáltal az élet meg ne rekedjen.¹¹

Varga Zsigmond három jelentést tulajdonít az áldozat fogalomkörének. Az első jelentéstartalom E. B. Tylor elméletére alapozva a következő: az áldozó ajándékot ajánl fel istennek, aki ezt elfogadja és ellenszolgálatot kínál. H. Spencer nyomán az áldozat táplálék jellegét hangsúlyozza, azaz az áldozó az istenséget eteti, akinek, mint az embernek is, szüksége van a táplálékra a létfenntartáshoz. Eszerint az áldozó az áldozatot mint táplálékot adja az istennek. A második jelentés az embernek a gonosz szellemekkel szembeni félelmén alapul. Ez a jelentés E. Westermarck nevéhez köthető. Eszerint az áldozó az áldozás segítségével vagy távol akarja tartani magát félelme tárgyától, vagy ki akarja azt engesztelni saját hibái és botlásai következtében fellobbanó haragja miatt. Ezt nevezi a szakirodalom kiengesztelés-motívumnak. A harmadik eredeti jelentés a szövetségi viszonyhoz kapcsolódik, amely W. R. Smith elméletén alapszik. A szövetségi viszony az áldozó és az istenség között jön létre az áldozat bemutatása és az azt követő lakoma során.¹²

Az áldozat alapeszméjének kérdésköre Izráel esetében azonos az ókori kelet más népeinek felfogásával, több-kevesebb módosítással, de mindhárom jelentéssel együtt.¹³ Fontos azonban, hogy az Ószövetségben sohasem jelenik meg az áldozatnak az a jelentéstartalma, amely az istenség etetéséről szól.¹⁴ Az ószövetségi áldozatok célja végsősoron az volt, hogy a kegyelem eszközei lehessenek. Az áldozatnak három alapvetet kell kielégítenie: (1) az Isten és az ember közötti kapcsolat eszközeként kell jelen lennie, (2) önmagában elégséges hálaáldozatnak kell lennie, (3) eszközként kell szolgálnia arra, hogy az ember megégés nélkül közelíthesse meg a tűz élő Istenét.¹⁵ Az áldozat a halált érdemlő bűnös ember kiengesztelő eszköze Isten előtt, aki elfogadva a hibátlan áldozatot, megvizsgálja, hogy az áldozó komolyan veszi-e cselekedetét.¹⁶

Az áldozás egy speciális formája az emberáldozat, amely az ókori népeknél rendszeresen végbement.¹⁷ Bibliai vonatkozásokkal is találkozhatunk (Bír 11,31; 2Kir 21, 1Sám 15,3; Jer 7,31; Ez 23,39), amelyekből kiderül, hogy az ókori izraeliták között is ismert szokás volt, az Ószövetség azonban szigorúan elutasítja az emberáldozatot (5Móz 12,31; 18,9–12).¹⁸

¹⁰ GRÖNBECH, Vilhelm: *The Culture of the Teutons*, Volume II., London, Oxford University Press, 1931, 232.

¹¹ VAN DER LEEUW: i. m., 309.

¹² VARGA: i. m., 335.

¹³ Uo., 451.; George Knight szerint az áldozatbemutatás fentebb említett második jelentése helyett az áldozattal bemutatott élet fenntartásán van a hangsúly – KNIGHT, George A. F.: *Az Ószövetség keresztény teológiája*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2006, 253.

¹⁴ SCHREINER, Josef: *Az Ószövetség teológiája*, Budapest, Szent István Társulat, 2004, 301.

¹⁵ KNIGHT: i. m., 257.

¹⁶ LOCKYER, Herbert – BRUCE, Frederick Fyvie – HARRISON, Roland Kenneth: *Atonement*, in Uő. (eds.): *Illustrated Dictionary of the Bible*, Nashville, Thomas Nelson Publisher, 1997, 118.

¹⁷ VARGA: i. m., 337.

¹⁸ Uo., 455.

A vallástörténet ismeri a helyettes áldozat fogalmát is. Amikor az ember nem akarja feláldozni saját magát, akkor nyúl egy helyettesítő áldozat után, amely az ókori népek esetében lehetett többek között saját gyereke, rabszolgája vagy termése.¹⁹ Ez az áldozat helyettesíti az áldozó helyét, aki lényegileg összekapcsolódik vele. Ha a helyettes áldozó vagy áldozat egy másik ember helyett tesz meg vagy szenved el valamit, akkor a teljesítmény kizárólag az övé, és az általa helyettesített személynek nem kell már cselekednie.²⁰ Van der Leeuw szerint Jézus Krisztus áldozatában is ez jelenik meg: az áldozó egyszersmind áldozat is. A vallástörténet számol azzal az ehhez kapcsolódó jelenséggel, hogy azt a tárgyat (a keresztyénység esetében Krisztust), amelyet egyszerre feláldozunk, el is fogadjuk.²¹ Ez a helyettes áldozat gyakorlata gyakran elkényelmesedéshez vezetett, és erre való válaszreakcióként jelentek meg a próféták kritikái.²² Amikor az áldozás mechanizmussá válik, a próféták, szembeszállva ezzel, az engedelmisséget hirdetik az Ószövetségben (lásd Ézs 58,6–7; Mik 6,6–8).²³

2.2. Az áldozat motívuma a református dogmatikában

A református dogmatikák és a bibliai teológia az áldozat kérdéskörét általában a megváltás fogalmával együtt tárgyalják.²⁴ Az Újszövetség Krisztus áldozata köré összpontosul, melyet már az Ószövetség is előkészített.²⁵ A főpapok ószövetségi áldozatai Krisztus újszövetségi áldozatának előképét hordozzák.²⁶ Krisztus hármastiszjének harmadik formája, a főpapi tiszt, mely célja és haszna a kiengesztelés Isten előtt.²⁷ Az ember bűne, mellyel megdicstelenítette a teremtett világot, magára vonta az Atya haragját. Isten azonban, kegyelmes lévén, nem akarta elpusztítani a világot, de igazsága nem engedte a bűnt büntelenül.²⁸ Krisztus főpapi áldozata erre hangzott feleletként: a kereszten magára vette az Atya haragját és elszenvetde azt, melyet önként és szeretetből vállalt.²⁹ Ezt csak úgy tehette meg, mint egy az emberek közül, ugyanakkor büntelen ember.³⁰

Az áldozat egyik legfontosabb vonása a kiengesztelés, melynek egyfelől békítő, másfelől elégtétszerző szerepe van.³¹ Célja Isten szentségének helyreállítása és a bű-

¹⁹ VAN DER LEEUW: i. m., 310.

²⁰ PANNENBERG, Wolfhart: *Rendszeres teológia*, II. kötet, Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 322.

²¹ VAN DER LEEUW: i. m., 315.

²² Uo., 311.

²³ VARGA: i. m., 454.

²⁴ Lásd TÖRÖK István: *Dogmatika*, Amsterdam, Free University Press, 1985, 345.; NAGY Antal Mihály: *Az Ó- és Újszövetség bibliai teológiája*, 1. kötet, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala, 2013, 678.

²⁵ TÖRÖK: i. m., 350.

²⁶ Uo., 351.

²⁷ KÁLVIN János: *Tanítás a keresztyén vallásra*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1986, 107.

²⁸ TÖRÖK: i. m., 346.

²⁹ KESSLER: i. m., 387.

³⁰ TÖRÖK: i. m., 348.

³¹ NAGY: i. m., 333.

nős megmentése.³² A kiengesztelés egyik fontos mozzanata, hogy maga Isten végezte ezt el az ember helyett, létrehozva a helyettes áldozat fogalmát.³³ Ennek a kiengesztelésnek alappillére az, hogy az egész teremtett világért történt, de azoknál lesz hatékony, akik ezt hittal el is fogadják. A vallástörténeti helyettes áldozat fogalma itt élesen elválik a szentírási helyettes áldozatétól.

Krisztus főpapi tisztje révén áldozatának fontos karaktere, hogy saját vére által szerzett örök váltságot az emberiségnek,³⁴ amely egyszeri és tökéletes, melyet nem szükséges újra és újra bemutatni Isten kiengesztelésére. Ez a helyettes áldozat az, amely az új és örök életet kínálja az azt elfogadók számára. Krisztus keresztfán hozott áldozata kettős természetű, isteni természete volt az áldozó, emberi természete volt az áldozat.³⁵ Az emberiségre nézve helyettes áldozata azt jelenti, hogy aki elhiszi és elfogadja áldozatát, örök életet nyer. Az áldozat az elfogadás tényétől független cselekedet, mely minden emberért történt, azonban csak annak lesz hatásossá, aki el is fogadja.³⁶

A Szentírás foglalkozik azzal az esettel, amelyben egy ember vállalja a halált egy másik társáért. Az Ószövetség elutasítja ezt a gondolatot, amennyiben az az áldozat engesztelő karakterét emeli ki (5Móz 24,16; Jer 31,30).³⁷ A Szentírás egésze Krisztus áldozatának többletét hangsúlyozza, hiszen míg a fentebb említett előbbi esetben bűnös hal meg a bűnösért, az utóbbiban a büntelen a bűnösért. Krisztus halála ugyanis békítő halál Isten és ember között. Ez a békítő funkció nem áll fenn abban az esetben, amikor bűnös halandó áldozza fel életét egy társáért.

2.3. Az áldozat motívuma a Harry Potter-könyvekben

A Harry Potter-könyvekben megjelenő áldozatokat gyakran összehasonlítják a keresztyén teológiával és Krisztus helyettes áldozatával, és az összefüggéseket, egymással való kapcsolatukat vagy különbözőségeiket fejtegetik. A könyveken végigvonul az áldozat motívuma, amely bizonyos esetekben nyíltan, máskor pedig búvópatakként követi az események vonulatát, és határozza meg azokat. Ilyen áldozat például Ron Weasley-é az első kötet végén, aki feláldozza önmagát a varázslósakk nevű játékban, nem tudva, hogy ez a tett milyen következményekkel jár majd együtt, azért, hogy barátai elérhessék céljukat,³⁸ vagy Dumbledore lemondása igazgatói állásáról azért,³⁹ hogy megvédhesse Harry *Dumbledore Serege* nevű önvédelmi körét az ötödik kötetben.

J. K. Rowling következetesen használja a *sacrifice* angol szót, melynek magyar megfelelője az áldozat, az önmagát adó szeretet leírására.⁴⁰ Érdekes megfigyelni azonban,

³² Uo., 335.

³³ KESSLER: i. m., 444.

³⁴ TÓTH: i. m., 39.

³⁵ TÖRÖK: Uo., 349.

³⁶ Uo., 350.

³⁷ KESSLER: i. m., 268.

³⁸ ROWLING, Joanne Kathleen: *Harry Potter és a bölcsék köve*, Budapest, Animus Kiadó, 2005, 260–262.

³⁹ Lásd ROWLING, Joanne Kathleen: *Harry Potter és a Főnix Rendje*, Budapest, Animus Kiadó, 2005, *A kentaur és az áruló* című fejezetében, 517–537.

⁴⁰ WANDINGER: „*Sacrifice*”

hogy Rowling egyszer sem használja a fenti szót Dumbledore hatodik kötetben bekövetkező halálára,⁴¹ illetve Peter Pettigrew öncsonkítására Voldemort tetet öltésekor.⁴² Bár Dumbledore megölését közvetlenül Piton hajtotta végre, mégis ez a cselekedet egy nagyobb terv részét képezte, amelyben Dumbledore előre döntött az eseményeket illetően. Pettigrew öncsonkítására azért volt szükség, mert Voldemort újra tetet öltéséhez egy hű szolga önkéntes áldozata kellett. Rowling ennek ellenére mégsem használja az áldozat kifejezést ezekre a cselekedetekre, ami sugallhatja azt is, hogy valamilyenfajta különbséget szeretne szemléltetni a fent említett cselekedetek között.

2.3.1. Lily Potter áldozatának motívumai

Nagyobb jelentőségű áldozat, amely a könyvsorozat egészének cselekményére is kihat, Harry édesanyja, Lily áldozata fiáért, amelyet akkor hoz, amikor Voldemort, a Sötét Nagyúr egy a jövőbeni ellenség fenyegetését tartalmazó prófécia miatt megtámadja a családot, azzal a céllal, hogy a tizenöt hónapos csecsemőt megölje.⁴³ Az anya önfeláldozásának következményeire a könyvsorozat különböző pontjai reflektálnak. Harry a történet előrehaladása közben egyre több információt tud meg azzal kapcsolatban, hogyan is maradhatott életben, és a jövőre nézve mi lehet életének célja. Ez egészen a hetedik könyvig építkezik, amelyben Harry szembesül azzal, hogy a közösség életének fenntartásáért a jó és gonosz harcában fel kell áldoznia magát. A református, és egyáltalán a keresztyén teológiát ismerők felkaphatják a fejüket az ismerős motívum láttán.

Lily Potter áldozathozatalának formája és Jézus Krisztus áldozathozatala osztozik néhány közös elemen. A történetvezetés különböző pontjain úgy utalnak Lily halálára, mint aki vérét adta gyermekéért, amely itt összekapcsolódik az áldozattal. Krisztus életét adta azért, hogy az embereket megmentse, és hogy megszabadítsa őket a bűntől (Jn 1,29). Ennek és Lily halálának szükségessége a gonosz cselekedetek eredménye. Az emberek, akik keresztre feszítették Jézust, és Voldemort, aki megölte Lillyt a gonosz és a bűn fogságában élnek. Azáltal, hogy az áldozatok (bár sem a Krisztust megfeszítőknél, sem Voldemortnak nem volt célja az áldozathozatal) önként adják életüket más megmentésért, az ellenük fellépő gonosz cselekedetet áldozathozatalukkal jóra fordították.⁴⁴ Lily áldozata különös védelmet adott Harrynek, aminek következtében Mógus professzor nem érinthette meg. Az Újszövetségben találhatunk ehhez hasonló motívumot. Krisztus áldozatával Isten gyermekének fogad el minket, akiket így nem érinthet a gonosz (1Jn 5,18).⁴⁵

Azonban különbségek is felfedezhetőek a két cselekedet között. Először is Krisztust a vallási üzenete miatt feszítették meg, Lily Potter halálát viszont faji megkü-

⁴¹ ROWLING, Joanne Kathleen: *Harry Potter és Félvér Herceg*, Budapest, Animus Kiadó, 2006, 568.

⁴² ROWLING, Joanne Kathleen: *Harry Potter és a Tűz Serlege*, Budapest, Animus Kiadó, 2005, 595.

⁴³ ROWLING: *Harry Potter és a bölcsék köve*, 57.

⁴⁴ WANDINGER: *Harry Potter and the Art of Theology*

⁴⁵ NEAL, Connie: *The Gospel according to Harry Potter: Spirituality in the Stories of the World's Most Famous Seeker*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2002, 48.

lönbötzettség és legfőképpen fia védelme iránti vágya okozta. Lily mugli születésű lévén nem illett bele a Voldemort által propagált aranyvérű ideológiába, illetve fia életét akarta védeni a varázsló gyilkos szándékaitól. Ebből következik a második különbség is. Míg Krisztus minden emberért, így természetesen még az őt előállítókért is meghalt, Lily csak és kizárólag a fiáért adta életét, és megmentő cselekedete nem terjedt ki más emberekre, hovatovább a támadójára.⁴⁶ Érdemes mindazonáltal figyelembe venni René Girard állítását arról a nőről, aki Salamon királyhoz fordult bölcs ítéletért (1Kir 3,16–28), amikor Lily Potter áldozatáról beszélünk. Girard szerint a parázna nő, aki inkább feláldozza anya-fia kapcsolatát, csakhogy megmenthesse fiát a kard életől, *figura Christi*.⁴⁷ Ebben a bibliai történetben is egy kisgyermeket ment meg az édesanyja, tehát nem minden emberért van jelen az áldozatra való hajlandóság, azonban ha Girard álláspontját követjük, akkor a párhuzam lehetősége nyitott Lily cselekedetének formájára is, tehát Lily is *figura Christi*.

2.3.2. Albus Dumbledore áldozatának motívumai

Ahogy korábban említettem,⁴⁸ Dumbledore halálára egyszer sem használja az író az áldozat fogalmát. Azonban a roxfordi iskola igazgatója esetében is lehetségessé válhat a krisztusi áldozathozatallal való összevetés.

A hatodik kötet végén Dumbledore meghal Piton gyilkos átkától. Mint később kiderül, Dumbledore egy átok következményeként Piton segítségével rövid ideig életben tudta tartani magát. Azonban az átok terjedése miatt a halála egyre közeledett. Tudva, hogy meg fog halni, illetve, hogy Voldemort Harry egyik évfolyamtársával akarja megöletni őt, a fiú és Piton kettős ügynöki létének védelme érdekében Pitonra bízta megöletésének feladatát.⁴⁹ A tény, hogy halálával elősegítette Harry ügyének győzelemre vitelét, illetve, hogy halálát idő előtt, természetellenesen kikényszerítette, hogy más embereket közvetett módon megmenten szeretetből, Krisztus tettével párhuzamba állítható. Áldozathozatalának motivációi Krisztus motivációjának jellegét hordozzák ilyen értelemben. Azonban gyengíti a párhuzamot az a tény, hogy Dumbledore nem ellenség keze által halt meg, hanem szövetségese kezétől. Krisztust az ellenségei feszítették meg, és Dumbledore önzetlen, szeretetből fakadó áldozata megkérdőjeleződik, amikor egy szövetségését választja gyilkosául.⁵⁰

Dumbledore személyét mindezekén túl több tekintetben is párhuzamba lehet állítani Krisztussal. Ilyen párhuzam, amit Paul Nuechterlein említ, amikor arról beszél, hogy a Dumbledore halála utáni időszak hangulata olyan, mint nagyszabato-

⁴⁶ WANDINGER: *Harry Potter and the Art of Theology*

⁴⁷ Lásd GIRARD, René: *Things Hidden Since the Foundation of the World*, Stanford, Stanford University Press, 1987, 237–245.

⁴⁸ Lásd *Az áldozat motívuma a Harry Potter könyvekben* címszó alatt

⁴⁹ Lásd ROWLING, Joanne Kathleen: *Harry Potter és a Halál ereklyéi*, Budapest, Animus Kiadó, 2008, *A herceg meséje* című fejezetében, 541–566.

⁵⁰ WANDINGER: „Sacrifice”

na tanítványoké.⁵¹ Dumbledore-t emellett az Atyával is kapcsolatba szokták hozni. Apai tulajdonságai, a predestináció tanát idéző tervei és a King's Cross állomáson lejátszódó jelenet az utolsó könyvben mind alapot adhatnak a hasonlóságok legitím felállításához.⁵²

2.3.3. Harry Potter áldozatának motívumai

A könyvsorozat főszereplője, Harry az a karakter, aki a leginkább kapcsolódási pontnak tekinthető a református teológia és a Harry Potter-művek között. Az egyik legfontosabb kapcsolódási pont Harry és Krisztus áldozata. Mindkettőjükről szólnak próféciák, amelyek előre vetítik, hogy az emberiséget megmentik a gonosztól.⁵³ Harry esetében: „Közeledik az Egyetlen, aki diadalmaskodhat a Sötét Nagyúr fölött... azoknak születik, akik háromszor dacoltak vele, s a hetedik hónap halála szüli őt... A Sötét Nagyúr egyenrangúként jelöli meg, de benne olyan erő lakik, amit a Nagyúr nem ismer. És egyikük meghal a másik keze által, mert nem élhet az egyik, míg él a másik... Az Egyentlent, aki diadalmaskodhat a Sötét Nagyúr fölött, a hetedik hónap halála szüli...”.⁵⁴ Krisztus esetében: „Akkor ezt mondta az Úristen a kigyónak: Mivel ezt tetted, átkozott légy minden jószág és minden vadállat között: hasadon járj, és port egyél egész életedben! Ellenségeskedést támasztok közted és az asszony között, a te utódod és az ő utódja között: ő a fejedet tapossa, te pedig a sarkát mardosod.” (1Móz 3, 14–15). Áldozatukban közös motívum, hogy nem parancsra hajtják végre, hanem önként, a többi ember iránt érzett szeretetük vezérli őket. Harry kétségei ellenére is tudja, amit Dumbledore is tudott, hogy ha arról van szó, hogy megmenthet másokat, és véget vethet a Voldemort jelentette gonosznak, akkor habozás nélkül feláldozza magát.⁵⁵ Krisztusnak nem parancsolta meg az Atya, hogy áldozza fel magát, Ő önként vállalta a halált, hogy ezáltal megmentse az emberiséget a bűntől (Ézs 53,12). Harry is feláldozza magát, így az ellene készült rosszat jóra fordítja, mások javára is.

Természetesen itt is megjelenik az a különbség, amely tetten érhető volt Lily Potter áldozata esetében is: Krisztus minden emberért, így a rosszakaróiéért is meghalt, hogy megszabadítsa őket. Igaz ugyan, hogy Harry nem hagyta, hogy keresztapja, Sirius Black és tanára, Remus Lupin megölje Peter Pettigrew-t,⁵⁶ a férfit, aki miatt meghaltak a szülei, de más a helyzet Voldemort kapcsán. Annak ellenére, hogy az utolsó harcban felajánlja Voldemortnak az esélyt arra, hogy meggondolja magát, az önfeláldozása előtti időszakban, amennyiben lehetséges lett volna, megölte volna ellenségét. Harry

⁵¹ NÜECHTERLEIN, Paul: Harry Potter and the Power of Love, URL: <http://girardianlectionary.net/potter/hpatpol.htm> Utolsó letöltés: 2018. 08. 02.

⁵² NEAL: i. m., 136.

⁵³ PLOCHER, Kristine: Harry Potter and the Master of Death: Biblical Allusions and Death in J.K. Rowling's Seven-Part Series, in: *The 19th Annual Clement S. Stacy Undergraduate Research Conference*, Volume II., Hammond, The School of Liberal Arts & Social Sciences Purdue University Calumet, 2011, 262–282, 272.

⁵⁴ ROWLING: *Harry Potter és a Főnix Rendje*, 725.

⁵⁵ Lásd ROWLING: *Harry Potter és a Halál ereklyéi, A herceg meséje* c. fejezetében, 541–566.

⁵⁶ ROWLING, Joanne Kathleen: *Harry Potter és az azkabani fogoly*, Budapest, Animus Kiadó, 2005, 344.

nem akart meghalni azért, hogy Voldemort élhessen, nem akarta megmenteni őt, a halálba a szeretteiért és az ártatlan emberek megmentésért ment.⁵⁷ Derek Murphy szerint nem szabad elfelejtkezni arról sem, hogy Harrynek nem lehettek reményei afelől, hogy önfeláldozása és halála után visszatérhet, ellenben Jézus mindvégig tudta, hogy örök élete lesz az Atya jobbján.⁵⁸ Murphy szerint Krisztus és Harry között a fontos különbség abban rejlik, hogy míg Krisztus bár motiválja tanítványait olyan tettekre, amelyek másokat szolgálnak, de az örök életre összpontosít. Harry esetében ezzel szemben sokkal inkább a jelen életen van a hangsúly, az azért való harcon. Az ő esetében a hangsúly azon van, hogy teljes felelősséget vállal mindenért, míg Jézus esetében a nyomaték az Atya akaratának való engedelmeskedésre esik.⁵⁹

3. Összefoglalás

Az áldozat és a helyettes áldozat motívumai széleskörűen megjelennek a könyvek cselekményében, és a szakirodalom többségében ezeket a motívumokat veszi leginkább figyelembe, amikor a *Harry Potter* keresztyéni alapjait keresi. Dolgozatomban három karakter, Lily Potter, Albus Dumbledore és Harry Potter áldozatának formáit vizsgáltam meg, és az eredmény azt mutatja, hogy bár nem feleltethetőek meg teljesen a szentírási és református dogmatikai gondolkodásmódnak, bizonyos formákban, mint a szeretet indukálta áldozathozatal, hordoznak keresztyén tartalmakat, amelyek alkalmassá tehetik a művet az evangélium befogadásának előkészítéséhez nem keresztyén olvasók számára. A legegységelműbb hasonlítás alap a címszereplő áldozatának formájában és Jézus Krisztus áldozata között mutatható ki. Harry Potter önként, a szerettei életéért feláldozza magát, amely krisztusi vonásokkal látja őt el. Azonban Harry áldozata sem minden elemében feleltethető meg Krisztus keresztáldozatának, hiszen áldozatának ereje nem hat ki minden emberre, és nem is ez az intenciója. Ennek ellenére kapcsolódási pontot jelenthet Krisztus áldozatának megértéséhez a fiatal olvasók számára, hiszen a szeretet és a mások előbbre helyezése alapvetően összeegyeztethető a krisztusi szeretethordozással.

⁵⁷ WANDINGER: „Sacrifice”

⁵⁸ MURPHY, Derek: *Jesus Potter Harry Christ: The Fascinating History of the Literary Jesus*, Portland, Holy Blasphemy, 2011, 401.

⁵⁹ Uo., 400.

THE NOTIONS OF SACRIFICE AND SUBSTITUTE SACRIFICE IN THE HARRY POTTER BOOKS FROM THE PERSPECTIVE OF REFORMED THEOLOGY

The Harry Potter series is one of the most influential and beloved story among young people. Christian people often reject the books based on its supposedly occult theme. However, a number of authors pay attention to the similarities between Harry Potter and the Christian theology. The focus of this essay is the theme of sacrifice. I analyse this theme from three points of view: those of the History of Religion, the Biblical Theology and the Reformed Dogmatics. Afterward, I analyse the forms of sacrifice presented in the Harry Potter books, focusing on characters such as Lily Potter, Albus Dumbledore and Harry Potter. These sacrifices cannot be entirely identified with Christ's sacrifice, but there are some themes that are similar enough to help the Gospel to reach young people. The context and the intent of these sacrifices provide basis for analysing the values of Harry Potter in the light of Christian theology.

Anatolij Sztjepanovics Gyatlov főmérnökhe-lyettes Csernobilban kiadta az utasítást, hogy végre kell hajtani az erőműben a biztonsági tesztet, amelynek következtében felrobbant a reaktormag. Az emberiség egy gombnyo-másra átkerült a háborúk korszakából a ka-tasztrófák korszakába. Az eset kitűnő filmes feldolgozását láthatjuk a 2019-ben készült *Csernobil* című öt részes minisorozatban. A mű Johan Renck rendezésében, Craig Ma-zin forgatókönyvével, a történeti hűsége tö-rekedve, ugyanakkor személyes történetekbe ágyazva, izgalmasan, mélyen, elgondolkodta-tóan értelmezi az eseményeket.

Kodácsy Tamás

CSERNOBIL NÉGY ABSZURD GYÖNYÖRŰSÉGE

Egy kapcsoló

Bárcsak ne nyomták volna meg azt a gombot! A film során szikrányi reményünk sincs arra, hogy a katasztrófa könyörtelen következmé-nyei elkerülhetők, csak annak lehetünk nézői, hogy a szereplők hogyan ismerik fel a végzetest. Mintha az édenkerti bűnesetbe csöppentünk volna bele huszadik századi körülményekkel. Sokan úgy értik Kálvin Jánost, mintha az ele-ve elrendelés tanában olyan Istent mutatna nekünk, aki a jó és rossz tudásának fájának elültetésével az egész emberiséget romlásba döntötte. Mintha egy olyan szuverén Istenről beszélne, aki az emberiséget eleve bukásra ren-delte volna. „Kálvin az Institutióban (3.23.7) *horribile decretum*nak nevezi azt az Augustinus óta a nyugati, latin nyelvű teológiában jól is-mert teológiai felismerést, miszerint Isten az első ember, Ádám elvetésével minden embert az örök halálnak adott át. Ezt mondja: Isten az ember megteremtésekor előre tudta Ádám sor-sát, mivel tanácsvégzésében így rendelte el.”¹

¹ VLADÁR GÁBOR: A predestináció gondolata Kálvin újszövetségi kommentárjaiban, in ZSENGELLÉR József – KODÁCSY Tamás – ABLONCZY Tamás (szerk.): *Felelet a mondatra*, Budapest, KRE – PRTA – L'Harmattan, 2016, 126.

Ez az Isten egy szigorú, mindent meghatározó Úrként jelenik meg, aki rettentő és félelmetes. Ám tévednek, akik így értik Kálvint, mert az *Institutio* alapján Isten egyáltalán nem ilyen félelmetes.

Ő ennél sokkal félelmetesebb. Nem kiszámítható, nem szükségszerű, és nem rendelte eleve bukásra az emberiséget. Adott egy lehetőséget Ádámnak és Évának, teljes szabadsággal, hogy szakítsanak vagy ne szakítsanak a tiltott fáról. Éppen ezért nagyobb, szuverénebb és félelmetesebb Ő, mint egy determináló teremtetőgép. Kálvin egészen pontosan azt fejt ki, hogy azzal az egy harapással az egész emberiség sorsa megpecsételődött. A *horribile decretum* nem azt mondja ki, hogy elbukik az emberiség, hanem azt, ha Ádám bukik, akkor menthetetlenül bukik vele az egész emberiség. „Még egyszer kérdem, honnan van az, hogy Ádám bűnesete annyi népet, gyermekeikkel és azok gyermekeivel együtt, menthetetlenül örök halálba sodort, ha nem onnan, hogy Isten így látta jónak?” (Inst. 3.23.7.) Isten nem azt látta jónak, hogy az emberiség örök halálba sodródott, hanem az egész mondatra vonatkozik, és azt állítja, hogy egy ember döntése az egész emberiség sorsát megpecsételte. A fontos különbség a rettenetes rendelkezés algoritmusának két értelmezése között egy döntő kapcsoló léte, egy „ha ... akkor” elágazás. Egy döntés, ami örök halálba sodorhatja az emberiséget. Ezt a döntést nem varrhatjuk a Mindenható nyakába, még akkor sem, ha úgy véljük, hogy semmi közünk a régi bűnesethez.

A Csernobilről szóló kiváló minisorozat egy ehhez hasonló kapcsolót jár körül, és azt mutatja be, hogy egyetlen gombnyomás, egyetlen döntés milyen pusztítást tud végezni olyan távolságokban és korokban, ahol a döntéshozó soha nem élt és nem is fog élni. Az ok–okozati összefüggéseket pontosan feltáró filmkockákban ezt a kálvini *horribile decretumot* láthatjuk kicsiben: egyetlen döntés, amelyet oly könnyű lett volna elkerülni, menthetetlenül pusztulásba sodorja az embert és környezetét. A film erőssége, hogy ezt a felelőséget nem néhány vádlottra fókuszálja, hanem felveti annak a kérdését, hogy mennyiben felelős ezért a nagyobb közösség, a tudósok, az állam, a politika. Mindezek mögött a nagyravágás, a tudás birtoklásvágya, a *hübrisz* húzódik meg, ahogyan a bűneset történetében is. Pál apostolra utalva hozzátehetjük, hogy az egyedi emberi döntésnek nem csak a következménye kollektív, hanem a felelősége is: „Ahogyan tehát egy ember által jött a bűn a világba, és a bűn által a halál, úgy minden emberre áterjedt a halál azáltal, hogy mindenki vétkezett.” (Róm 5,12). A mondat befejezése mindenkit a vádlottak padjára ültet, ahogyan a film is keresi a felelősöket. Valójában mind Gyatlovok vagyunk, és ma is ugyanazokkal az alapkérdésekkel szembesülünk, akár az atomenergiában, akár a centralizációban, akár az állami érdekek védelmében.

A sorozat keretes szerkezetű, és mind az elején, mind a végén azt a kérdést fejegeti, hogy mi a hazugság ára. Vegyük figyelembe, hogy a film értelmezési kerete 1986 Szovjetuniója. Ebben a térben keresi a hazugság árát, még ha ma is releváns mondatokat hallhatunk a szereplők szájából. Hazudtak az erőmű biztonságáról, a szükséges tesztek elvégzéséről, az alkalmazott technológia megbízhatóságáról, a katasztrófa nagyságáról, a sugárzás erősségéről, a szerencsétlenség okáról, és még ezer

dologról. A sorozat ezeket a hazugságokat tárja fel, és annak a kornak az igazságát keresi. Nem tárhatja fel az összes hazugságot, és nem találhatja meg a teljes igazságra a választ, nyilván nem tudja beemelni a kortárs környezetvédelmi problémákat, a többi atomerőmű-baleset együttes következményeit, valamint a mai politikai és gazdasági huzavonákat. Noha ezeket nem kérhetjük számon, de nyitott mondataival és jeleneteivel folyamatosan motiválnak bennünket a mostani környezeti és politikai problémák átgondolására.

Történelmi esemény?

A csernobili atomkatasztrófa a XX. század egyik legjelentősebb eseménye, amely közvetve a Szovjetunió felbomlásához vezetett. Erről 30 évvel később így nyilatkozott Mihail Gorbacsov:

„Még sokkal inkább, mint az általam elindított peresztrojka, Csernobil volt talán a Szovjetunió öt évvel később bekövetkező összeomlásának igazi kiváltó oka. A csernobili katasztrófa valójában igazi fordulópontnak bizonyult: volt egy, a szerencsétlenséget megelőző korszak, és volt egy ettől teljes mértékben eltérő korszak a katasztrófa után.”²

Csernobilt ezért történelmi fordulópontnak is szokták tekinteni, amely nem csak a hetven éves szovjet államalakulat végét jelentette, hanem egy új korszakot jelentett, átmenetet a háborúk korszakából a katasztrófák korszakába.³ S valóban, az egyik legjelentősebb esemény az elmúlt században, de nem történelmi esemény, sokkal inkább történelmen kívüli. Hatása van a történelemre, de nem történelmi a szó klasszikus értelmében, méghozzá két okból nem az. Egyrészt nincsenek történelmi léptékű től-ig évszámaink, másrészt nem értjük, hogy mi történt ott, így nincs tudásunk ahhoz, hogy ennek történelmi jelentőségéről beszéljünk. Egy érthetetlen, múltban történt eseményről beszélünk, ami szétfeszíti a történelmi kereteket.

Az időre nézve van ugyan egy másodpercre pontosan meghatározott pillanatunk a robbanásra (1986. 04. 26. 01:23:45), de ez nem a kezdet, hanem egy korábban elkezdődött visszafordíthatatlan folyamat tragikus állomása. Ezt a folyamatot pedig fizikai okozati láncokhoz, illetve emberi, társadalmi indítékokra tovább lehet vezetni, de ennek végső összevarrását a film a nézőre bízta. A gomb megnyomása előtt már elkerülhetetlen volt a katasztrófa. De mi is volt a katasztrófa indító oka? Vajon a szovjet állam volt az ok, akiknek vezetői elhallgatták a grafitvégű kontrollrudak tervezési hibáját? A kollektív nemtörődomség? Vagy a személyes karriervágy, amely a reaktor vezetőit hajtotta? A góg, ami áthatotta résztvevőket, ami akár politikai, akár intellektuális hatalomvágyból fakadt? A május 1-re törekvő sztahanovista társadalom kikényszerített teljesítményéhsége volt az ok, amelyhez annyi energia kellett? Technikailag nem tudjuk megmagyarázni az igazi okot. A megállíthatatlan nukleáris láncreakció elkerülhetetlen társadalmi ok-okozati láncra vezet vissza, ha úgy tetszik, egy ősbűnre,

² RÓZSAHEGYI Péter: Csernobil: „történelmi fordulópont”, *Népszava*, 98. sz., 2006. április 27., 16.

³ ALEKSZIJEVICS, Szelena: *Csernobili ima*, Ford. PÁLFAI Lajos, Budapest, Európa, 2019, 39.

ahol a gög, a felelőtlenség, a hamis illúzió egymásba ágyazott okai rohasztják el az élet lehetőségét. Ez pedig nem évszámzerű történelmi kezdet, hanem az eredendő bűn történelem előtti, de történelmet meghatározó eseménye.

Egyértelmű, hogy történelmi vége sincs a meghatározott eseménynek. Amikor a filmben Gorbacsov főtitkár azt kérdezi Legaszov professzortól, hogy mikor lesz ennek vége, így válaszol: „Úgy érti, hogy Csernobil mikor lesz teljesen biztonságos? Nos, a plutónium-239 felezési ideje 24 ezer év. Fogalmazzunk úgy: nem a mi életünkben.” (3. 13:33). Bár nem tudjuk a világvége idejét, de bizonyos fokig a csernobili robbanás elővételezi a harag napját: „De el fog jönni az Úr napja, mégpedig úgy, mint a tolvaj, amikor az egek recsegve-ropogva elmúlnak, az elemek égve felbomlanak, a föld és a rajta levő alkotások is megégnek.” (2Pt 3,10). Úgy tűnik, hogy a csernobili égve felbomlott elemek beláthatatlan bomlási idejével belenyúltunk a világvégébe, és világunk egy részét a nukleáris mérgezés végzetes sorsára kényszerítettük. Nincs tehát a csernobili katasztrófára történelmi léptékkal leírható túl-ig évszámunk. „Amikor a múlttól vagy a jövőről beszélünk, belesűrítjük ezekbe a szavakba az időről alkotott elképzeléseinket, ugyanakkor Csernobil mindenekelőtt az idő katasztrófája. A földünkön szétszórt radionuklidok ötven, száz, kétszázézer év múlva is létezni fognak... Sőt még tovább... Az emberélethez képest örökkévalók. Mit tudunk megérteni? Képesek vagyunk-e feltárni és felismerni valami értelmet ebben az előttünk még ismeretlen borzalomban?”⁴

A megértés elengedhetetlen az esemény történelemben való elhelyezéséhez. Csernobilt tekinthetjük ugyan korszakhatárnak, de még ha a Szovjetunió és ezzel a hidegháború végét is értjük rajta, egyetemes és globális jelentősége mellett eltörpül a nyugati és keleti világ, a kapitalista és szocialista blokk közötti harc pár évtizede.

„Csernobil rejtély, amelyet még meg kell fejtenünk. Kiolvasatlan jel. Lehet, hogy a XXI. századnak kell feltárnia ezt a titkot. Szembe kell néznünk ezzel a kihívással. Világossá vált, hogy a kommunista, nemzeti és új vallási kihívásokon kívül, amelyekkel szembe kell néznünk, amelyeknek meg kell felelnünk, újabb kihívások várnak ránk, sokkal brutálisabbak és totálisabbak, bár egyelőre még rejtve maradtak a szemünk elől. De Csernobil után valami már feltárult ebből...”

Miért kell megérteni egy történelmi eseményt? „Önmagáért beszél a közismert tény, hogy a görög *hisztoria* szó első jelentése: vizsgálódás, tájékozódás, beszámoló, és csak másodsorban jelenti a vizsgált és elbeszélte eseményeket. [...] Egy »esemény«: szindróma, vagyis a tények és az értelmezés »együtt-futása«. Ha pedig a szemantikai elemzéstől a tartalmi részhez fordulunk, láthatjuk, hogy minden történésben megvan ugyanaz a kettős szerkezet, mely méltó a »történelmi esemény« elnevezésre.”⁵ Csernobil mind az esemény ideje, mind az esemény rejtélye miatt szétfeszíti a történelmi esemény kategóriáját.

⁴ Uo., 35.

⁵ TILLICH, Paul: *Rendszeres teológia*, Ford. SZABÓ István, Budapest, Osiris, 1996, 11.

A forgatókönyvíró Craig Mazin több mint két és fél évig kutatott, hogy megértse, mi történt ott. A film letisztultan és érthetően vezet rá a nukleáris robbanás fizikai folyamatára. Emellett egyéni történetek, sorsok bemutatásán keresztül is megpróbálja értelmezni a történéseket. Ahogyan a radioaktivitás meghaladja a történelem idői kereteit, úgy haladja meg az esemény értelme az emberi értelem felfogóképességet. Ahhoz, hogy egy eseményt történelmi eseményként értelmezzük, célirányosnak kell lennie, hogy más események összefüggésébe tudjuk helyezni. Ám Csernobilban minden kaotikus volt. Katonai akciók sorozatát látjuk katonai konfliktus nélkül. Craig Mazinra az átolvasott dokumentumok közül a legnagyobb hatással a már idézett Szvjatlana Alekszjevics *Csernobili ima* című könyve volt, ahol a szerző egyéni történeteken keresztül próbál értelmet keresni az értelmetlenségben. Megpróbáltam saját életemből felidézni 1986-ot, amikor tizenegy éves voltam.

A sóskát sósan szeretem, nem édesen. A leveleket nyersen, a kertünkben töről le-tépve is szívesen kóstoltam, mikor hazaérkeztem az iskolából. Akkor édesapám hazajött munkahelyéről, a kecskeméti Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskoláról, és azt mondta, hogy egy mérőműszerrel jó izotópot mutattak ki munkatársai, ami biztosan a csernobili atomerőmű-balesetből származik. Semmilyen veszélyre nem figyelmeztettek akkor még a médiában, de apám azt kérte, ne együnk semmit a kertből. Addigra már lelegeltem egy kis adagot a sóskából, de semmilyen furcsa ízt vagy színt nem fedeztem fel: zöld volt és savanykás, mint mindig. A gyermekorvos felhívott minket, hogy ne igyunk friss tejet, csak korábban készített tejporból pótoljuk. A szomszéd azt mondta, majd jól megmossa a kerti zöldséget. Csak a későbbi híradásokból tudtuk meg, hogy bár más országokhoz viszonyítva a széljárás miatt hazánk alig kapott valamit a sugármérgezésből, de éppen akkor ért el minket a csernobili nukleáris mérgezés. Csernobilból ennyit értettem akkor: a leszedetlen termést, amiről fogalmam sem volt, hogy mi a baja.

Voltak ugyan olyan események a múltban, amikor generációkra ható következményekkel megváltoztattuk a környezetünket, fákat vágunk ki, ásványokat bányászunk ki, de ha elfogadhatatlan érdekek szerint is, ezek értelmezhetőek voltak, és nem tettük lehetetlenné az újrakezdés lehetőségét. Csernobilban nem az a legszörnyűbb, hogy életet oltott ki, hanem az életet tette lehetetlenné. Voltak olyan események is a múltban, amelyeknek nem látjuk a történelmi értelmét, főleg, ha kudarcra végződtek. Értelmetlen hadjáratok, felesleges áldozatok sorával van tele a múlt, de ezek behatárolt időszakokra és helyre korlátozódtak. Csernobil nem behatárolható, számos felmérés, kimutatás, és kártérítési per után sem tudjuk pontosan felmérni az emberekre és a környezetre gyakorolt hatását.

Négy abszurd gyönyörűség

A történelemtúli eseményt egyelőre az irracionális kétértelműségeken keresztül ragadhatjuk meg, amelyhez nagy segítséget ad a film. Az ötrészes sorozatban összesen négyszer hangzik el az a kifejezés: „ez gyönyörű!” (*it is beautiful!*). Ez a négy gyönyörűség a teljes szituáció abszurditását fejezi ki, amiről a filmben Vaszilij Legaszov professzor csak annyit mond: mindez örültség (1. 02:44).

Mind a négy abszurd gyönyörűség szimbolikus, amelyben az ember az iszonyatra csodálkozik rá, és arra mondja, hogy gyönyörű, ami borzalmas. A rettentő titok (*mysterium tremendum*) itt nem fedi fel magát, nincs fogalma a szemlélőnek arról, hogy milyen szörnyűség tetszik neki. Az értetlen ember nem tudja, hogy milyen árat fizet a hazug gyönyörűségért. A négy gyönyörűség az abszurditás olyan mélységébe vezet be, amely túlmutat mind a kortárs, mind az akkori szituáción. A négy csodálkozás egyrészt a terméketlen végről, másrészt a hatalom illúziójáról, harmadrészt a tudás céltalanságáról, negyedrészt az élet hiábavalóságáról szól.

1. A terméketlen vég

Először egy vasúti hídon gyönyörködnek az emberek az égő reaktormagból sugárzó színpompás fényekben (2. 30:24). Nem tudták még, hogy ez a látvány a halált jelenti számukra, és a hidat később a sorsuk miatt a *Halál hídjának* fogják nevezni. A látvány az életükbe került azoknak, akik akkor ezt nézték, és a radioaktív hamuban szaladgáltak. Vitatták, hogy pontosan mennyien voltak a hídon, és hányan haltak meg közülük sugárfertőzésben,⁶ de a film epilógusa azt állítja, hogy mindenki meghalt, aki ott állt. Az egyik szemtanú szerint a kíváncsiság vitte őket a hídra, sőt a gyerekek vezették őket oda, mert onnan jobban rálátni az erőműre.

A jelenet a látványtól való megsemmisülést ábrázolja ki, mintha Lót felesége lenne meg a hídon, aki a kénköves tűzre bámulva sószloppá vált. A becsapott ember utolsó percei ezek, amikor még nem ismeri a vég kegyetlenségét. Sőt maga a vég iránti kíváncsiság vezeti az embereket, akár a kénköves tűzben égő Sodomára, akár a hídon álló emberekre gondolunk. Amikor a robbanás megtörtént, káosz volt, és szirénázó járművek lepték el az utcákat, de senki nem tudta, hogy mi történt. A kíváncsiság vitte az embereket arra a hídra: „Elmegyünk a vasúti hídra, hogy jobban rálássunk!” (1. 21:59). Ludmilla Ignatyenkó, a szolgálatban lévő tűzoltó felesége figyelmezteti is a többieket: „Nem hinném, hogy mennünk kellene, lehet, hogy veszélyes.” (1. 22:04). Mégis velük megy, születendő gyermekével együtt.

Sodoma és Gomora városát elpusztította az Úr, és ez a pusztítás az újszövetségi korban már előképe lett a világ végének (Zof 2,9; Mt 10,15; 2Pt 2,6; Júd 1,7). A katasztrófa természetét tekintve előképe Csernobilnak is, ahogyan mindkettő égett, és füstölt „akár egy olvasztókemence” (1Móz 19,28). Egészen 1986-ig nem értettük, hogyan lehet egy tüzes katasztrófa pusztító szemlélése halálos. Ebben is egybevág a két katasztrófa, mert Lót felesége is „hátranézett, és sóbálvánnyá vált” (1Móz 19,26). Ez a „hátranézés” a héberben nem egy pillantást jelent, hanem a kíváncsiság mellett itt Lót felesége vágyakozással tekintett hátra a városra (vö. Lk 17,33). Nehéz meghatározni pontosan a hídon álló szemlélők, a katasztrófában gyönyörködők és vágyakozók motivációját. A pusztulás felszítja az ember elemi kíváncsiságát, még akkor is (vagy éppen akkor), ha az életveszélyes. A kortárs virágzó katasztrófaturizmusnak ma már külön szakirodalma van, de nem új jelenség. John Mason Cook, az első utazási

⁶ LACAPRIA, Kim: The Chernobyl 'Bridge of Death', *truthorfiction.com*, 2019. 06. 06. URL: <https://www.truthorfiction.com/the-chernobyl-bridge-of-death/> Utolsó letöltés: 2019. 10. 06.

iroda alapítójának fia már 1865-ben, a véres amerikai polgárháború után közvetlenül túrákat szervezett a csataterekre.⁷ „Néhány évvel később Mark Twain író által vezetett turistacsoport a háború sújtotta Szevasztopolba (ahol állítólag leteremtette a turistákat, amiért azok marékszám gyűjtötték össze a repeszdarabokat ajándék gyanánt az otthon maradtak részére).”⁸ Turizmuspszichológiai szempontból a katasztrófaturisták a hagyományokkal szakító (*off-beat*), a kalandra kíváncsi felfedezők és az új élményekre vágyó allocentrikus egymást átfedő kategóriákba sorolhatók, de alapvetően mindre jellemző, hogy nem a szenvedők iránti empátia motiválja őket a katasztrófa sújtotta régiók gyors meglátogatásában.⁹

A katasztrófában gyönyörködő allocentrikus magatartásban az ember elveszíti az életközpontságot, és a halál kerül figyelmé és léte középpontjába. Nem csak az autóvezető veszítheti el életét, aki előtte egy másik autóbaleseten csodálkozva, figyelmét arra összpontosítva okoz balesetet, hanem lényegében mindannyian elveszítjük az Élet központját, ha az összeomlásban gyönyörködünk. Lót felesége nem csak egyszerűen meghalt, hanem ontologikusan megsemmisült, amit a sóbálványság fejez ki. Nem úgy lett vége, mint egy magnak, ami csírázaskor elrohad, hanem a termékenység lehetősége nélkül semmisült meg. A sónak (*melah*) van egy olyan destruktív jelentése, ami a terméketlenséget fejezi ki.¹⁰ Az ókori és ószövetségi iratokban (5Móz 29,22) ez úgy jelenik meg, ahogyan a lerombolt Sikemet is sóval vetették be (Bír 9,45). Különösen figyelemre méltó, hogy Moáb és Ammón, illetve Sodoma és Gomora pusztulásának képében a tövises sivatag és pusztaság mellett a sóhalmaz is kirajzolódik a Zof 2,9-ben. A Halál hídján álló, tűzben gyönyörködő emberek még nem tudták sorsukat, de annak voltak tanúi, hogy a föld, amin álltak, terméketlen lett. Tönkrement a „levegő, amit belélegzünk, a víz, amit iszunk, és az étel, amit eszünk” (2. 13:31).

2. A hatalom illúziója

Vaszilij Ignatyenko tűzoltó az utolsó óráiban a sugárfertőzéstől már nem tud felkelni, és Ludmillát kéri meg, hogy meséljen el neki mindent, mit lát az ablakból. (3. 23:59)

- „– Látom a Vörös teret. A Kremlt, a Szpasszkaja tornyot, a Mauzóleumot.
- Látod a Vaszilij Blazsennavát?
- Igen.
- Ó!
- Igen, ez gyönyörű!” (3. 24:41)

⁷ ANDREWS, Sudhir: *Introduction To Tourism And Hospitality Industry*, New Delhi, McGraw-Hill, 2007, 60.

⁸ PALANCSA Attila: Mi is a katasztrófaturizmus?, *Korunk*, III. évfolyam, 2012/2, 24.

⁹ Uo., 25.

¹⁰ HAMILTON, Victor: „mlh” (salt), in VAN GEMEREN, Willem (ed.): *New Dictionary of Old Testament*, Vol. 2., Carlisle, Paternoster Press, 1996, 948.

Eközben felesége csak egy bérház tűzfalát látta az ablakon át. Mindaz, amit felsorolt, kegyes hazugság volt, de a Vörös tér eszményében a szovjet állam legyőzhetlensége testesült meg. Ez nem csak Vaszilij álomképe, hanem egy kollektív illúzió, ami akkor már szertefoszlott, csak még nem tudtak róla. Számos nagyhatalom tűnt már el a földről, de talán azok a legmeggrázóbb bukások, amelyek nem hódítás útján, hanem valamilyen természeti, elemi okból bomlanak föl. Ha Gorbacsovnak igaza van, akkor a Szovjetunió is így tűnt el.

Amikor Dániel megfejtette Nebukadneccar babiloni király álmát (Dán 2), hasonló történt ahhoz, ami a filmben a Központi Bizottság első ülésén lezajlott. Dániel a függőkertjeiről, csillagászatáról, építményeiről híres Újbabiloni Birodalom leghatalmasabb királyának szolgálatában állt. A király a lakosság és a természet ura, kezében vannak az emberek, a mezei vadak és az égi madarak, bárhol laknak is (Dán 2,38). Úgy is gondolkodik magáról, mint egy totalitárius istenkirályról (Dán 3). Az álbeli szoborban ő az aranyfej, de más (ezüst, vas, cserép) részei is vannak a szobornak. Azután emberi kéz érintése nélkül jött a hegyről egy kő, ami összetörte az egész szobrot. Fröhlich Ida amellet érvel meggyőzően, hogy a szobor négy anyaga nem egymást követő birodalmakat (babiloni, méd, perzsa, görög), hanem a birodalomban négy egymás után következő babiloni királyt jelenti.¹¹ A fogságban lévő nép láthatta a perzsák felemelkedését, akik végül meghódították a hanyatló babiloni királyságot.

Legaszov professzor felhívja a vezető politikusok figyelmét, hogy Csernobilban komoly baj van, és a jelentést olvasva elmondja aggodalmát, miszerint ha grafithoz ért a sebesült tűzoltó, akkor az tragikus. Gorbacsov akkor csak annyit kérdez: „Ez az aggodalom teljes egészében egy kődarab említéséből ered? (Igen.)” (2. 13:48) Ahogyan a látomásban a babiloni birodalmat, úgy a szovjet birodalmat is egy kő pusztította el. Természetesen teljesen más kőről van szó, hiszen a bibliai kő Isten hatalmát és országát jelképezi, míg a radioaktív grafit az emberi felelőtlenséget, de a hatalom koncentrációja és a természet elemi erejének viszonyában ugyanaz a kontraszt jelenik meg. Ahogyan a babiloni technika hihetetlen dolgokat művelt a természetben, úgy a szovjet technika is a természet legyőzésével büszkélkedett. Ahogyan az egyszerű kő pusztított sokkal nemesebb részeket az álbeli szoborban, úgy döntötte romba a modern szovjet hatalmat a (radioaktív) „kő”. Nem melleleg mind Dániel, mind Legaszov sokat kockáztatott a hatalom birtokosa előtt, amikor meggyőződésüket előadták.

Egy atomerőmű működtetése nagyfokú szervezést és centralizáltságot igényel, ezt olyan országok nem képesek jól működtetni, ahol az erőforrásoknak, hatalomnak és tudásnak nincs egy bizonyos fokú központosítása.¹² Az állami központosítással mindig megjelenik az önistenítés kísértése is, amely nem csak a gazdaság, tudás, hanem a spiritualitás kézben tartását is igényli. „Ha a hit megerőtlenül, Istennek képzeli magát az állam az elfeledett Isten helyett. Az önistenítés, érthető módon, minden állam kí-

¹¹ FRÖHLICH, Ida: *Time and Times and Half a Time*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1996, 26–27.

¹² VICTOR András: Energia és Föld-védelem, in BÉRES Tamás (szerk.): *„Őrizd meg a rád bízott kincset!” Teremtés hete 2014.*, Budapest, Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, 2014, 17–18.

sértése. Mivel az állam a saját területén a fő hatalom birtokosa, alkalmas pillanatban valami történelmi ürüggyel könnyen visszaélhet kiváltságos hatalmával, abszolutikusan léphet fel családdal, gazdasági, kulturális és egyházi közösséggel szemben, s minden tevékenységet kisajátíthat és szabályozhat. Ahol ez a lehetőség valósággá válik, ott az állam minden, mindenkiben. Hasonlással szólva, olyan, mint a piramiscsúcs: minden más közösség alatta és érette van, akkor igényli is, hogy általa, egyedül ő általa legyen. Ez az ún. totális állam.”¹³

A totális állam sokszor éppen abban bukik el, amelyre leginkább büszke. Egy feltételezés szerint a babiloni függőkertek Nebukadneccar uralkodása idején épültek, egy mesterséges hegy lehetett a síkság közepén teraszos kertekkel, amelyeket öntözni is tudtak. Ha valamire, erre büszke lehetett a király. Ennek tudatában különösen éles kontraszt, hogy a hatalomvágytól és gőgtől megőrült Nebukadneccar királyt „száműzték az emberek közül, és csak annyi értelme maradt, mint az állatoknak. A vadszamarak között tanyázott, fűvet evett, mint az ökrök, és az ég harmatja áztatta testét, míg el nem ismerte, hogy az emberek királyságán a Felséges Isten uralkodik, és ő azt ülteti trónra, akit akar.” (Dán 5,21).

A Szovjetunióban Sztálintól kezdve a természet értelmetlen átalakításával akarták az állam mindenható hatalmát demonstrálni, amiben a kommunista országok sem akartak lemaradni. Atombombákkal akarták elterelni az Ob és Jenyiszej folyókat, hogy az Aral-tavat táplálják (Davidov-terv), vagy a sarkkörön akartak búzát termeszteni, és sorolhatnánk a megalomán terveket. De a teremtett világ elemi törvényei nem változnak meg akkor sem, ha mi teremtmények ezt hazudjuk. A szovjet állam mindenhatóságának ereje nem egy másik hatalom, hanem a természet elemi törvényei által dőlt meg. A pripjatyi tűzoltó számára már csak egy illúzió az ablakból látható Vörös tér fensége, valójában összeomlásának szenvedő tanúja.

3. A tudás céltalansága

A film az utolsó részben szemléletesen mutatja be az atomerőmű működését és a baleset okát. A fissionális reaktor egyensúlyi működésének magyarázatakor Legaszov professzor tudósi lelkesedése és gyönyörködése jut kifejezésre, amikor azt mondja: „Ez a láthatatlan tánc egész városokat lát el energiával füst vagy láng nélkül. És ez gyönyörű is, amikor minden normálisan működik.” (5. 30:07)

Legaszov professzor dicséri a technológiát, melynek ő is szószólója. Nem jönnek elő olyan kérdések, hogy a fissionális atomenergiának milyen kockázatai vannak, milyen árat fizetünk ezért a füst nélküli energiáért, és mi lesz az atomhulladékkal. Az atomerőmű felrobbanását végső soron emberi hibára vezeti vissza a film, ami nem csak a csernobili mérnököket, hanem a helytelen technológia alkalmazását eltitkoló apparátust is magába foglalja. De vajon a kijavított vagy más technológiával működő atomerőművekben nem lehet katasztrófa? Valóban gyönyörű az atomreaktor, ha „minden normálisan működik”?

¹³ Török István: *Etika*, Amszterdam, Free University Press, 1988, 250.

A film néhány helyen dramaturgiai szempontból eltér a történelmi hűségtől, teljesen érthető okok miatt. A segítő és támogató tudósok önfeláldozó csoportja egy atomfizikus tudósnőben, Ulana Khomjukban testesül meg. Az atomfizikusok egységesen pozitív mozgatórugói a történetnek, a tervezési hiba eltussolásáért és fennmaradásáért a szovjet politikusok lesznek a felelősek.

Csakhogy ezzel feloldódik az ellentét, amely az akkori tudós közösségben is megvolt. Azt a filmből is megtudjuk, hogy Valerij Legaszov a Kurcsatov Atomenergia Intézet igazgatóhelyettese, sőt ígéretet is kap az előléptetésre, de arról hallgatnak a filmkészítők, hogy ki is az intézet igazgatója. A csúcshintézet akkori vezetője Anatolij Petrovics Alexandrov szovjet atomfizikus, aki nem csak a szovjet atombomba kifejlesztésében vett részt, hanem a szóban forgó RBMK reaktorok atyja volt, az ő tervei alapján építették azokat. Minden bizonnyal tudott a filmben megjelenő tervezési hibáról, és felelőssége volt az erőmű biztonságát illetően.¹⁴ Ennek a mélysége, a biztonság határa, és magának a fission energiatermelésnek a fenntarthatósága és kezelhetősége tűnik el a harmadik gyönyörűség leple alatt.

Egy Alexandrovról szóló 1983-as dokumentumfilmben¹⁵ Legaszov professzor lelkesen, dinamikusan szól azokról a nukleáris fejlesztésekről, amelyeket együtt végeztek. Sugárzik belőle a derű, miközben Alexandrov kedvességét, nyitottságát, társadalmi elkötelezettségét dicséri. Ott és akkor a nukleáris technológia birtoklásának magabiztossága nyilvánul meg, míg a sorozatban egy egészen más Legaszovot látunk már, aki az atomkatasztrófa súlya és felelőssége alatt fokozatosan összeroppan.

Bábel tornyának építését (1Móz 11,1–9) számos alkalommal hasonlították az atomenergia használatához.¹⁶ Ferenc pápa szerint az atomerőművek a modern kor Bábel tornyai, mert ha az ember el akarja érni az eget, és dacol a teremtéssel, akkor saját pusztulását idézi elő.¹⁷ Kétségtelen, hogy a téglavetés egy új technika volt, ami a köfajtéshez képest nagyságrendekkel könnyebb építési lehetőséget adott, illetve Mezopotámia adottságait tekintve ez volt a lehetséges építési módszer. Flavius Josephus szerint az egy helyen összegyűjtött emberek olyan tornyot akartak építeni, ami képes ellenállni egy esetleges újabb özönvíznek,¹⁸ és a gyülekezéssel nemet mondtak a teremtési parancsra, hogy „töltsétek be a földet” (1Móz 1,29). Istennel és a teremtéssel való dacként értelmezhetjük az építést, ahogyan sokszor az atomenergia birtoklása felfuvalkodottá tesz bennünket, mind embertársaink, mind a természet fölötti hatalmi igényünket serkenti. Csakúgy, mint a bábeli építők vágya, akik nevet [dicsőséget] akartak maguknak szerezni (1Móz 11,4).

¹⁴ INTERNATIONAL NUCLEAR SAFETY AGENCY: *The Chernobyl Accident: Updating of INSAG-1*, Vienna, International Atomic Energy Agency, 1992, 60.

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=osVBgF-TZUY> Utolsó letöltés: 2019. 10. 06.

¹⁶ KODÁCSY Tamás: Mit tegyünk mielőtt az „elemek égve felbomlanak?”, *Theologiai Szemle*, LIX. évfolyam, 2016/1, 53.

¹⁷ BUFF, Wolfgang – REPP, Martin: Pope Francis Calls Nuclear Power Plants a Modern-Day Tower of Babel, *helencaldicott.com*, 2015. 06. 26. URL: <http://www.helencaldicott.com/pope-francis-calls-nuclear-power-plants-a-modern-day-tower-of-babel/> Utolsó letöltés: 2019. 10. 06.

¹⁸ FLAVIUS Josephus: *A zsidók története*, I.115.

A „gyönyörű” technológiai megoldások mögött van még egy kérdés, amely mind az atomenergiában, mind a bibliai történetben megkétszerezve kerül előtérbe. Claus Westermann tapint rá, hogy a bibliai elbeszélés normális menete az lenne, hogy az összegyűlt emberek meghatározzák a célt, megtervezik az építményt, és ahhoz beszerzik az anyagot, kiegészítik a megfelelő mennyiségű téglát.¹⁹ De ez fordítva történik: a technológia sikerétől hajtva kiegészítik a téglákat, és *azután* határozzák meg az építési célt. A *Gilgames* (6. tábla) párhuzamos történetében ugyanúgy hangsúlyos a téglavetés, de az eszköz és a cél kijelölése fordítva történik, előbb Marduk, engedve a kérésnek, parancsot ad Babel építésére, és utána fognak hozzá az Anunnakik a téglavetésnek. A bibliai történet meghatározott sorrendjében a technológia megelőzi a célt, csakúgy, mint a nukleáris energia felfedezése utáni, mai napig tartó hasznossági vitákban. A dokumentumfilm atommeghajtású jégtörőkről, államérdekről és technológiai versenyről szól, míg a sorozatban egy környezetvédelmi célkitűzés jelenik meg, az atomenergia mint a füst és láng nélküli energia megtestesítője lesz. Legaszov mondatai az atomenergia célját feszegetik, ami ma is a legkritikusabb kérdés. Ahhoz, hogy tartani tudjuk az 1,5°C globális hőmérséklet-emelkedést, a jelenlegi igényeink miatt rá vagyunk utalva a fissziós atomenergia növelésére, amellyel Legaszov mondata is egybeesik. Az IPCC a párizsi klímacél megtartásához 2020-ról (1.97%) 2050-re (4.22%) több mint kétszeres nukleáris energiatermelést irányoz elő, természetesen a megújuló energiák radikális növelése és a fosszilis energiák radikális csökkentése mellett.²⁰

Világunk jelenlegi állapotában nehéz a környezeti hazugságokat beárzni, mert a karbonlábnyomunk sürgős csökkentése érdekében növeljük az időlábnyomunkat a nukleáris hulladékokkal, és növeljük biztonságunk kockázatát az atomerőművekkel. Ahhoz, hogy erről érvényesen beszélhessünk, meg kell fordítanunk a bábéli sorrendet, és nem azt a kérdést kell feltennünk, hogy miből szerezzünk olyan energiát létünkhöz, amely nem pusztítja el életünket, hanem azt, hogy miért van szükségünk ennyi energiára? Nem csak az a kérdés, hogy hogyan lássuk el a városainkat füst és láng nélküli energiával, hanem az, hogy miért van szükségünk ekkora és ilyen energiaigényű városokra?

4. Az élet hiábavalósága

Az utolsó „Ez gyönyörű!” (5. 40:46) mondat minden körítéstől mentesen kilép a film cselekményéből: egy kis zöld hernyóra tekintve hangzik el, amit Borisz Scserbina nadrágjáról a kezébe vesz. Ez a gyönyörűség a teremtett világra csodálkozik rá, abban is egy apró túlélő rovarra.

¹⁹ SHERMAN, Michael: *Babel's Tower Translated: Genesis 11 and Ancient Jewish Interpretation*, Leiden, Brill, 2013, 27.

²⁰ IPCC, 2018: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*, IPCC, 2019, 133.

A féregmozgásúak közül a kis zöld szereplőnk különösen bátor annak a fényében, amit a csernobili elővilág reakciójához példaként olvashatunk.

„Még egy példa... Beszélgettem horgászokkal a folyóparton, ők mesélték: »Vártuk, mikor adnak valami magyarázatot a tévében... Elmondták, hogyan menekülhetünk meg. A giliszták meg, a közönséges giliszták... rögtön lementek jó mélyre a földben, talán fél méter vagy akár egy méter mélyre is. Mi meg nem értettük az egészet. Csak ástunk és ástunk. Nem találtunk sehol egy gilisztát, amelyet horogra tűzhettünk volna...«”²¹

2003-ban az élővilág csernobili alkalmazkodásának első mérhető jelét a sugárfertőzött gyűrűsférgeknel figyelték meg. Összehasonlítva távolabbi populációkkal, a tudósok azt figyelték meg, hogy a fertőzött élőlények nem csak saját fajukon belül szaporodnak, hanem a túlélési esélyük növelése érdekében más féregfajokkal is párosodnak.²²

Scserbina és Legaszov beszélgetése a tárgyalás szünetében egy visszatekintés, nem csak saját szerepükre, hanem a hely történelmi eseményeire, a lakosok összetételére, és még tágabban a teremtett világra. A mozgó zöld hernyó eleve átalakulás előtt áll, és várja, hogy bebábozódjon, és csodás pillangó legyen belőle. Az egész katasztrófa kétségessé teszi az átalakulását, illetve felveti a sokkal nagyobb átalakulás lehetőségét, a teremtett radikális változását. A nukleáris energia használatakor olyan különösen nehéz radioaktív elemeket hasítunk szét. Az uránkészletünk régen bekövetkezett szupernova robbanások eredménye, amelynek létrejöttéhez valamikor a Napunknál is sokkal nagyobb csillagokra volt szükség. Amikor atomenergiát használunk, akkor a teremtett világ negyedik napja mögé nyúlunk vissza, amikor Isten megteremtette az égitesteket. Nem a fúziós atomenergiából származó erőforrásokat (napenergia, szélenergia, vízenergia, fosszilis energia, stb.) használunk, hanem a Napnál öregebb és nagyobb égitestek maradványaira támaszkodunk. A csillagászati mértékben alig mérhető szénalapú élet idején belül egyszer használatos erőforrásokból tápláljuk az atomerőműveket.

A fissziós atomenergia használatával a teremtés hatodik napján teremtett ember úgy nyúl vissza a negyedik nap erőforrásaihoz, a csillagok maradványaihoz, hogy a felhasználás következményeit nem csak az ember hordozza, hanem a teremtett világ egésze, minden élőlény, a növények és az állatok egyaránt, akik az ötödik és hatodik napon keltek életre. Itt nem a sorrend, a napok szó szerinti értelmét kell látnunk, hanem annak a nukleáris hatalomnak és kontrollnak az irdatlan nagyságát, ami szimbolikusan két teremtési napot ölel fel, kockáztat és katasztrófa esetén romokba dönt. A sóvárgó teremtett világról Pál azt írja, hogy nem önként vettetett hiábavalóság alá (Róm 8,20). E kényszerű alávettetés volumene egy atomkatasztrófán rajzolódik ki, mert még a legkisebb élők és élettelenek sorsát is évezredekre meghatározza a nukleáris sugárzás.

²¹ ALEKSZIJEVICS: i. m., 44.

²² TSYTSUGINA, Victoria – POLIKARPOV, Gennady: Radiological effects on populations of *Oligochaeta* in the Chernobyl contaminated zone, *Journal of Environmental Radioactivity*, 66. évfolyam, 2003/1–2, 141.

Nagyszombat után

Az emberiség Csernobil által kilépett a történelmi időkből, de nem az örökkévalóságba lépett be, hanem a pokolba, a megrekedt időbeliségben, amelynek következményei túlmutatnak a döntéshozókon, akár az egyes emberek életét, akár az állami hatalmak életciklusát tekintjük. Az időnek e torzulását jelenleg nem tudjuk kezelni. Nem tudjuk felfogni és megállítani 1986 következményeit, és ezzel gyakran képtelenek vagyunk szembenézni. Ennek végső megoldása valószínűleg a végső időben, az eszkatonban történik meg, amikor nem az idői lép ki keretéből, hanem az örökkévaló lép be újra az időbe, azaz Krisztus újra visszajön. Erre az új szituációra mutat rá Jürgen Moltmann, amikor a kozmikus Krisztusról beszél.

„Az ókori világ kozmikus krisztológiájában a megváltó Krisztus az erők, szellemek és istenek világával konfrontálódott. A »mindenek helyreállításának« hirdetése megszabadította a hívőket a világtól való félelmüktől és a démonok rettenetétől. Ma a kozmikus krisztológiának a megváltó Krisztust egy olyan természettel kell konfrontálni, amelyet az emberi lények káoszba döntöttek, mérgező hulladékkal szennyeztek be, és egyetemes halálra ítélték. Így neki a férfiakat és nőket a kétségbeeséstől, a természetet a megsemmisüléstől kell megmentenie. Hol van Krisztus Csernobil után?”²³

Jürgen Moltmann jogos kérdésére nem tudunk tudományos elméletekkel válaszolni, csak úgy, hogy Krisztus Csernobil után is a feltámadott Krisztus. Ugyan nem tér ki rá a film, de amikor felrobbant a négyes blokk, akkor a keleti ortodox naptár szerint éppen a húsvéti ünnepkörben Nagyszombat volt, annak első perceiben történt a katasztrófa. Nagyszombaton minden kiüresedett, a nagypénteki vég terméketlen lett, a Mester hatalma illúzióvá alakult, a tanított tudása céltalanná vált, és az élet hiábavalóságba fordult. De ez még nem az utolsó nap. Másnap vasárnap, ami oroszul Jézusra utalva a feltámadást (*voszkreszenyje*) jelenti. A halál legyőzése magába foglalja a terméketlenség, illúzió, céltalanság és hiábavalóság kozmikus legyőzését is. De ha a globális katasztrófa motivációi sok személyes érdekre vezethető vissza, akkor a kozmikus megváltás nem a személyes megváltásunk elfogadásánál, saját bünbánatunknál kezdődik?

²³ MOLTSMANN, Jürgen: *Jesus Christ for Today's World*, Minneapolis, Fortress Press, 1994, 89.

THE FOUR ABSURD BEAUTIES OF CHERNOBYL

Anatoly Dyatlov deputy chief-engineer of the Chernobyl Nuclear Power Plant commanded his crew to execute a security test. Consequently, the core of the fourth reactor exploded. At the very beginning of Holy Saturday in 1986, humanity shifted from the age of wars to the age of catastrophes by a single button press. The case and behind is presented by an excellent HBO miniseries (*Chernobyl*) written by Craig Mazin and directed by Johan Renck. The movie is very realistic, historically well-grounded, embedded with personal stories, searching for the motivations and causes behind the catastrophe. It inspires us to focus on our responsibility as humans for the whole creation.

There are four occurrences of the amazing sentence of “It is beautiful!” in the film, all of them are absurd. Through these exclams, we examine the eco-theological consequences of (1) the barrenness of end, (2) the illusion of power, (3) the aimless of knowledge, and (4) the vanity of life. In the end, we have to raise the question asked by Jürgen Moltmann: “Where is Christ after Chernobyl?” Well, the Holy Saturday is not the last day of Eastern.

1986. ÁPRILIS 27-ÉN, EGY ÓRA HUSZONHÁROM PERC ÖTVENNYOLC MÁSODPERC-KOR robbanássorozat rombolta le a fehérorosz határ közelében lévő csernobili atomerőmű 4-es energiablokkját. A csernobili katasztrófa volt a XX. század legnagyobb technológiai katasztrófája.

A tízmillió lakosú kis Fehéroroszország számára ez nemzeti tragédia volt, pedig a fehéroroszoknak nincs is atomerőműjük. Agrárország most is, mint régen, a lakosság többsége falun él. A nagy honvédő háború idején 619 falut pusztítottak el a német fasiszták a lakosaikkal együtt fehérorosz földön. Csernobil után 485 falut és települést vesztített az ország: hetvenet közülük már örökre földre temettek. Minden negyedik fehérorosz meghalt a háború alatt, ma minden ötödik sugárszennyezett területen él. Ez 2,1 millió embert, köztük 700 ezer gyereket érint. A népességfogyás egyik fő oka a sugárzás. A Homeli és a Mahiljoui terület szenvedte meg leginkább a csernobili katasztrófát, itt 20 százalékkal több a halálozás, mint a születés.

A katasztrófa következtében 50×106 Ci radionuklid került a légtérbe, ennek 70 százaléka jutott Fehéroroszországnak. Területének több mint 23 százaléka cézium-137 radionukliddal fertőzött, melynek sűrűsége itt meghaladja az 1 Ci/km²-t. Összehasonlításképpen: Ukrajnában a terület 4,8 százaléka fertőzött, Oroszországban pedig 0,5 százaléka. Több mint 1,8 millió hektár termőföldön haladja meg a sugárszennyezés az 1 Ci/km²-t. Mintegy 0,5 millió hektár stroncium-90-nel szennyezett legalább 0,3 Ci/km² értékben. 264 ezer hektár termőföldet vontak ki művelés alól. Fehéroroszország az erdők országa.

De az erdők 26 százaléka és a rétek több mit fele a Pripjaty, a Dnyeper és a Szozs árterében, sugárfertőzött területen található...

Az állandó, kis dóziszú sugárzás hatására évről évre emelkedik az országban a rákos megbetegedések száma, egyre több a szellemileg elmaradott, idegi-pszichikai rendellenességektől és genetikai mutációktól szenvedő gyerek...

Csernobil (cikkgyűjtemény), Minszk, Belorusszkaja Enciklopedyija, 1996. 7., 24., 49., 101., 149. o

Lapis-Lovas Anett
Csilla

MIVÉGRE? GONDOLATOK A HÁTRAHAGYOTTAK (THE LEFTOVERS) CÍMŰ SOROZATRÓL

Talán e sorok olvasói között is akadnak néhányan, akik átérték már a következőket: éppen ügyet intézünk a városban, a fülünkön telefon lóg, a karunkon pedig egy síró csecsemő. Miután nagy nehezen sikerült a dolgaink végére járni, majd mindent és mindenkit bepasszíroztunk a megfelelő helyekre (tehát a babát a gyerekülésbe, a táskát a csomagtartóba és nem fordítva), akkor a kocsi nem akar elindulni. A gyújtást többszöri próbálkozásra sem sikerül ráadni, a gyerek még hangosabban bömböl, folyamatosan vitatkozunk valakivel a vonal másik végén, egyre idegesebbek vagyunk. Eddig ismerős, igaz? Ám ahogyan a Tom Perrotta – Damon Lindelof írópáros által jegyzett *The Leftovers* (*A hátrahagyottak*) című sorozat első percei folytatódnak, az minden rémálmunkat felülmúlja. Hirtelen csönd lesz. Az anya megkönnyebbül egy pillanatra, de aztán hátrafordul – és a gyerekülésben nem lát senkit. Hisztérikusan kiabálja a kisfia nevét, mögötte egymásnak ütköző autók, szüleiket kereső gyerekek, pánik, kaosz mindenütt. Ez már a végítélet?

Úgy tűnik, nem, hiszen a nyitójelenet helyszínéül szolgáló kisvárosban, Mapletonban továbbra is lüktet az élet, persze semmi sem ugyanolyan, mint a hirtelen távozás napját (the sudden departure) megelőzően. A cselekmény szálát három évvel később vesszük fel, amikor a helyi rendőrfőnök, Kevin Garvey (Justin Theroux) szemszögén keresztül kapunk pontosabb rálátást az október 14-ei történésekre. Kiderül, hogy az emberiség 2%-a nyomtalanul eltűnt aznap: nők, férfiak, gyerekek, csecsemők, idősek, muszlimok, keresztények, zsidók, ateisták, tudósok és kétkezi munkások, egészségesek és betegek... nincs mintázat, nincs magyarázat arra, miért épp ők tűntek el. És aki végignézi a pilotot, az rövid időn belül rájön, hogy a sorozat nem fog az okokkal, a rejtély titkának megoldásával foglalkozni: ez

nem krimi, nem akciófilm, nem szájbarágós hollywoodi tanmese, hanem kőkemény lélektani dráma, amely nemcsak az Énről és a Másikról fogalmaz meg kérdéseket egy krízisszituáció tükrében (és következetesen egyet sem válaszol véglegesen meg), hanem a transzcendens és az ember kapcsolatát is árnyaltan járja körül. Különböző reakciók születnek a megmagyarázhatatlanra: a Bűnös Maradék (Guilty Remnants) nevű szekta tagjai hófehér ruhába öltöznek, láncdohányossá válnak, némaságot fogadnak, és csöndes, de kitartó jelenlétükkel emlékeztetik az ittmaradottakat (leftovers) az eltűntekre (departed); vannak, akik egy misztikus gyógyítótól várnak enyhülést a gyászukra, vannak, akik megőrülnek és vannak, akik elfojtanak.

Jézus mindegyik evangéliumban beszél az Emberfia újabb eljövételéről, de egyedül a Máté evangéliumában esik szó a végső időknél egy sajátos mozzanataról: „Akkor ketten lesznek a mezőn, az egyik felvételik, a másik otthagytatik, két asszony örül a kézimalommal, az egyik felvételik, a másik otthagytatik. Vigyázatok tehát, mert nem tudjátok, hogy melyik órában jön el a ti Uratok!” (Mt 24,40-42) A sorozat fikciója szerint a jézusi jövendölés csak részlegesen teljesül be, hiszen a legfontosabb momentum kimarad: az Úr nem érkezik meg. Hogyan lehet mégis kitartani egy olyan Isten mellett, aki ígérete ellenére nem jön el?

Valahogy úgy, ahogyan a Máté evangélista nevét viselő Matt Jamison (Christopher Eccleston) episzkopális lelkész teszi. Bár Kevin Garvey a sorozat főszereplője, Matt sorsa legalább olyan kanyargós, fájdalmakkal, veszteségekkel, kételyekkel teli, mint Keviné. A lelkipásztorral az első évad harmadik epizódjában ismerkedünk meg, és történetét itt csak dióhéjban foglalhatjuk össze. Ütött-kopott templomában egy maroknyi hívőt próbál arról meggyőzni, hogy ami három éve történt, az még nem az Elragadtatás (Rapture) volt, hiszen az eltűnt emberek nem voltak szentek, ami történt, az nem lehetett az Úr akarata. Ennek érdekében szórólapokat is gyárt, amelyeken az elveszettek fotója mellett azok bűnei is szerepelnek – ez annyira megbotránkoztatja a közösséget, hogy nemcsak gyülekezetét veszíti el, de az egyházi szolgálattal is fel kell hagynia Mapletonban. Ahogy Damon Lindelof fogalmaz a szereplő indítékait fejtegető videóban: ő egy olyan pap, akinek nincs senkije, akinek prédikálhatna (priest who has nobody to preach to). Másik célt kell találnia: újra akarja egyesíteni családjáikkal a Bűnös Maradék elszigetelten élő tagjait. Olvashatjuk ezt a törekvést úgy is, hogy az ézsaiási hűség „maradékhoz” szeretné visszakapcsolni az önpusztító és a közösség élő lelkiismereteként működő csoport tagjait; szilárdul hiszi, hogy a szenvedés könnyíthető, ha a maradék „az Úrra, Izrael Szentjére támaszkodik hűségesen” (Ézs 10,20). Azonban ez a küldetése is kudarcot vall, az évad utolsó epizódjában a szekta tagjainak nagy része egy óriási tűzben elpusztul. Míg az első évad középpontjában Matt közösségért vívott harcai állnak, addig a másodikban szinte észrevétlenül tolódik el a hangsúly egyéni megpróbáltatásaira. A sorozat folytatásában ismét gyülekezeti szolgálat közben találkozunk vele: a texasi Jarden város lelkésze lett, amit Miracle-nek is neveznek, hiszen azon a bizonyos október 14-én onnan nem távozott el senki. Matt a hivatása gyakorlása mellett személyes indíttatásból is választja ezt a helyet: az eltűnés napján felesége, Mary egy autóbaleset következtében kómába esik.

A lelkész hisz abban, hogy ebben a városban meggyógyulhat a felesége, aki egyetlen napra valóban fel is ébred, hogy a következő napon visszaessen korábbi állapotába. Matt továbbra is keresi a válaszokat az emberiséggel és a feleségével történetekre, így egyre jobban megismerjük benne a szenvedő, kérdező, kételkedő embert, aki még mindig bízik abban, hogy Isten valamiképpen jelen van ebben a feje tetejére fordult világban. A harmadik évadban megtudja, hogy kiújult az a halálos betegsége, amelyből gyerekként meggyógyult, s felépülését akkor isteni csodaként fogta fel. Még ebben a helyzetben is talál újabb küldetést: utolsó hónapjaiban evangéliumot ír Kevinről, aki addigra evilági és túlvilági poklokban megy keresztül, s akiről Matt erősen hiszi, hogy az Úr küldötte, az új Messiás lehet. (Gondoljunk itt újra a lelkész nevére – a Kevinről írandó könyv egyfajta Máté evangéliuma 2.0 lehetne.)

Matt élete mégsem az evangélista, hanem Jób sorsával mutat párhuzamokat, ahogy erre az alábbiakban ismertetett két, egymással szorosan összefüggő és egymást értelmező jelenet is rávilágít. Az első évad záró epizódjában (*The Prodigal Son Returns*) Kevin és Matt együtt temetik el a Bűnös Maradék szekta vezetőjét az erdőben, miután a nő öngyilkos lett. Kevin felhívja Mattet, hogy segítsen elásni a holttestet, s mikor elkészül a sírgödör, Matt előhúzza egy Bibliát a zsebéből, és megkéri Kevint, hogy a benne megjelölt részt olvassa fel. Kevin vonakodik: „én nem hiszek ebben”, Matt mégis ráveszi, hogy olvasson. Kevin el-elcsukló hangján Jób könyvének 23. fejezetéből a 8-tól 17-ig tartó szakasz szólal meg. Az összetört Jób azt mondja itt: „Ajkának parancsából *nem engedek*, keblembe zártam szája mondásait. De ő hajthatatlan – ki is téríthetné el a szándékától? Véghezviszi, amit lelke kíván. Bizony, beteljesíti, amit kiszabott rám. Ilyesfélét gyakran szokott tenni. Ezért rémület fog el színe előtt, ha csak rágondolok is, megrettenek tőle.” (Jób 23, 13-15, RÚF 2014) (Kevin a *New International Bible*-t olvassa, ott mindez így hangzik: *I have not departed* from the commands of his lips; I have treasured the words of his mouth more than my daily bread. – a kiemeléssel arra irányítanám a figyelmet, hogy a *departure* mint a cselekmény egyik kulcsfogalma mennyire összetett jelentésrétegekkel bír ebben a sorozatban.) A jelenetet Max Richter gyönyörű zenei aláfestése kíséri, közben pedig egymást váltják a Matt határozott arcéléről és Kevin könnyes tekintetéről látható premier plánok, vagy a Kevinről és a fákon átsejló reggeli napsütésről készített kistotalok. (Itt csupán zárójeles megjegyzés lehet, de külön tanulmányt érdemelne, hogy bár a sorozat nem dönt helyettünk a transzcendenciához fűződő dilemmákban, ám filmes eszközökkel gyakorta sejteti, hogy létezhet azért valami emberen túli; úgy vélem, a drámai pillanatokban a kamera fény felé mozdítása ennek egy finom módja.) Idill és tragikum, szépség és szörnyűség, megveszekedett hit és reszkető kétely sűrűsödik össze ebben a néhány percben, amely túlzás nélkül a tévétörténelem egyik legerősebb jelenete.

Később, a harmadik évadban nyer mélyebb értelmet, miért éppen ezt a szakaszt jelölte ki Matt temetési beszéddé. Az *It's a Matt, Matt, Matt, Matt World* című, ötödik epizódban a lelképásztor egy Melbourne-be tartó hajón tanúja lesz annak, hogy egy David Burton nevű férfi (Bill Camp), aki azt bizonygatja, hogy ő Isten, lelök valakit az óceánjáró fedélzetéről. Matt felelősségre akarja vonni a tetteiért, de egy

megrendítő erejű párbeszédben a teljes képtelenségeket állító ember hatása alá kerül, és úgy kezd el vele veszekedni, mintha valóban az Úrral pörlekedne. Részlet kettejük dialógusából:

Matt: Akkor mégis miért vállalja a felelősséget? A dinoszauruszokért? A bubópestisért? A Mount Everestért vagy a Mona Lisáért? A hirtelen távozásért?

David: Igen. Az én voltam.

Matt: [meglepődik] A hirtelen eltávozás maga volt.

David: Aha.

Matt: Miért?

David: Mert meg tudtam csinálni.

Matt: Ennél jobban kell érvelnie.

David: Dehogyan kell.

Matt: De igen.

David: Miért?

Matt: Mert kell, hogy legyen egy cél.

David: Miért?

Matt: Az életemben mindent egy célért tettem.

David: Miért?

Matt: Hogy segítsék az embereknek, vezessem őket, hogy könnyítsek a szenvedésükön, akkor is, ha én szenvedek. Feláldoztam a boldogságomat. Hagytam, hogy a családom elhagyjon engem.

David: Miért?

Matt: [üvöltve] Érted!

David: Mindent, amit tettél, azért tetted, mert azt hitted, hogy figyelek, mert azt hitted, hogy én ítélkezem. De nem tettem. Nem teszem. Te semmit sem értem tettél. Csak magadért tetted.

A dialógus folytatódik még, a végén pedig Matt letérdel a megkötozött férfi elé, kioldozza, David az arcához nyúl, már éppen megérintené, mikor csettint egyet és azt mondja: „Táda! Megváltattál.” David elsétál, Matt ott marad, teljesen összezavarodva. Az, hogy David Burton a sorozat fikciója szerint Isten volt-e vagy csak egy tehetséges imposztor, nem ennek az esszének a feladata eldönteni (hiszen ahhoz egyéb epizódokról is szót kellene ejtenünk), Matt számára azonban ott és akkor ő volt az a valaki, akinek a kérdéseit fel akarta tenni. Feleletként csak annyit hall, mint Jób: az Úr véghezviszi, amit a lelke kíván, mert meg tudja csinálni. Itt ér össze az első és harmadik évad két kulcsjelenete, hiszen az Úr szuverenitásával történő szembesülés sem Jób, sem Matt számára nem ad megnyugtató válaszokat – mégis mind a ketten kitaróan folytatják útjukat Istennel, egészen földi életük (Matt esetében közeli) végéig.

Akkor mivégre a kételyek, mivégre a kérdezősködés, mivégre az állandó keresgélés, gondolkodás, ha előbb-utóbb úgyis abba ütközünk: az Úr azt csinál, amit akar? Ezek akár a Prédikátor szavai is lehetnének, aki azt mondja, hogy minden hiábavaló-

ság, ezért örömmel kell élni az életet, ameddig tart. Matt bizonyára ráébredt ugyanerre: a beszélgetés utáni reggel a hajó fedélzetén állva a hajnali horizontot kémleli, szemeiben békesség tükröződik. Elfogadta a halált, és alighanem azt is, hogy senkitől nem kap válaszokat. Talán nem szentségtörés *A hátrahagyottakat* és a Szentírást ilyen módon összekötni, de mintha mindkét „szöveg” ugyanazt célozná: tegyük fel a kérdéseinket, és vegyük fel a keresztjeinket. Akkor is, ha nem látjuk racionális értelmét, akkor is, ha bennünk és körülöttünk is megmagyarázhatatlan dolgok történnek. Hiszen lehet, hogy a szenvedés tapasztalatának és a válaszok hiányának elfogadása által válhatunk a szuverén Istennel párbeszédbe lépő szuverén emberré.

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.
Londoni szín. 1939. III. 25. B93
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

Kustár György

BÁTOR PÁL, BÁTORTALAN FILM. GONDOLATOK A PÁL, KRISZTUS APOSTOLA CÍMŰ FILMRŐL

Állandóan visszatérő problémát okoznak nekem a keresztyén filmek. A bibliai tárgyúak még inkább. Talán azért, mert nem egy hittanórai segédanyagként levetíthető vizualizált Bibliát várok, hanem ennél jóval többet. Mélységet, teológiát, valami fontos mondanivalót, ami izgalmas dramaturgiai megoldásokban, képekben, és nem szájbarágós ismétléseken, túlépített, esetleg igénytelenül megírt dialógusokon vagy idealizált képsorokon keresztül jelenik meg. Elvégre ezért vizuális kult-termék a film: adhatna többet egy „Bible on screen” élménynél.

Nem mondom, volt valami megható a James Faulkner (Pál) és Jim Chavieser (Lukács) által egyébként jól alakított kettős köré épített sztoriban. Pált a megtérése előtti gyilkosságai kísértik, amelyek aztán halála után megbékélésben oldódnak fel: egy keresztyén kislány meggyilkolása, majd a vele való találkozás megjelenítése elég szívszorító. A színészi játék megfelelő, nem a karakterek hibája, hogy olyat mondatnak ki velük, ami nem igazán meggyőző – de erről kicsit később. Mauritius börtönparancsnok története, bár erősen didaktikus szál, néhol erős tud lenni: Lukács, miközben keresztyén társait a börtönből, ahová ő is bekerül, az arénába hajtják, felvállalja, hogy meggyógyítja a parancsnok haldokló lányát. A film témája állandó verbális és vizuális ismétléssel ég bele az agyba: a szeretet az egyetlen út – a megbocsátás, a gonoszság ellenére tett jó az, amiről a keresztyén felismerhető. Örültem, hogy a parancsnok nem tért meg (ezzel talán kicsit túlhajtották volna az üzenetet), és a gyógyulás sem természetfeletti módon, hanem Lukács tehetségének és döntésének eredményeképpen következik be. Igazából persze az sem lett volna probléma. Mert talán a történet alakításában nem itt kellett volna jobban egyensúlyozni a mondanivaló és a lehetséges fogadtatás közti érzékeny határon.

A film kapott hideget-meleget.¹ Konzervatív keresztyének magasztalták, világi és katolikus filmkritikusok fanyalognak miatta, szexistának és a nőket gyengének beállítónak is tartották. Matthew Robert Anderson például² éppen Prisca személye miatt, aki a film szerint férjétől is hajlandó lenne „elválni”, csak hogy Rómában maradjon, mivel Isten őt erre hívta. Maradjunk annyiban, hogy ez történetileg, az ősegyház korának férfi-nő viszonyait látva igazán forradalmi lett volna, de inkább alapvetően elfogadhatatlan. Én Andersonnal szemben pont azt éreztem, hogy a film túlon túl modern: miközben a Máltán forgatott jelenetekben a szereplők úgy tűnnek fel, mint az alakok egy reneszánsz freskón,³ a párbeszédek és viszonyok sok esetben elütnek ettől a háttértől. Ezzel sem lenne gond: hiszen valahol meg kell találni a mai közönséget: de Lukács és Pál viszonylatában kicsit zavarták a fülem a „na gyereink öreg, munka van” típusú mondatok. De nem csak ezek. És éppen ezen a ponton kell igazat adnom az egyik kritikának: általában túlbeszéltették a szereplőket. Azzal például valószínűtlennek teszik az egyébként elfogadhatóan felépített Pál-karaktert, hogy a filmben önmagát hallom idézni a leveleiből – ráadásul szó szerint. A meggyőző jelleget tovább gyengíti a fiktív keret is, mely szerint Lukács életét kockáztatva jár be a börtönbe Pálhoz második fogsága idején (Kr.u. 64–67/68). Ez nem csak amiatt problémás, mert nem tudjuk, vajon tényleg volt-e második fogság – ez ugyanis azon múlik, elfogadjuk-e a Pásztori levelek páli szerzőségét –, hanem amiatt is, mert a film túlságosan ragaszkodik a tollbamondásos keletkezéstörténethez: Pál diktál, Lukács ír. Még ez is elfogadható lenne – hiszen vizuális alkotóművészetről van szó, nem dokumentumfilmről, és ez szabadságot ad a történet kezeléséhez.⁴ De például az alábbihoz hasonló párbeszéd hiteltelenné tesz bármilyen másfél órás belefeledkezést is: „Pál: Nekem az élet Krisztus, a meghalás nyereség. Lukács: Ez tetszik! Pál: Akkor írd le!” Ez a túl- és alulírásnak olyan szintje, mely szinte fizikai fájdalmat okoz. Sajnos ez nem az egyetlen ilyen rosszul megírt szöveg: a börtönben Pál, Lukács és Mauritius közt elhangzó vita, vagy Pál végső beszélgetése a börtönparancsnokkal egyaránt felzárkózott sikerült – kevés meggyőző erővel. És még egy megjegyzés: ha már ennyire

¹ A Washington Post kifejezetten dicséretes kritikát közölt Ann Hornaday tollából: HORNADAY, Ann: Paul, Apostle of Christ’ portrays the early Christian community at its most fragile, *washingtonpost.com*, 2018. 03. 21. URL: https://www.washingtonpost.com/goingoutguide/movies/paul-apostle-of-christ-portrays-the-early-christian-community-at-its-most-fragile/2018/03/21/e18f41a4-27c4-11e8-b79d-f3d931db7f68_story.html Utolsó letöltés: 2019. 09. 07.

² ANDERSON, Matthew Robert: „Paul, Apostle of Christ” Owes More to Coca-Cola than to the Bible, *theconversation.com*, 2018. 04. 12. URL: <http://theconversation.com/paul-apostle-of-christ-owes-more-to-coca-cola-than-to-the-bible-94556> Utolsó megtekintés: 2019. 09. 07.

³ SCHREINER, Patrick: Paul, Apostle of Christ is Compelling but Flawed, *thegospelcoalition.org*, 2018. 03. 23. URL: <https://www.thegospelcoalition.org/article/paul-apostle-christ-compelling-flawed/> Utolsó megtekintés: 2019. 09. 07.

⁴ Tegyük hozzá, Andrew Hyatt meg van győződve arról, hogy történelmi hűséggel írt és forgatott. Lásd Steven D. Greydanus interjút a National Catholic Register számára: GREYDANUS, Steven D.: Interview: ‘Paul, Apostle of Christ’ Writer-Director Andrew Hyatt, *ncregister.com*, 2018. 03. 23. URL: <http://www.ncregister.com/daily-news/interview-paul-apostle-of-christ-writer-director-andrew-hyatt> Utolsó megtekintés: 2019. 09. 07.

fontos volt az apostol szavainak beidézése, a végső párbeszédnél figyelhetek volna arra, hogy Pál megszólalása „pálosabb” legyen. A víz és az óceán képe hatásos ugyan, de sehol nem jelenik meg a levelekben, nekem idegen Pál szájából – sokkal inkább egy hittanórára való szemléltetésként hat. Pedig a parancsnok személye a látens filmnéző pozíciójára van kalibrálva: a vele folytatott párbeszédnek célja a meggyőzés a keresztyén igazságról.⁵ Itt Patrick Schreinerrel kell egyetértennem: a sikerhez a személyiségét jobban árnyalni kellett volna, karakterét építeni, és teszem hozzá, Pál, valamint Lukács személyét is mélyebben lehetett volna megrajzolni, mindeközben pedig egyfajta tetőpontig eljuttatni a történetet. Általában is érvényesnek éreztem a már említett gyengeséget: kevesebbet lett volna érdemes a szereplőket beszéltetni, de akkor már mély és jobban eltalált dialógusokban, emellett a színészi játék teherbírása is jobban próbára tehető lett volna az üzenet közvetítésekor. Egy gesztus, szemvillanás, fájdalmas összeomlás vagy jól felépített dramatikus szcena többet mond(hat) a vásznon, mint tíz idézet Pál leveleiből.

Az üzenet viszonylag egyértelmű. Ez erénye is lehetne a filmnek, mivel egybetartja a három szálon (a római őskeresztyén gyülekezet, Pál és Lukács, a börtönparancsnok történetén át) futó eseménysorozatot. Néhol erőssé is válik a vizuális elbeszélés: a börtönben kínokat megélő Pál kitartása az erőszakmentesség mellett, Lukács döntése, hogy megmenti a Pált kínozó börtönparancsnok haldokló lányát – ezek szép és idealizált elemei egy fontos mondanivalónak, a keresztyén üzenet egyik lényegi elemének. Még annak is örültem, hogy viszonylag árnyalt hitet kaptunk: Pál beismeri kételyeit, gyengeségét, alkalmatlanságát (bár a film végére ez valahogy erőfitogtatássá válik), Lukács élményei megrengetik a bizonyosságát; a keresztyén közösségben a bosszú lehetősége miatt meghasonlás támad, és még a vezetők is kétségek közt vergődnek, hogy elhagyják-e Rómát, vagy maradjanak ott. A rendező és forgatókönyvíró Andrew Hyatt szerint éppen ez volt a cél: szabadságot adni a színészi játékban arra, hogy emberivé rajzolják az alakokat, humorukkal és a kételyeikkel együtt.⁶ Persze maga a kétely még nem tesz mélyé egy filmet: megfestésének rengeteg lehetősége van, ahogy a kételynek is rengeteg árnyalata. Itt is alapvetően egyetlen dolog bántott: az átadni vágyott üzenet túlon túl szájbarágós. És megint visszaköszön egy a keresztyén filmekkel kapcsolatos tapasztalatom és ebből születő ellenérzésem: annyira mondani akarnak valamit, hogy azzal szinte nem is foglalkoznak, *hogyan* mondják ki. Mintha az üzenet esztétikai tartalma valamiféle sallang lenne a lényeghez képest: ahhoz képest, hogy „meg és ki legyen mondva az igazság”. Mintha bűn lenne – elnézést a sarkításért – a történetbe belenyúlni, azt manipulálni, éppen a történet jobb megértése érdekében. Ahogyan például Martin Scorsese regényadaptációjában, a *Krisztus*

⁵ MULDERING John: Paul, Apostle of Christ, *catholicnews.com*, 2018. 03. 22. URL: <https://www.catholicnews.com/services/englishnews/2018/paul-apostle-of-christ.cfm> Utolsó megtekintés: 2019. 09. 07.

⁶ BRUCE, Clare: Andrew Hyatt on Making ‘Paul Apostle of Christ’ & Why he Walked Away from Faith for 7 Years, *hope1031.com.au*, 2018. 03. 17. URL: <https://hope1032.com.au/stories/culture/movie-reviews/2018/how-paul-apostle-of-christ-director-walked-away-from-faith-for-7-years/> Utolsó megtekintés: 2019. 09. 08.

utolsó megkísértésében a bibliai történettől elhajló fiktív lelki küzdelem kifejezetten mély istentapasztalatok átadását, no meg a megmaradás-hitehagyás problémájának rendkívül mély megfogalmazását segítette hatékony módon.

És ez veti fel a kérdést: vajon milyen közönség számára készült ez a film? Luke Y. Thompsonnak igaza lehet: a PC beszédmód és a bibliai hűség miatti aggodalom talán túlságosan is befolyásolja a produkció végleges formáját.⁷ Kevesebb morfondír az akármilyen fogadtatáson talán elmélyültebb, egy sajátosabb nézőpont érvényesítésével járó filmet is eredményezhetett volna. Természetesen csak akkor, ha volt ilyen igény. Mert mi van akkor, ha esetleg olyan hívőknek szánták, akik „minél több Bibliát akarnak képernyőn látni”? Vagy párbeszédre akarták hívni a filmmel az üldözés-erőszak-hatalom-kiszolgáltatottság kérdését magukénak érző embereket? Ez az alkotók szerint viszont nem volt kimondott szándék, még ha a produkció a hitükért üldözötteknek is lett dedikálva. Én úgy látom, Thompsonnal együtt, hogy Pál sajnos valószínűleg azokat nem fogja megmozgatni, akik azért ülnek le megnézni ezt a filmet, mert egy jó sztorit szeretnének látni jól megcsinálva. Persze, ahogy több kritika is megfogalmazta – katechetikai segédanyagnak egészen jól sikerült.

Ez azt hiszem, kevesebb, mint amire a készítők vágytak. Andrew Hyatt-tel, a 37 éves rendezővel készült interjúkat olvasva az fogalmazódott meg bennem, hogy olyan keresztyénekhez szeretne beszélni, akik hajlamosak nem tudomásul venni az élet nehéz oldalát, és a hittől valamilyen könnyű menedéket várnak.⁸ Emellett szerette volna emberarcúvá tenni az első századi eseményeket, ahogyan azt a Máriáról szóló filmjében is tette (*Full of Grace*, 2015). Dicséretes célok, és minden valószínűség szerint egy ilyen felfogás számára ez a film valóban kihívás, ráadásul elgondolkodtató alternatívát is kínál, miközben provokál: mit is jelent a hitért meghalni, és a végsőig elmenni a másikkért, aki azt nem érdemli meg. Talán ez is egy reális cél, és ezt végiggondolva most nem látom magam különbnek az elődeimnél: mert ahogyan az újszövetségi tudományban leértékelték az Apostolok Cselekedetei nyelvezetét és stílusát a nagy klasszikus történetíró-óriások mellé állítva, úgy értékeltem le én is ezt a filmet túl magas elvárásaim miatt. Hiszen lehet, hogy a film ennyit akart, és nem többet. Nem akart mélyfilozófiai, mélyteológiai témákat feszegetni, csak a popularitás még elfogadható határmezsgyéjén megfogalmazni valamit, amit tudtunk, csak már nem élünk.

És igazából itt érkezek el a saját dilemmámig. Mit várhatok egy bibliai tárgyú keresztyén filmtől? Talán értelmiségi keresztyénként túl magasak az elvárásaim. Csak – megvallom – még mindig szorít egy vágy, amit nehezen engedek el. Legyen szó Jézus-filmről, Pál-filmről, vagy a keresztyénség problémáit feszegető egyéb mozgóképről. Ez pedig az, hogy nem csak bátor hívőt szeretnék látni a vásznon, hanem igazán bátor filmet a hitről. Tegyük hozzá, szerencsére számos ilyen van. Andrew Hyatt Pál-filmje viszont nem ilyenre sikerült: bátor Pált láttam egy bátortalan filmben.

⁷ THOMPSON, Luke Y.: ‚Paul, Apostle Of Christ’ Looks Great, But Needed A Rewrite, *forbes.com*, 2018. 03. 22. URL: <https://www.forbes.com/sites/lukethompson/2018/03/22/review-paul-apostle-of-christ-looks-great-but-needed-a-rewrite/#3657ae9f2353/> Utolsó megtekintés: 2019. 09. 08.

⁸ GREYDANUS: i. m.

Demkó Ferenc

HIT LIST 90.

A VALLÁSOS VILÁGKÉP MEGJELENÉSI FORMÁI A KILENCVENES ÉVEK SLÁGERLISTÁIN

Az előző évezred utolsó évtizedének USA-beli és európai populáris zenei kavalkádjá az egyik, ha nem a legizgalmasabb érája az emberiség vokális és instrumentális örökségének. Ezen egyszerű tényközlés igazságtartalmát némileg feledteti a napjainkban önmagukat újraazonosító és önigazoló, a „újtrendi” visszarevezést meglovagoló levitézlett haknihősök fél- vagy fullplayback nyerítése. A korszak egykori – kockás inges, bő nadrágos – tinijeit pedig vakarhatják enyhén megőszült halántékukat, ízlelgetve a fura, szinte észrevétlenül beköszönő keserédes érzést, miszerint *már* a kilencvenes évek felől lengedezik a nosztalgia örökké, ciklikusan visszatérő fuvallata...

Hovatovább az évtized elejét meghatározó, amerikai alter-rock „grunge” önmegsemmisítő üzemmódja majdhogynem végleg felszámolta a zsáner zseniális bandáit és ikonikus hangszárait (Soundgarden, Alice In Chains, Nirvana). Az évtized végét uraló, a színpadi vehemenciát és dinamizmust tökélyre fejlesztő – a kritikusok által leginkább egy messzi-messzi galaxisba száműzni kívánt – „new metal” kifulladt réges-rég (Korn, Deftones, Limp Bizkit). A köztes brit-pop előretörés (Blur, Oasis) és az eszméletlenül sikeres, divatdiktáló és profithajhászó lány- és fiúbandák már nem uralják a slágerlisták élet és a rajongómilliók hallójárait, hálósobafalait (Backstreet Boys, Take That, Spice Girls). Mi maradt meg tehát a „naughty nineties”, azaz a duhaj kilencvenes évek olykor félszegen őszinte, okostelefon-képernyőmentes koncert- és partiörjögéséből? Mi az az örökség, ami még mindig jelen van? Továbbá, ha értékelvűen közelítünk a kérdéshez, milyen maradandó zenei értékeket köszönhetünk ennek az időszaknak?

Az első kiemelkedő jelentőségű történés az éppen a kilencvenes években felívelő pályára került hip-hop poppiaci hatalomátvétele, amely elementáris erővel alakította át és for-

málja ma is a slágerlistákat. Dalszerkezetileg leginkább a rap verze és a melodikus refrén váltakozása a siker biztos formulája, amelynek alkalmazása szintén a kilencvenes években vált népszerűvé és követendő mintává. Főként a hazai popszíntéren vált mára szinte egyeduralmódóvá ez a slágerrecept. Azonban a profit- és megtekintésmaximalizáló popszakma ezzel együttesen szinte teljesen megszabadította magát attól a színes zenei palettától, amely a kilencvenes években hihetetlenül izgalmassá tette a korszak slágerlistáit.

Sajnálatos módon pont ez a hozzáadott érték, ez a nagyfokú pop-diverzitás van kihalóban a mai egysíkú slágerlisták kínálatából. A zenei változatosság egyszerűen már nem gyönyörködtethet széles körökben, mint hajdanán, és igazából többé nem formálja, hanem sokkal inkább kiszolgálja a közízlést. A hagyományos zenei stílusok és a popzenei kommunikációs csatornák (Music Television) önnön szétbomlása természetesen a releváns fogyasztótömeg zsugorodását vonja maga után, ami azt jelenti, hogy manapság már nincs meg annyi stílusnak az a kritikus fogyasztótömege, ami átlendít egy dalt egy top 10-es bekerülési határon. Ekképpen alig van valamenynyű friss újdonság, vitalitás, amivel a szélesebb hallgató- és nézőközönség megismerkedne, így gyorsan megtörténik a közízlés befagyása a toplisták állóvizébe.

A *hit listek* (slágerlisták) számos dala akkoriban ténylegesen iránymutató, sőt sok esetben valódi értékközvetítő, s ezáltal építő jellegű volt, mivel zeneileg és a szövegvilágot illetőleg gazdag, sokrétű és tartalmas művészi alkotásokról beszélünk. Az értelmezési horizontot pedig a dalokhoz tartozó professzionális videóklipek bővítették. A sokszínűség és az értékteremtés jegyében – sok más egyéb dimenziójú téma mellett – a vallásos hit, a keresztény világkép és a hozzá tartozó szimbólumok megjelenítése, megéneklése is felkerült a slágerlistákra a kilencvenes években. Mindemellett az amerikai, vallásos gyökerű „gospel” zenei hatásai is nyomot hagytak a korszak jó néhány populáris, világszerte dúdolt zeneszámán.

A 90-es évek zenéjéről értekezve kijelenthető, hogy a korszakhatárok jelen esetben sem köthetőek egyértelműen az 1990. és a 1999. esztendőhöz, hiszen igazából egy alkotófolyamatról van szó. A művészet művészetből születik, nincs ez másképpen a rock és a pop színterén sem.

Az ír rocktörténeti alappillér, a U2 *I'm Still Haven't Found What I'm Looking For* (1987) című dala kezdheti a slágerek sorát, amely bevallottan gospel dalnak íródott, követve a stílus gyökereit jelentő blues-os dallamszerkezetet. Nem véletlen, hogy olyan csodálatosan, természetesen gazdagította a dalt a hozzá csatlakozó harlemi kórus szólam- és szólókavalkádja az amerikai „Rattle and Hum” turnén. Ebben a köntösben a szöveg az evilági metafizikai éhségről, a kiüresedésről és az istenkeresésről szól, éppen mintha az Éj monológját hallanánk Vörösmartytól... Érdekesség, hogy ugyanebben az évben az énekesnőnek, Belinda Carlisle-nak bevallottan sikerült megtalálnia a mennyországot a földön (*Heaven Is A Place On Earth*), az evilági szerelemnek köszönhetően. A siker receptje is meglelt mindeközben: moderált és melodikus rock, egy csipetnyi country-val fűszerezve.

A keményebb gitárzene legnagyobbja, a Metallica *One* (1988) című opuszának alanya viszont a poklot járja idelent: működő érzékszervek nélküli testébe zárva szenved, ezért Istenhez fohászkodik segítségért. A zseniális dallamszerkezeti ívvel rendelkező alkotás gitárriffelős középszakasza máig a legnagyobb ovációt kiváltó rész a négyes koncertjein.

Egy évvel később, a pop nagyasszonyának, Madonnának gospel kóruszólamokkal, templomi orgonával teletűzdelt klasszikusa (*Like A Prayer*) vált világslágerre. A dalhoz tartozó videóklip második felében testet is ölt a szakrális térben, a művésznővel közösen éneklő-táncoló gospel kórus. Az azonnal magával ragadó dallam, a hangszerek, hangszínek egyszerre színes és szilárd elegye (funky-tiszta és metal-torzított gitár, főének és háttérkórus, húzós dobritmus és pattogó basszus), valamint a dal fokozatos, egyre erőteljesebb dinamikájú felépítése teszik sokadszorra is élvezhetővé az alapvetően egyszerű, pár akkordos harmóniamenetet. Szintén 1989-es az angol Depeche Mode *Personal Jesus* című slágere, amely egy blues-os érzetű gitárriffre épül, természetesen a bandára jellemző elektronikus hangzással vegyítve. A dalszöveg akár a hívő és Jézus közvetlen, indirekt kapcsolatának leírásaként is értelmezhető. Ugyanebben az esztendőben Phil Collins hívta fel a figyelmet a világban egyre terjedő szegénységre az *Another Day In Paradise* című szociálisan érzékeny slágerével. Azonban az év rockslágerét – *Paradise City* – minden bizonnyal az utolsó klasszikus, igazi rock'n'roll banda, a Los Angeles-i Guns'N'Roses exportálta világszerte. A keresztény kozmológia alapvető téreleme (paradicsom) a refrén kontextusában egy idealizált, álom- és otthonoszerű helyszín, ahol az Éva-archetípusok csinosak, és a tudás fája helyett pedig „zöld fű” terem a tudattágítás önpusztító elősegítésére. Mindez teljes egészében megfelel a rockstár-lét életvezetési formulájának, hiszen már az őskövület AC/DC *Highway To Hell*’je (1979) óta tudjuk, hogy a rockzene lázadó zászlóvivői számára nem a paradicsom vagy a mennyország, hanem a pokol a biztos végállomás...

1991-ben a KISS – immár smink nélkül – világgá kürtöli, hogy: *God Gave Rock And Roll To You*, vagyis a rockzenét szinte isteni kinyilatkozásként definiálja. A kórusban énekelt, visszhangosított, dallamos refrén a banda stadionslágerreit idézi, majd a gitárszóló utáni csendes, többszólamú változata igazi himnikus áhítatot kelt. 1992-ben a Guns'N'Roses megint egy világslágeret hozott el a tengeren túlról Európába, egyenesen a Wembley-be, ahol eljátszották Bob Dylan *Knockin' On Heaven's Door* című, 1973-ban született dalát. A pacifista örökzöld szövege, akkor, ott, azon a Freddie Mercury emlékéért és lelki üdvéért (is) szervezett koncerten a hívő ember földi utazását lezáró halálélmény utáni képzeletbeli pillanatokról szól. Ezt követően a kaliforniai banda az édenkertbe darálta be magát a *Garden of Eden* (1992) című tempós, üvöltözős, már majdnem punkos számával, majd aztán 1994-ben elevenített fel egy másik klasszikust, a The Rolling Stones *Sympathy for the Devil* című szerzeményét 1968-ból. Itt a világtörténelem borzalmaiért részben felelősséget vállaló Lucifer kér egy kis együttérzést, mivel – habár általa is – mégiscsak *mi* követtük el a bűnöket...

1992-es a New Jersey-i Bon Jovi *Keep The Faith* című dala is, amellyel a banda végleg leszámol a glamrockos, hairmetálos szépfű szereppel, és amelynek szövege

egyszerre szólítja meg Istent és az emberiséget: a nehézségek ellenére tartsuk meg a hitünket, és ne engedjük, hogy a szeretet gyűlöletbe forduljon át! A hangzás a kor-szellemnek megfelelően – grunge – már letisztultabb, a zenekar védjegyévé vált fogós dallamok viszont maradtak. Ekkoriban még egy hetvenes évekbeli szerzemény kúszott egyre magasabbra a slágerlistákon, jelezve, hogy a jamaicai származású reggae világszerte népszerűvé vált. A szerző a stílus prófétája: Bob Marley, és a refrén egyszerű szövege a hitmegtartó felszólítás helyett inkább egy követendő példát állít a befogadó (hívó) közönség elé: „Erős leszek, mint egy oroszlan Sionban!” A bujdosóénekként is értelmezhető, dinamikus dal egyetemes szimbóluma – Júdea oroszlanja – egyértelműen Jézusra mint példaképre, iránymutató vezérre utal (*Iron Lion Zion* 1992).

A saját hedonista évtizedeit túlélő amerikai rockkvarsett, a bostoni Aerosmith 1993-ban már pesszimistább hangot üt meg. Egy olyan társadalmat vizionál a világ végén-szélén, a józan ész határán, amely nem követi Isten számunkra kijelölt útjait, és visszafordíthatatlanul zuhan a végzete felé (*Livin' On The Edge*). Európában viszont a hirtelen hatalmas népszerűsége szert tevő The Kelly Family frontembere ódájában egy képzeletbeli angyalként küzd a végzet ellen, és győzi le aztán a földi és túlvilági lét határait (*An Angel* 1994).

1995-ben Joan Osborne nagy sikerű *One of Us* című amerikai folkos, rockos dala használta fel fölöttébb hatékonyan a slágerre válás szinte kötelező négy gitárakkordját és mindig akkordmenetét: Am F C G... A dalszöveg – amire a cím is utal – néhány kérdést és feltevést fogalmaz meg Isten természetéről és a hitről kissé merengő és melankolikus hangvételben, például: ha egy csak kérdésünk lehetne, mit kérdeznénk Tőle? Vagy mi lenne, ha közülünk való lenne? Mondjuk egy hazautazó idegen a buszon, egy szent csavargó, akire talán csak a pápa csörög rá mennyei magányában...

Ebben az évben megint megjelenik a „paradicsom” is mint nyelvi fordulat a világ slágerlistáinak élén, ironikus értelemben, hiszen a rapper Coolio és a soulénekes L. V. közös *Gangsta's Paradise* című dalának a címe a bűn és a bűnözés melegágyát, túlbujánzását jelenti, tehát véletlenül sem az ártatlan, bűnmentes őállapotról szól. A rendkívül populáris szerzemény a kilencvenes évek egyik emblematisz darabja, hip-hop alapokon nyugvó dinamikus rap verzék, valamint érzelmes, lassabb soul-dallamokkal és többszólamú gospel háttérkórossal operáló refrén. A dal tökéletes példája a posztmodern dalszerzési módszernek, hiszen a klasszikus vonós zenei alapok vagy maga a világhíressé vált refréndallam igazából a zseniális dalszerző, billentyűs Stevie Wonder szerzeménye még 1976-ból: *Pastime Paradise*.

1997-ben Kirk Hamett az Orbital duójával közösen kiadott elektromos, instrumentális szerzeménye az édenkert helyett a pokollakó ösgonoszt (*Satan*) idézte meg Az ivadék (*Spawn* 1997) nagy sikerű filmzenealbumán. A lüktető breakbeat ütemek, a technós szintetizátor- és énekszólások, valamint a metálós gitárriffek és -zajok egye tényleg felkavaró és sötét atmoszférát teremt, ahogyan a címhez illik is.

Egy évvel később, 1998-ban az angol Lighthouse Family – a jól bevált recept szerint – vonósokat és gospel kórust használt a dallamvezetés szempontjából szomorkás, a szöveget tekintve felemelő *High* című popslágerük megírásához. A templomi orgo-

naszőnyeg további melodikus háttérrel biztosít a dalszöveg vallásos megközelítéséhez, miszerint te – azaz a megváltó Jézus Krisztus – és én együtt, örökké repülünk magasan a szeretet egén – azaz a Mennyszámban. A dal tényleg olyan szép és meghitt, mint egy mennybéli képeslap, vagyis a duó albumának címe: *Postcards From Heaven*.

1999-ben a Tankcsapda megjelentette a *Tankológia* című gyűjteményes albumát, amelyen a banda máig legismertebb dala, a *Mennyszámban Tourist* szerepel. Talán nem véletlen, hogy a refrén harmóniamenete szintén a – már említett – varázslatos akkordokra épül. Az azóta eltelt két évtized sem koptatta meg az emblematisz sorok tény- és értékkeljáró igazságtartalmát: „Az emberek meg néznek, hogy az isten a pénz lett...” A szöveg legismertebb, a standard nyelvhasználatot áthájáró formái bravúrja – egy igazi tiszta rím – pedig az intertextualitás jegyében született: „Mi atyánk, ki vagy a *mennyekbe*’, mondd csak, melyik ajtón *menjek be*?” A földi lét tehát nem végleges úti cél, és hiába vagyunk gazdagok, bátrak, „nem gyengék” – utána megjelenünk, és cselekedeteink szerint megítéltetünk az Úr színe előtt. Azaz már mindenkinek megvan a mennyei utazásiroda által kibocsátott retúrjegye...

Hasonló – mondhatni keresztény gyökerű – kritikát fogalmaz meg a materialista, elanyagiasodott világgal és világgéppel szemben az új millenium évében a kaliforniai, modern rockban utazó Papa Roach *Between Angels And Insects* című slágere, amely a rap verze, dallamos refrén váltakozása miatt igazából még new-metal stílusselemeket is tartalmaz. A cím utalhat a szellemi-transzcendens („angyalok”) és az anyagias-földi („rovarok”) lét és értékrend közötti gyarló, emberi tévelygésekre. A dalszövegben megfogalmazott állásfoglalás határozott, miszerint semmi szükség a pénz, a pozíció rögeszméjének – cenzúrázva – emberi hulladékára.

Az évtized elektronikus előadói is gyártottak a keresztény kultúrkörrel érintőlegesen foglalkozó világgépeket. A londoni Faithless *God Is A DJ* (1998) című progresz-szív house-himnusa már címében egy erőteljes, az előadói műfajhoz kötött metaforát hordoz (Isten = lemezlovas). A refrén szövege a vallásgyakorlás egyedi módját taglalja: „Ez az én templomon, ahol gyógyítom bánatom; ma éjjelre: Isten egy dj.” Két évvel később, 2000-ben jelent meg kislemezként a New York-i dj, Moby *Natural Blues* című világhírű alkotása, amelyben – a műfajjelölő cím is utal rá – egy régi, amerikai blues hangmintája szerepel refrénként, melankolikus zenei keretbe foglalva. A folklorisztikus szöveg szerint nagy a lírai én bánata, és senki más, csakis egyedül Isten ismeri azt. A dalhoz tartozó videóklip az öregotthonban vegetáló egyén retrospektív emlékezéseit tartalmazza. Az egykori boldog pillanatok számbavétele után végül egy angyal (Christina Ricci) érkezik a mennyekből, és viszi el a karjaiban a dj öregkori képmását...

A kilencvenes évek végén, a kétezres évek elején kezdtek igazán sikeressé válni a keresztény rockzenét játszó, a keresztény hitet és értékrendet ténylegesen, művészeti produktumaikkal is felvállaló zenekarok. A korszellemnek megfelelően megtalálhatóak dalaikban a modern rock, a post-grunge és a new-metal stílusjegyei egyaránt.

A legnagyobb ismeretségre szert tevő floridai Creed 2001-ben Grammy-díjat is kapott *With Arms Wide Open* című daláért. A dalszöveg a megtérésről, a cím a szimbolikus, krisztusi tártkarú, megváltó szeretetölelésről szól. A banda védjegyévé vált a

szimfonikusokkal támogatott, lassabb, tiszta gitárhangzású, akkordbontású dallamos verzék és a modern hangképű, folyékony torzítású gitárokkal aláfestett, nagyívű refrének vegyítése. A kissé zárt intonációjú, érzelemdús, grunge-osan rekedt énekhang hitelesen közvetíti a mélyebb, komolyabb témájú dalszövegeket. A 2002-es *One Last Breath* slágerük őszinte, Istenhez forduló fohásza egy keserű életválság utolsó lélegzetvétele közben. A refrén által említett „hat lábnyira (kb. 2 méter) a szegélytől” állapot utalás lehet az földi életet és a halált elválasztó vékony határvonalra, hiszen a szófordulat az amerikai koporsók elhelyezési mélységét, tehát testünk porrá válását jelenti.

A new-metal vonulathoz tartozó kaliforniai P.O.D. is világszerte hirdette Isten igéjét a slágerlistákon, hip-hop és metál ötvözte zenéjük pozitív dalszövegekkel, evangéliumi üzenettel párosult. *Alive* (2001) című daluk a megtérés általi új életéről, az Isten kegyelmének köszönhető újjászületés örömeéről szól. A *Satellite* (2001) cím egyszerre jelöli az albumukat és a 6. dalt, a modern metafora (műhold) Istenre vonatkozik, aki – a refrén szerint – ott van az égen, mindig figyel ránk, és áradó fénye, szeretete újra és újra mosolyt csal az arcunkra.

A kétezres évek eljövételével már széles körben teret hódított az internet, ennek köszönhetően pedig az mp3-as fájlok cseréje és megosztása, ami a zenei ipar gyökeres változását, elsősorban szűkülését eredményezte. A csökkenő CD-eladások, az egyre kisebb piaci szegmens lassan, de biztosan kiszorította a slágerlistákról az átlagtól elütő előadókat, akik a szövegileg mélyebb, zeneileg gazdagabb dalaikat nem voltak hajlandók a könnyebben fogyaszthatóság oltárán feláldozni a biztosabb siker reményében. Így sajnos a hit és a keresztény világkép megjelenítése, valamint a vallásos gyökerekkel rendelkező, értékteremtő stílusok is eltűnedeztek a lejátszási listákról.

Habár az egykori gazdagságnak nagyjából teljesen nyoma veszett, azért van még remény, hiszen a tavalyi évben például megtudhattuk Ariana Grande-tól, hogy az Isten egy nő (*God Is A Woman*). Annyi bizonyos, hogy a dal értelmezését azonban már az új évezred társadalmi kihívásainak közegében lehetne elvégezni, ami – attól tartok – túlmutat jelen dolgozat, avagy személyes visszatekintő-válogatásom vizsgálati körén...

Bérczes Lászlónak és
Bölcskei Gusztávnak, szeretettel

Nagygéci
Kovács József

LELKES. KERINGÉS A CSEH– BEREMÉNYI- ÉLETMŰ NÉHÁNY DARABJA KÖRÜL

Köszönet és visszaközös – avagy hogy kerül a malac a művészetbe és a SF-be

Nagy örömmel és lelkesen fogadtam a szerkesztői felkérést, amely meghívott ennek a lapszámnak szerzői közé. A különleges tematika vonzott, miközben – ezt semmiképpen sem szeretném elhallgatni – olvasóként, kritikusként nem módszerem a szerzők/előadók életművek tematikus bontása. Gyermekkorom meghatározó vizuális élménye volt egy bodrogközi kistalu élelmiszerboltjának hátsó traktusában, a fellengzősen húsboltnak nevezett jéghideg kamrában néhanapján megszemlélhető színes ábra, mely a *Sertéshús bolti bontása* címet viselte. Mechanikusnak, idegennek, természetellenesnek találtam, nem tudtam sehogy sem összeegyeztetni azzal a képpel, amit naponta láthattam bármely disznót is tartó portán. Ha egy életmű darabolásával találkozom, mindig ez a kép jut eszembe.

Ha az olvasó e kellően profán bevezető után mégis tovább olvasna, megvallom, hogy miért vállalkozom mégis arra, hogy egy számomra kiemelten fontos művészi életmű, a Cseh Tamás–Bereményi Géza dalai kapcsán pár észrevételt tegyek. Nem a vallásossághoz, még kevésbé az egyháziassághoz,¹ inkább egyszerűen fogalmazva a bibliai istenképhez kötődő és a személyes vallomások irodalommal összefüggésbe hozható részeit egyikét-másikat fogom szóba hozni. Nem azért, mert ezek bántóan hiányoznak a Cseh–Bereményi páros munkásságát elemző szövegekből. (Egyébként tényleg hiányoznak.) Azt sem gondolom, hogy

¹ Ehhez a témakörhöz ajánlom Lackfi János *Kontárok és cinikusok* című versét, mely mintegy programverse az ún. „keresztény művészet” kapcsolatos kérdéseknek. (*Eső*, 2018/1, <http://www.esolap.hu/archive/81/1952.html> Letöltés ideje: 2019. 10. 01.)

akik ismerik az életművet, ne vették volna magukról észre a finom utalásokat, komoly krédókat, egyebeket. Hogy akkor miért is? Talán mert elsősorban alázatra int. Innen (mondjuk lelkipásztorként) nézve alázatra int, hogy az, nevezzük egyszerűen, egyházi-as szakzsargonban maradvá: „e világ fiai” milyen mély és erős hitvallást tudnak tenni. Másrészt, és ez szintén alázatra int, lássam, lássuk, mi és hogyan csapódott-csapódik le a „világban” abból, amit én, mi az evangélium hirdetése közben mondunk-élünk, azaz: tanításaink mivé lesznek egy nem-egyházi közegben. Pontos, jó tükör.

Ezzel együtt, ahogy a serteshúst biztosan kell és jó is „boltilag” bontani, mégis egy malac az egy malac marad, a Cseh–Bereményi-dalok is mindig csak együtt érvényesek. Mindenesetre én most az élet és halál megszgyénjén elhangzó dalokat és két, kifejezetten vall(om)ásos dalt hozok elő, példaként arra, hogy milyen sokszor merészkedik az alkotópáros az érzékelhető lét peremére. Tehát keringeni fogok az életmű körül, de nem bontókéssel, inkább csak mint érintett megfigyelő.

Bontás életre, halálra, de leginkább halálra²

A Cseh–Bereményi-oeuvre jól körülhatárolható része valamilyen formában kötődik a halál-témához. Akár a hősiesség felől közelíti, mint a *Petőfi halála* címűben, ahol a szabadságharc költője saját maga elveszését is láttatni akarja („nem látja senki, nem így akarom” – mondja a szerepversben, -dalban a költő), akár a beteljesülő végzethez köti, mint a *Laredo* című western-dalban, ahol egy fiatal cowboyt lát az elbeszélő a városon át végighurcolva, akinek „teste hideg volt, mint az agyag”. A jelenet előrevetíti az elbeszélő sorsát is, aki épp ezért kerülni tervezi a várost, mert magának azt mondja: „így végzed te is”. A jól ismert *Lee Van Cliff* címűből (több) nemzedéki mondás is született, mint a bizonyos „hátat a falnak és megdőgleni”. Pedig amikor ezt énekelte Cseh Tamás nem ez volt a jellemző halál, inkább, a csendes kimúlás, a – szintén a dal mondja – „fényképész lett” esete. Másként hősies a mindent odaadó, végre csak magával foglalkozó *Gróf Széchenyi István*, ahogy *pisztolyát porozza*. A tragédia egyéni, „intimus, magánügy”, mondja Széchenyi, miközben a maga életét bevégezni készül. Másképp tragikus a *Fehér babák* album egyik legszebb dala, a *Tábori lap Karády Katalinnak*, benne a hómézőn hamarosan halva ottmaradó, a 2. magyar hadseregben, mint jól tudjuk, teljesen értelmetlenül elpusztuló katona utolsó lázálmos monológja: „Fú a szél a völgyön, réteken, / én fekszem itt és századom megyen”. Itt a halál különösen rémisztő, hiszen végletesen értelmetlen (szemben, mondjuk Petőfi halálával, ami tulajdonképpen áldozat), és mutatja – a korszakra vonatkoztatva, amelyben íródott – a „kilátástalanság előérzetének stilizált jeleit”.³ Megint másként megrázó a *Tarpay grófné* címen ismert dal (valós címe: A dédapa dala). A nevezett grófné „szép, szőke lány” maga a végzet, aki miatt négyen meghalnak (pisztoly, kard, kés, folyó által), ketten pedig megtévelyednek (egyik mindent elherdál, a másik, „egy cigányprímás,

² A Cseh Tamás-dalok haláltematikájáról részletesebben a *Magyar Hang* 2019/31. számában írtam, „Néz, dúdól” címmel.

³ Lásd az egy műsornyira Cseh Tamás alkotótársául szegődő Csengey Dénes „...és mi most ott vagyunk” című esszéjét. (CSENGEY DÉNES: *A kétségbeesés méltósága*, Magvető, 1988.)

Sárközi Ferkó nevű hajnalilag húzza, míg végül lángot vet a hegedű”). Itt a halálesetek a maguk módján hősiések, de a magántörténeteken belül, nincs belőlük egyetemes ki-pillantás, leszámítva a szerelem egyetemességét, de ez végképp messze vinne a tárgytól.

Egészen más jellegűek azok a dalok, ahol a halál valamilyen megszemélyesítést kap, illetve felőle nézve maga az élet értékelése történik meg. Ilyen az egyik nagyon korai Cseh–Bereményi-mű, *A halált szépen most nevezzük el* című. Ebben a dalban neve van a halálnak: Werkelmann, tehát nincs semmiféle kapcsolódás bármilyen démoni erőhöz, meglehetősen antropomorf ő. Egy „keszeg ulánus”, tudjuk meg a dalból, katona tehát, erőszaktevő, aki kavicsal dobálja az ablakunkat, de elszégyelli rögtön magát, ha az ablakon át megmutatjuk neki magunkat. Úgy lehet elijeszteni tehát, hogy az életet a maga valójában mutatjuk meg neki, szó sincs isteni beavatkozásról. Nem tartom szerencsésnek életműveket életkori jellemzőkkel elemezni, de egészen másképp beszél a középkorú Bereményi a *Levél nővéremnek 2.* című album kis közjátékában (*Helló, halál!*), finoman fogalmazva nyersen, és aztán a kései album létösszegző dalában, melyről majd bővebben lesz szó. A *Kísértet keresett fel* címűben egy éjszaka történéseit ismerjük meg egy dalnyi novellában. Az elbeszélőnél egy éjjel egy „kócos szakállú apó” jelenik meg, beletúr a mesélő holmijába és közli, hogy „ezeket itt már ne rakd rendbe, csak ez az egy éjszakád maradt, ne ezzel töltsd az időt”. Ekkor zavar támad, hiszen ha valóban ennyi a rendelkezésre álló idő, akkor a legfontosabb dolgokkal kell kezdeni, viszont ahhoz meg kell határozni, mik a fontos dolgok. Nyilvánvaló, hogy ez a dal már tud azokról a kérdésekről, melyek az élet rövidségéről, illetve az ennek ellenére tartalmasságáról szólnak.

Az egyéb, a halál témáját ilyen-olyan módon érintők között még egy kiemelkedőt említeni kell, a titokzatos, gyermekhangra írt dal-elbeszélést, a *Vacak kisváros* címűt. A kisgyermeknek egy barátja, nyilván felnőtt, Bill Barleycorn három kérdést tesz fel: „Hol? Miért? Mikor?” Ez a legjobb barát a következő versszakban eltűnik, múlt időben szól róla az ének. „A legjobb barátom volt Billy Barleycorn, / egyedül tudta: hol, miért és mikor”. Nyilván ő sem tudhatta igazán, részéről ez inkább valamiféle a halált szó szerint megvető bátorság volt, mert ezeket a kérdéseket egyszerűen és pontosan nem lehet megválaszolni.

Két utolsó album

Egészen másként szólnak a két utolsó közös album dalai. (Ezekon kívül *Igazi levél nővéremnek* címmel egy koncertfelvétel, az *Esszencia* című válogatásalbum jelent meg, illetve egy Ady-lemez a Hangzó Helikon sorozatban és egy öt dalból álló karácsonyi énekeket tartalmazó kislemez, a két utóbbinak nem Bereményi a társszerzője.) A kétszer tizennyolc dal között több, sok esetben egészen konkrétan Istent idéző, emlegető, vagy egyenesen hívó van. Ezek közül kettő témája szerint is kiemelkedik, a *Télihold dalai* albumról a lemezindító *Ima*⁴ és az utolsó Cseh Tamás-album (*A véletlen szavai*) zsoltárhangú létösszegző alkotása, a *Megyek az utcán*. A két utolsó, új dalokból álló lemez első és legutolsó két dalát szoros olvasatban/hallgatásban is elemzem.

⁴ A dal szövege *Gospel* címmel szerepel Bereményi *A télihold dalai* című, dalszövegeket tartalmazó kötetében (Kulturtrade, 1997). A gospel általános jellemzői közül több is megfigyelhető a dalban.

A *telihold dalai* album is egyfajta visszatekintés, a lemez programját a *Volt egy időszak* című szerzemény jelenti be, amelyben konkrétan is elhangzik, hogy a múltban, mint az vélhetően csak utólag derült ki, minden fontos cselekedetben, elképzelésben „töprengve Isten természetén” vett részt a dalnok. A nagy viták, a nagy olvasmányélmények, a sorsfordító események között ott van a Teremtő, őt megidézve vagy vele vitázva szólal meg az énekes. A jelezett dal zárlatában, Kosztolányit idézve („jobb lenne élni, ámde túl a fák már aranykezűkkel intenek nekem”) elköszön a dalnok, míg a *Népdal IV.* című epilógusban még kapaszkodik a jelenlétbe: „jaj de itt akarok, a földön akarok / én csak szívesebben húrokon matatok” – éneklí. Mindenesetre ez az album a nyitó *Ima* című dallal nemcsak az énekszerző-énekmondó vívódását mondja el, de az alkotással, a mű létrejöttével kapcsolatban is fogalmaz meg állításokat, melyek – ha szélesebb értelmezési mezőre helyezzük – a teljes életmű befogadásához adhatnak segédletet. Mi sem áll távolabb tőlem, mint hogy valamit keressek és főleg találjak ott, ahol az semmiképpen nem lehet, éppen ezért a dal szövegét és zenéjét feltétlenül csak az albumon és általában a Cseh–Bereményi-oeuvre-ön belül vizsgálom.

Lélek, levegő

Ima

Csak egy szót adj (Kórus: csak egy szót adj)

Csak egy szót adj (Kórus: csak egy szót adj)

Csak egy szót adj (Kórus: csak egy szót adj)

A levegőből mit befúttál száján,
Midőn lelkesé lett a legelső Ádám.

Csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

Csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

A szádból amely emberbe fújt lelket,
Midőn felébresztetted az első embert.

Csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

Csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

Most csend van éppen és éjszaka

És árnyéktemető,

És szárnyát csüggesztve vár, Uram

A levegő.

Hát csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

Csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

Épp csak egy szót adj (Kórus: szót adj)

Egyetlen egy szót adj (Kórus: szót adj)

Nem klasszikus imádság, bár felépítettségében tökéletes. Megszólít recitálva, magyaráz és érvel, kérlel és egyezkedik. Elismeri a megszólított hatalmát, éppen ezért címzettként sokat (mindent) vár tőle. A zene is méltóságteljes, himnikus, ne tévesszen meg senkit a könnyűzene, itt nagyon is nehéz, vagy inkább súlyos. Tiszteletadó a szöveg is, és „tisztelni” az ószövetségi szóhasználat szerint, tudhatjuk, „súlyosnak lenni”, „súlyosnak tartani”. És van-e nagyobb súlyú létező annál, mint akinek az élet köszönhető?

A „legelső Ádám”, ahogy jelzője is mutatja, a sorban az első, és aki most itt imádkozik, az a sorban épp következő. Ugyanazt a gesztust, ugyanazt a műveletsort óhajtja. Attól tervez lelkesültté és lelkessé lenni. Élni.

A „csak egy szót adj” ars poetica is: az író, a dalnok, a művész ihletért fohászkozik, annak a szájából kéri, aki teremtett és mindent mozgásba hozott. Önmagával szemben is erős állítás ez: a művész, az alkotó, teremtő ember elismeri, hogy a teremtésre való képessége nem a sajátja. Kapott képesség, újra és újra elkérendő.

„Most csend van éppen és éjszaka”, a mozdulatlanság, a nyugalom, a semmi állapot. Még nem indul, nem indulhat el (vagy tovább) semmi. Még a levegő is vár („szárnyát csüggesztve” – eszünkbe juthat a „szárnyas idő”, amiről Berzsenyi írt,⁵ hogy „elrepül”, de itt még el se indul). Még bármi lehet, még semmi sem történt. Még csak a fohászkozó van, aki szót kér, miközben ezt a kérést szavakkal, hangokkal tárja az elé, akit illet. A tökéletes jézusi „belső szobás” imádság ez, de akár a 139. zsoltár vagy épp Ézsaiás (65,24) is eszünkbe juthat: „mielőtt kiáltanak, én már válaszolok, még beszélnek, én már meghallgatom”. Levegő már van, de lélek kell, mindenféle kifejezések vannak, hömpölyögnek, kavarnak, de szó kell. A meghallgatás szava.

De vajon mi lehet az a szó?

A teremtéstörténet „legyen”-je? Vagy egy isteni „igen”? Hálások lehetünk a minden szavak urának, hogy a Cseh–Bereményi-páros sok-sok alkalmas szót, mondatot és dallamot kapott. Dalokat, melyek közül ez az egyik legkiemelkedőbb.

Hálaadás és még valami

Az utolsó album – bár csak Cseh Tamás halála miatt lett azzá – egyfajta elszámolás. Másképpen, mint *A telihold dalai*. Ott számbavétel a következő lépések előtt, itt súlyosabb összegzés. Miközben a Bereményi-szövegek novellaszerűsége megmaradt (nagyjából egy főhős, zárt szerkezet etc.), a dalok legtöbbje hordoz valami újfajta rezignáltságot. Míg a kezdeti Cseh Tamás-lemezek deprimáltsága sok esetben a korszak (70-es, 80-as évek pangása, mozdulatlansága) miatt volt olyan, amilyen, ezen az albumon általánosabb, emberibb a tragikum. A *Hajléktalan dal* vagy a *Ballada az öcsémről* megrázó emberi tapasztalatokról ír, melyeknek ugyan van köze a történelmi

⁵ „Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül, / S minden míve tűnő szárnya körül lebeg! / Minden csak jelenés; minden az ég alatt, / Mint a kis nefelejcs, enyész.” Bereményitől sosem ált távol a hatalmas kincsként fölhalmozódott irodalmi hagyományból való konkrét merítés (dalok egész sora idézi nagy költőinket, Csokonaitól Adyig, József Attilától Janus Pannoniusig és tovább) és a „finom utalásféleképpen” való idézés.

korhoz, amelyben élünk, mégis tágasabb kontextusban érvényesül a mondanivaló. Az album egyik csúcspontja, a *Bárány az üres lakásban* ezt az általános emberi tapasztalást és annak ütközését valami magasabb rendűvel énekli meg. A Pilinszky János versét (*Napló*) idéző kép (a tükörbe néző egy bárányt lát, aki hangtalanul ugyan, de tör-zúz, miközben maga a szelídség) a hiábavalóságok kontra fontos dolgok képe. A hétköznapi (pót)cselekedetek között elvész valami lényeges, vagy sokkal inkább A Lényeges. „Nekünk mind egy a bajunk: / hogy amíg mi lemegyünk villanykörtéért, / s magára hagyjuk a lakásunk csöndjét, / egy bárány jelenik meg ott. // És az a bárány ott őrzöngve tombol, / csöndet nem törve meg, hangtalan romboly, / egy világot szétdarabol. // Őrzöngő bárány egy üres lakásban, / mindig ezt látjuk a lenti vásárban, / dühöng, míg nem vagyunk ott.” Ez a bárány lehet a lelkiismeret, a valóban fontos dolgok megtestesülése, valami több, nagyobb, mint az, amivel az ember nap mint nap elfoglalja magát. Ily módon hírt hoz arról, hogy van a tapasztalhatón, érzékelhetően túl egy másik, erejénél fogva magasabb rendű világ, amelynek hírnökét jó volna sokkal, de sokkal komolyabban venni.

„Kicsoda az ember?”

Megyek az utcán
Megyek az utcán lefelé,
nyitott kabátban hazafelé,
lehet úgy fél hét felé,
megyek a nincsből a van felé.

Cipőmben ott az üzenet,
az hajtja összes léptemet,
visznek szárnyas bokák,
minden lépésnél van tovább.

Jönnek a házak, oszlopok,
túl vagyok rajtuk, túl vagyok,
táncolok nincsből a van felé,
fél hétből megyek a hét felé.

Megyek az utcán lefelé,
viszem a nincset a van felé,
és minden hálám csak az övé,
aki ezt ilyen rendelé.

Az album utolsó dala, az elfogadás zsoltáraként is hallgatható (és énekelhető!) *Megyek az utcán* mintha rímelve az előbbiekre. Egyik kulcsmondata – „megyek a nincsből a van felé” – a hazatérést eredeti és átvitt értelmében is a gazdagság, teljesség eléréseként énekli meg, miközben látszólag éppen fordítva van. Hisz az utcán, a forgatagban

történik-zajlik az élet, ráadásul ott telt a nap, jövés-menésben, forgolódásban, tevékenységekben, míg most, a dal versidejében esteledik. Mégis a dalnok a nincsből a van felé megy. És már sehová máshová nem kívánkozik. Nem is hívják már, de ha hívnák, se menne. És hálás annak, „aki ezt így elrendelé”. „Minden hálám csak az övé” – ez tiszta, evangéliumi mondat.

Nyitott kabátban tart hazafelé a versbeszélő, mely nyitott kabát régi Bereményi-kép, a szabadság és a mindenre elszántság szimbóluma (Petőfi így fut a *Petőfi halála* című dalban, és *A keresztben jégeső* címűben is így indul világot hódítani, de minimum életben maradni a dal elbeszélője), esteledik már. Szárnyas bokákkal szinte repül, elmaradnak mellette az egyébként észlelt és fontos objektumok. Táncol a „nincsből” a „van” felé, és nem is hogy csak táncol, viszi ezt a „nincset a van felé”. Túlzás volna örökélet-szimbólumként értelmezni, de persze mindenki úgy interpretál, ahogy akar. Én nem sok ennél pontosabb képet ismerek a popkultúrában az ember árnyék-voltára (Jób), a romlandó és romolhatatlan közti elmondhatatlan különbségre. Nem arról van szó, hogy a létezés látszat volna csupán, épp ellenkezőleg: rengeteg minden van, de ez a minden az erősebb létezéshez képest: semmi.

Dombos az én utcám,
csúcspontján túljutván
lejtmenet lendít meg,
szárnyasan lépkedjek.

És visszapillantva
nem látok én vissza,
mit kezdetben tettem meg,
csúcsvonal takarja.

Sok minden van, illetve volt, itt fel nem sorolt sok minden. Nagy szavakkal: egy egész életmű, s ha úgy tekintjük, hogy ez az utolsó lemez utolsó dala, akkor ténylegesen azt látjuk, hogy a csúcsponttól lefelé haladva tényleg semmi sem látszik. Semmi látszik annyira fontosnak. Vissza se látni, csak előre érdemes nézni, oda, ahol majd „jó lesz”.

Tovább az utcán lefelé,
jövet a nincsből a van felé,
veletek, házak, oszlopok,
veletek együtt úgy futok.

Megyek az úton lefelé,
2004 estefelé,
és ő még azt is jól rendelé,
hogy senki sem mondja, gyere bé.

2004, 2004,
itt van az év, ez az az év,
hogy semmit se adj, semmit végy,
2004 van fél hét felé.

Megyek utcámon, lefelé,
nyitott kabátban hazafalé,
megyek egy fényes ház felé,
jó lesz majd ottan hét felé.

Jó lesz a kedvem majd,
rántom az ajtókat,
bútorok ott majd bent
mind elém térdelnek,

és azt kell éreznem,
hogy célba érkeztem,
és talán lefekszem,
végre is lefekszem.

És talán lefekszem,
a földön elfekszem,
és azt kell éreznem,
nincs már mit végezmem.

Ebben a záró versszak előtti részben még egyszer felcsillan annak lehetősége, hogy a dal csupán egy hétköznapi szituáció leírása. Erre ráerősít a dátum hangsúlyozása (2004, amelyben keresve sem nagyon találok szimbolikusságot). Egy „fényes ház” felé tart ugyan az, aki itt énekelve halad, de ez sem több, mint versfordulat (ilyenből van még, például a „semmit se adj, semmit se végy”, igazából egyik sorhoz sem köthető, jobb híján bereményizmusnak hívhatjuk [értsd: jól hangzó, a dalszöveget dinamizáló, de alapvetően szervesen nem kötődő betoldás]). Gyengeséget, mi több, esendőséget is találunk, hiszen a „rendelé-gyere bé” rímpár erőltetett régieskedése bánthatja a fület. Ha azonban a rendelés alanyát elgondoljuk (ki rendel el bármit is ilyen „károlyibibliás” módon), megengedőbbek lehetünk. Hiszen itt már annak a valakinek szól a hála, aki „még azt is jól” rendeli. Azt *is*, ahogy tehát, ezek szerint, minden mást is. *A véletlen szavai*, ez az album címe, ne feledjük. És az utolsó dal gerincét az a gondolat adja, hogy valaki van, aki ezt is, azt is elrendel.

Hát ilyen az utcán, lefelé,
nyitott kabátban, hazafelé,
érezve, hogy minden csak az övé,
aki ezt így rendelé.

A záró versszak négy sora összefoglalja a dalt és benne egy kicsit a dalnok életét is. Az első sor visszautal az utcára, a körülvevő világra, arra a sok mindenre, ami egy nagyobb felől nézve, miként megtudhattuk, semmi. A második sor képe egy szabad és elszánt élet mutat, aki hazafelé tart. Eddig a világ és benne az ember. A második két sor és így a dal legvége privát doxológia: már nem egyszerűen a beszélő hálóját adja ennek a van-t birtokló valakinek, nem pusztán elismeri, hogy erősebb (mert ezt és azt is ő rendel el) hanem azt mondja: „minden csak az övé”. Az utolsó sor persze a modern ember betoldása a zsoltár végére, egy pillanatra még, legvégül, újra a beszélőre figyelünk, a saját sorsát, életét mutatja, hogy ne felejtjük: ő az emberi hőse ennek a dalnak, ennek a szövegnek, ennek az életnek. Neki volt elrendelve, ami el volt rendelve, vele törődött, vele foglalkozott az, aki mindent birtokol. Végtere is, nemde, ez a mi keresztyén reménységünk egyik ragyogó eleme. A 8. zsoltárban összefoglalva így találjuk ezt: „ki az ember, hogy gondot viselsz rá micsoda a halandó – mondom –, hogy törődsz vele, és az emberfia, hogy gondod van rá? Kevéssel tetted őt kisebb Istennél, dicsőséggel és méltósággal koronáztad meg. Úrrá tetted kezéd alkotásain, mindent a lába alá vetted...” Ezt ismeri fel és teszi szóvá a dalszerző és a szövegíró. A lelkes.

Utóirat

Bontani érdekes, keringeni jó, de mindenek előtt: hallgassunk Cseh Tamást.

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.

Athéni szín. 1939. III. 25. B94

(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

KÖRKÉRDÉS

Hit és populáris kultúra a gyakorlatban

MOLNÁR ILLÉS
NIGRINY-DEMETER ADRIENN
PÉTER-SZARKA LÁSZLÓ
POMPOR ZOLTÁN
ZÁGONI BALÁZS

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.
Egyiptomi szín. 1939. III. 25. B95
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

Napjainkban a hit- és a vallási tapasztalatok megragadhatóságában és közvetítésében, illetőleg az egyház reprezentációjában a hagyományos intézményes, kegyességi és magaskulturális színtereken túlmenően jelentős szerepet játszanak egyfelől a népszerű kultúra termékei, másfelől az újabb médiumok, a közösségi populáris felületek, a jelenkor kihívásaira reagáló közvetítőrendszerek. Hogyan látja ezek összefüggéseit saját munkájában, igyekszik-e hasznosítani a népszerű kultúra termékeit lelkészi, gyülekezetépítő, illetve tanári praxisában?

Molnár Illés

Református irodalomkritikusként a kérdést csak visszajáról foghatom meg: örömmel tapasztalom, hogy a népszerű és a magaskultúra is kezdi a szekuláris kliséken túl kezelni a hit kérdését, elsősorban mint tapasztalatot és annak gyakorlati következményeit ragadva meg. Ez egyfelől válságtünetként is értelmezhető, annak a hiánynak a jeleként, hogy az egyház és a szűken vett keresztény értelmiség nem fogalmaz meg érvényes választ azokra a kérdésekre, amelyek lázas izgalomban tartják a világot. Másfelől örömteli, hogy vannak művészek, akik megvívják és felmutatják ezeket a küzdelmeket. Két példa jut eszembe elsőként, amelyek két olyan kérdéskörhöz szólnak hozzá, amelynek aktualitását nehéz lenne vitatni: a nemi szerepek és a klímaváltozás kérdése. Az egyház egyik ügyben sem túl markáns, de keresztény (vagy legalábbis a keresztény hittel termékeny párbeszédben álló) művészek innovatív módon képesek mindkét ügyben evangéliumi választ adni.

Egyszerre ízig-vérig evangéliumi és markánsan női perspektívát ad Krisztusról Garth Davis a *Mária Magdolna* című filmben, amely úgy jeleníti meg a címszereplő központba helyezésével a klasszikus evangéliumi történetet, hogy megőrzi annak lényegét és megkíméli a nézőt a Dan Brown-regények bulvárcsavarjaitól és a „keresztény film” címkéjével ellátott, az amerikai konzervatív középosztály ízlését kiszolgáló kommersz esztétikától.

Mária Magdolna bátor, önálló nő, aki egészen más fénytörésben látja a Megváltó üzenetét, mint a férfi tanítványok, akik az intézményi hatalom megtestesítőjeként a film zárlatában – talán történetileg nem hitelesen, de a későbbi egyháztörténetre nézve nagyon is érvényesen – vetítik előre az ideologikus, politikai hatalomtól részeg bürokrata-egyház eljövételét és az örömhír marginalizálódását, perifériára vagy (rosszabb esetben) ellenzékbe szorulását. Persze rögtön adódik a kérdés: a lelketlen intézmény mint férfi és az élő hitű, empatikus nő motívuma nem ideologikus? Dehogyanem (bár ennyi erővel minden metafora az). De egy film nem kinyilatkoztatás, akkor jó, ha vitára ingerel, ezt pedig a *Mária Magdolna* kétségkívül termékeny módon teszi.

Talán még ennél is aktuálisabb kérdéseket boncolgat Paul Schrader *First Reformed* című filmje, amelynek véleményem szerint hiba volt *A hitehagyott* címet adni magyarul. A film lelkész főhősét ugyanis bár gyötrik kételyek, éppen hogy nem hagyja el a hite, sőt, hajlandó lenne azért az életét is feláldozni. Az Ethan Hawke által alakított Ernst Toller egy tipikus, sikerközpontú amerikai megagyülekezet fiókjaként szolgáló, elsősorban turisztikai fontossággal bíró régi kis templomban lelkész. Bár gyomor- és

alkoholproblémákkal küzd, az igazi válság csak akkor jön el, amikor kiderül, hogy a gyülekezet fő szponzoraként működő cég a környék legkomolyabb környezetszennyezője. Ahelyett, hogy részletesebb tartalomismertetésbe fognék, inkább csak azt az érzésemet fogalmazom meg, ami a film megtekintése után fogott el: hogy ez a film valójában elsősorban keresztényeknek tesz föl lényeges kérdéseket: mihez kezdjen az egyén, ha a közössége megalkuszik saját lényegi elveivel, és még ideológiát is gyárt hozzá? A teremtett világ sáfáraiként mekkora a keresztény egyházak felelőssége a teremtésvédelemben. Igazolható-e az erőszak, ha egyértelműen jó ügyet szolgál?

Napjainkban talán nincs is alkalmasabb vitaindító ennél a filmnél. Már ha keresztényként nem akarjuk magunkat elszigetelni a világtól, de beleolvadni sem, hanem keressük a markáns, evangéliumi választ a világ egyre kétségbeesettebb és hangosabb kérdésére.

Nigriny-Demeter Adrienn

Ha körbenézünk az irodánkban vagy akár a családi otthonunkban, nagyon kevés olyan kis zugot találunk, amely ne árasztana reklámokat, ne akarná valamilyen céllal felhívni magára a figyelmünket. Márkanévek, cégjelzések, géptípusok, reklámok, üzenetek – akár mindennapi, egyszerű használati tárgyakon is, amelyek körülvesznek minket. Ha pedig bekapcsoljuk a számítógépet, ránézünk a telefonra, a legegyszerűbb kommunikációs eszközeinket használjuk, azonnal özönlnek az „üzenetek”. Lehetetlennek tartom, hogy a gyülekezetépítésben, a hitoktatásban, a hittapasztalatok közvetítésében, azaz általában a közösségi életünkben ne használjuk fel az újabbnál újabb, egyre divatosabb populáris felületeket. Nem azért, mert ez a mai trend. Hanem azért, mert az üzenetközvetítésre alkalmazott, évtizedekkel ezelőtt még bevált módszerek ma már nem válnak be.

Projektkoordinátorként és a *TeSó blog* egyik szerzőjeként is rendszeresen tapasztaltam, hogy az egyházunk milyen sok médiaszínteret próbál értelmezni, alkalmazni annak érdekében, hogy épüljenek a gyülekezeteink, és főleg, hogy Krisztus egyre többeket megnyerjen. Ugyanakkor emlékszem arra, mennyire egyetértettünk a blog szerkesztőségében azzal, hogy ha „nem teszünk le minőséget az asztalra”, akkor sokkal többet érthetünk, mint amennyit használunk. Számomra rendkívül visszatetsző a gyenge minőségű vallási témájú film, a helyesírási hibákkal és giccses klisékkel teli plakát, az átgondolatlan reklám egy közösségi platformon. Hiszünk abban, hogy a mi Atyánk képes a nagyon rosszból valami nagyon jót kihozni – de vajon betakarhatjuk-e ezzel rendszeresen a közösségi oldalakon ejtett ballépéseinket? Találkoztam egy plakáttal néhány éve, amely Mindenszentek ünnepéhez közeledve terjedt el, és a nem tervezett csecsemők életben hagyását próbálta „reklámozni” egy (véleményem szerint) némileg rosszul választott bibliai idézettel és fotóval. Értettem a célt, de összeszorult a szívem. Nálam azt a hatást érte el, hogy fájó szívvel jutottak eszembe elhunyt babájakat gyászoló édesanyák, családok, akiknek egyébként is nehéz időszak az összes őszi-téli ünnep. Nyilvánvalóan nem lehetséges egyszerre többféle célcsoportot elérni ugyanazzal az üzenettel és módszerrel, ám abban bizonyos vagyok, hogy sokkal jobban átgondolt médiastratégiára lenne szüksége az egyházunknak ezen a téren.

Amikor a saját tevékenységeim során alkalmazom a legújabb közösségi platformokat, akkor igyekszem meghatározni a célokat, az üzenetet, a célcsoportot, és kiválasztani a legoptimálisabbnak tűnő módszert. Filmklub előtt végignézni (többször is) és végiggondolni egy filmet; plakátszerkesztés előtt kikérni fotós és informatikus szakemberek véleményét; szöveges üzenetek esetében kérni egy korrektor segítségét; gondolni a plagizálás elkerülésére; magas minőségű fotókat és videókat alkalmazni stb.

Fontosnak tartom, hogy a fentiek ellenére sokan próbálják az igazi minőség felé kormányozni a hajót, komoly szakembereket bevonva és megfelelő színvonalat képviselve ebben a hatalmas erejű folyamatban. Tisztelettel és imádságos szívvel gondolhatunk azokra, akik kreativitásukat, idejüket, erejüket nem kímélve juttatják célba az üzenetet. Szabadok vagyunk a legújabb vívmányokkal harcolni Isten ígéjének közvetítésére, de ez egyben komoly felelősséggel is jár. Ha alkalmazzuk ezeket a felületeket, ne legyünk restek magasra tenni a léceket.

Péter-Szarka László

Egyetemi lelkészként természetesen hasznosítom a népszerű kultúra termékeit, hiszen ez a korosztály elsősorban ezeken a csatornákon érhető el. Vannak fiatalok, akik például több időt töltenek az online térben, mint alvással. Az online tartalmakat fogyasztó gyülekezeti tagjaink szemléletének formálásában *még mindig* kulcsszerepet játszik az egyetemi istentiszteletek központi helye. A személyes találkozások, a hit fejlődését segítő lehetőségek felkínálása, valamint a gyülekezeti szolgálati lehetőségek biztosítása és az önkéntes, szolgáló tagok megbecsülése fontos számunkra. Ezek megvalósításához, a gyülekezetépítéshez szükséges kapcsolattartás pedig legtöbbször a Messengeren történik; alkalmainkról, programjainkról pedig a honlapunkon, Facebook-oldalunkon és csoportjainkban kommunikálunk, hogy minél többeket elérjünk. És ezekkel a közvetítőrendszerekkel indirekt módon is alakítjuk a gyülekezet (és közvetve a magyar református ifjúság és az egyház) arculatát, ami nagy lehetőség és felelősség is egyszerre. Nem mindegy, hogy milyen képet alakítunk ki magunkról. A keresztyén élet színes és izgalmas, ezért ezt próbáljuk közvetíteni virtuálisan is. Az egyháztól távol álló fiatalok eléréséhez, és végeredményben az Ige hirdetéséhez a népszerű kultúra termékeit eszközként kell használnunk. Ha van üzenetünk, de azt nem közvetítjük, egész egyszerűen a megszólítani kívánt réteg nem fog tudni róla. Szerintem erre való a közösségi média, melynek használatához a kommunikációnkat formailag kell újragondolni, és folyamatosan „újracsomagolni”. Ha elveszítjük a fonalat, már nem értenek minket, és az érdeklődés alábbhagy. Krisztustól kapott misszióink (Mt 28,19-20) végzéséhez nem kérdés, hogy használjuk-e a népszerű kultúra termékeit. A kérdés inkább a hogyan! Eddigi tapasztalataim szerint csakis felelős és innovatív hozzáállással érdemes akár csak egy-egy képet vagy videót megszerkeszteni és megosztani. Nem célként, hanem eszközként kezelni, hiszen nem a népszerűség a cél, hanem az *elérhetőség* és *érthetőség* minél több fiatal számára.

Pompör Zoltán

Egy korszerű tananyagfejlesztés napjainkban elképzelhetetlen digitális (kiegészítő) tartalmak fejlesztése nélkül. A legtöbb iskolában rendelkezésre áll számítógép és projektor, a diákok zsebében, táskájában pedig az iskolai számítógépek teljesítményét messze meghaladó okoseszközök lapulnak. A korlátlan internet megfizethető, a korlátlan információ karnyújtásnyira van. Fejlesztőként, pedagógusként azon gondolkodunk, hogyan lehet ezeket az eszközöket és tartalmakat a tanulás-tanítás folyamatában még hatékonyabban használni.

Egyik válaszunk erre a multifunkcionalitás: olyan tananyagokat hozunk létre, amelyek többféle formában is elérhetők, és sokféle pedagógiai megoldásra adnak lehetőséget. Az alsós irodalmi szöveggyűjteményt nemcsak tanári kézikönyvvel, hanem animált hangoskönyvekkel is kiegészítjük, amelyekben a versek, mesék szövege olvasható, hallgatható is (*A nap háza*). A szövegek válogatása során a keresztyén nevelés szempontjait és a korszerű pedagógiai igényeket egyaránt figyelembe vettük, így az antológia nemcsak a magyar nyelv és irodalom tantárgyhoz, de a napközis foglalkozásokhoz, a környezeti neveléshez vagy éppen a hit- és erkölcs tanításához is felhasználható. Hasonló digitális tartalmak készültek két saját fejlesztésű könyvünkhöz. Lackfi János *Jóság néni csokija* című mesegyűjteménye a lélek gyümölcszeiről szól játékos gyerekhangon, a *Történetek a Bibliából* magyar-angol kiadása a nyelvtanulást is segíti.

Hatékonyabbá teszi a tanulást, ha az előadásra és megfigyelésre épülő statikus közlésmód mellett megjelenítjük a részvételre, játékra alapuló dinamikus formákat is. Erre kiváló példa a *Protestáns iskolatörténeti mozaik* tudástartalmaira épülő, gamifikált, online játékunk (*Peregrin – az elveszett adatok nyomában*), amely mind grafikai megoldásait, mind játékmenetét tekintve a diákok kedvelt játékait idézi. A kárpát-medencei református iskolások a játékot csapatokban játsszák, munkájukat mentorok segítik. Az online térben 7 pályán (8 nagyhirű református kollégium a helyszín) kell számtalan kvíz kérdést megválaszolva pontokat gyűjteniük; tevékenységeket, küldetéseket elvégezve további segítőkhez és extrákhoz juthatnak hozzá – az attraktív vizuális világ és a játékosítás egyaránt azt a célt szolgálja, hogy játékként éljék meg a tanulást. A *Peregrin*hez fejlesztett tartalmak (animációs- és dokumentumfilmek, 3D-s tárgyrekonstrukciók, virtuális terek) a játék végeztével is rendelkezésre állnak a pedagógusok és diákok számára a *Református Tananyagtárban* (*Reftantár*).

A református tananyagfejlesztés célja nemcsak korszerű tartalmak létrehozása, abban is szeretnénk segíteni a pedagógusokat, hogy a fizikailag távol eső református intézmények az online térben együtt munkálkodhassanak. A *Reftantár* lehetőséget kínál arra is, hogy a tanárok megoszthassák egymással a tananyagaikat, az egyes kiadványok kipróbálása során pedig a felület fóruma is a tudásmegosztás agorájává válik. A *Reftantár* pályázat rovatában megtalálhatóak az előző tanévben meghirdetett olvasópályázat feladatai. Több mint 30 iskola 300 tanulója olvasta egy tanéven át Tóth-Máthé Miklós *Pecúrok* és Kármán Tibor *Egy focista naplójából* című könyveit. A verseny olvasógálával zárult, a nyertes csapatok olvasótáborban vettek részt, ahol Lázár Ervin *Szegény Dzsoni és Árnikáját* dolgozták fel játékos formában.

Úgy tapasztaljuk, hogy a nehézségek ellenére is hatalmas innovatív potenciállal rendelkeznek az egyházi intézmények. Feladatunkat abban látjuk, hogy segítsük az iskolákat abban, hogy megtalálják a legjobb formákat, eszközöket a bibliai integráció megvalósításához, diákjaik keresztyén szellemű neveléséhez.

Zágoni Balázs

A válaszadók többségével ellentétben nálam a populáris kultúra közel áll a mindennapi munkámhoz, hiszen a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Színház és Film Karán tanítok, többek között forgatókönyvírást és filmtörténetet.

Ezen túl nem vagyok lelkész, sem teológiai tanár, csak „civilben” egy hitét gyakorolni próbáló gyerek- és ifjúsági író. Ilyenként a kérdés nálam inkább úgy tevődik fel, hogy a keresztyén hit igazságai, a személyes Isten-tapasztalásaim milyen módon épülnek be az alkotómunkámba?

Külföldi keresztyén barátaim, elsősorban az angolszász világból, azt szokták kérdezni, hogy milyen keresztyén üzenetet hordoz egy adott mesém vagy regényem? Ez az a kérdés, amellyel nem tudok mit kezdeni, hiszen amikor kitalálok egy történetet, nem próbálok beépíteni, elrejteni benne semmilyen keresztyén üzenetet. Azt gondolom, hogy ez nem egy szilvásgombóc – bármilyen finom is lenne az –, amelynek a közepén ott a lényeg, a többi csak körítés. Nincs kétféle szubsztancia, egy keresztyén üzenet meg egy világi (?) történet, az előbbi becsomagolva az utóbbiba.

Egy történet bennem szervesen születik meg, szökken szárba: átszűrűt és átalakított valós élettapasztalatokból, elképzelt helyzetek sokaságából, mások elmesélt történeteiből, olvasmányokból, filmélményekből. Majd ezekből próbálok egy egységes történetet gyúrni. És amilyen mértékben ott van az élettapasztalataim között Isten megtapasztalása, az élményeim között az Ő szabadításélménye, amennyire az Ige formálja a gondolkodásomat, az érzéseimet és az érdeklődésemet, olyan módon és mértékben fog ez tükröződni az írásaimban.

Próbálok kerülni mindenféle keresztyén öncenzúrát, az írást megelőzően és azt követően is. Egyszer a kiadómnál egy keresztyén szerzőtárs azt mondta *A Gömb* című regényemről, hogy tetszik a teológiája. Erre odafordult a kiadó egyik szerkesztője, maga is ifjúsági író, felvonta a szemöldökét, és azt mondta, hogy ő nem talált benne semmiféle teológiát, pedig elolvasta. Úgy látszik, újra kellene olvasnia.

Én azt gondolom hogy ez így van rendben. A szépirodalom vagy akár a film beszédmódja nem azonos a teológiáéval. Más a szerkezete és ökonómiája, másképp jelenít meg igazságokat, gondolatokat, érzelmet és drámát, vagyis az élet mintázatait. És ezek célba tudnak jutni úgy, hogy sokan egy pillanatig sem neveznék ezt teológiának. Pedig jó esetben ugyanúgy az életről szól, mint a teológiánk (az is csak jó esetben!), illetve arról, aki bátran, de teljesen önanonosan kimondhatta magáról, hogy „én vagyok az élet”.

Jelenet a III. Richárdból. Angol nyelven adták elő a gimnazisták.
1940 májusában. B134
(*Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár*)

SZÓSZÉK ELŐTT

TAR LÁSZLÓ PÉTER

Jelenet a III. Richárdból. Angol nyelven adták elő a gimnazisták.
1940 májusában. B133
(*Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár*)

Textus:

Fiam ne felejtse el tanításomat, és parancsaimat őrizze meg szíved, mert hosszú életet, magas életkort és jólétet szereznek azok neked! A szeretet és hűség ne hagyjon el téged: kösd azokat a nyakadba, írd fel szíved táblájára! Így találsz kedvességre és jóindulatra Istennél és embereknél.

Péld 3,1-4

Tar László Péter

NE FELEJTSD EL TANÍTÁSOMAT!

Fiam, vagy lányom, tehát: Drága gyermekem! *Ne felejtse el tanításomat!* – mondja szelíden az Isten Igéje. És ebben az Istentől való intelemben két dolog feszül egymásnak: a tanítás és a felejtés. A tanítás lényege, hogy átadjuk a boldog élethez szükséges legfontosabb tudást vagy szemléletmódot, amelyről ha mégis megfeledkezünk, óhatatlanul megkeseredik az életünk.

A pedagógusoknak, tanítóknak tehát éppen abban áll hivatásuk nagysága, hogy megtanítsák a gyermeket emlékezni. Emlékezni arra, ami jó, ami igaz, ami helyes, ami szép. A tanító, a pedagógus tehát felejtethetlenné teszi mindazt, ami igazán fontos. Az Ige így ír erről: „Neveld a gyermeket a neki megfelelő módon, még ha megöregszik, akkor sem tér el attól.” (Péld 22,6) – mert a nevelő megtanítsa a gyermeket, hogy a fontos dolgokat az ember a szívébe vési. Ahogy Igénk mondja: *A szeretet és hűség ne hagyjon el téged: kösd azokat a nyakadba, írd fel a szíved táblájára!*

Tanévnyitó istentiszteleten vagyunk. A tanítás elengedhetetlenül fontos része az életünknek. A tanítónak vagy pedagógusnak a célja talán nem is lehet több vagy nagyobb dolog annál, mint hogy elérje az ember életében, amit a mai Ige így fogalmaz meg: *A szeretet és hűség ne hagyjon el téged!* Vagyis ne felejtkezz el a szeretetről! Ne felejtkezz el a hűségről!

Hadd mondjam el, hogy a tanítás és a szeretet elválaszthatatlanok. Egyszer valaki azt mondta, hogy életének egyik legnagyobb fel-

ismerése volt gyermekként az, hogy rájött, hogy a szülein kívül a tanítója volt az, aki önzetlenül szerette. Szeretéből tanította hegedülni. Amikor kiderült, hogy a gyermeknek egyáltalán nincs hallása, és mindenkinek jobb lesz, ha a tanulásnak ezzel a módjával felhagy, akkor a tanár mindent megtett, hogy kis diákjának sikere legyen a szavalatok terén. Azonban ebben is kudarcot vallott. A diák a verset csak úgy félhangon motyogta, mintha magának mondaná, sőt a szemét is becsukta, hogy a közönség se zavarja. De tanára ezután is csak biztatta, és azt javasolta, hogy próbálkozzon írással, mert bizonyára író lesz belőle. Nos, a kis diákból végül nem lett sem hegedűművész, sem verseket szavaló színész, és bár írása számtalan jelent meg, azért mégsem íróként tartják számon. Ravasz László nevét mint az egyik leghíresebb református püspökét tartja számon a magyar (egyház)történelem. Ő emlékezett hálaadással egykori tanárára, így: „Az az ember, minden csalódás ellenére hitt bennem és szeretett engem. Az a jó tanító, aki minden csalódás ellenére szereti a gyermeket és hisz benne.”

Szeretetet tanulni úgy lehet leginkább, mint azt a gyermekjátékot játszani, amelyben az egyik gyermek rápaskol a másikra, és azt kiáltja: add tovább! Az a másik pedig mindent megtesz, ami csak rajta múlik, hogy ezt a pajkos – fájdalommentes – ütést továbbadja. Amikor az Úr Jézus Krisztus megindította a világ legnagyobb vállalkozását: a megváltás beteljesítését, nem tett mást, mint valakinek csöndesen megsúgott valamit a szeretet nagy titkából, és azt mondta: add tovább! Meggyógyított egy beteget, és azt mondta: add tovább! Eredj, gyógyíts te is!

Valahogy így, ilyen stafétafutásszerűen lehet tanítani is. Minden nemzedék átvesz valamit, a mindenkori ismeret és műveltség stafétabotját, megfutja vele a neki szabott pályát, azután átadja az új nemzedéknek.

Szeretet és Hűség ne hagyjon el téged! – mondja az Ige. Ha elfelejtjük a szeretetet továbbadni, abban a pillanatban elhagy bennünket a szeretet. Amíg továbbadjuk, értelmetlen módon addig birtokoljuk. Ez pedig azért fontos, mert tanítani, nevelni és minden nagy és csodás dolgot alkotni, véghezvinni, csak szeretetből fakadóan lehet igazán. A szeretet képes az emberi tudást a legszebben, a legjobban kibontani. Máshogy fogalmazva, a szeretetben elvetett tudomány termi a legcsodálatosabb gyümölcsöket.

Azonban fontos, hogy tudjuk, a tanítás során nem olyan továbbadásról van szó, amire az élettelen tárgyak is alkalmasak. A jó vezető úgy adja tovább az áramot vagy a hőt, a világosságot, ahogy vette. Úgy, mint például a vízvezeték a beleszivattyúzott vizet továbbítja. A lelkek világában azonban másként megy a közvetítés, a továbbítás, a tanítás. A lélek világában a közvetítő személy alkata és sorsa vagy hozzáad, vagy elvesz a rábízott dolgokból.

Sajnos sokszor kevesebbet adunk át, mint amennyit kaptunk. Amikor megfogyatkozik bennünk Krisztus szeretetének ereje, az olyan, mint amikor a földben megrepedt vízvezetékéből elfolyik a szivárgó, életet adó víz. Sokszor csak elnyeljük Krisztus világosságát, annak gyógyító sugarait. Úgy, ahogyan a fekete lepel elnyeli a fényt. Semmivé lesz bennünk a világosság. Nem sugározzuk Jézus szeretetének melegét. Mindez azért, mert nem veszünk fel és nem adunk tovább krisztusi erőket és igazságokat. Sokkal több krisztusi hatást kellene felvennünk és továbbadnunk.

Szeptemberben megnyíltak az iskolák, és ez a magyar fiatalság nagy kérdéseinek nagy feladatát és még nagyobb felelősségét állítja elénk. Testvéreim, a nagy kérdés, hogy gyermekeink, ifjaink életét nézve meglehetünk-e elégedve szellemi és lelki fejlődésükkel? Elég lelkinak, elég komolynak, elég krisztusinak látod-e a magyar ifjúságot? Nem fenyeget-e az a veszély, hogy idegen és Krisztusellenes áramlatok támadják és ragadják meg gyermekeink lelkét? Át tudjuk-e adni nekik a Szentírás ismeretét, a hitvallásainkat, istentiszteletünk szertartásait, vagy már most a világ legunalmasabb vallásának tekintik keresztyén hitünket, Jézushoz való ragaszkodásunkat?

Vagy lehet, hogy azért nem tudunk eleget továbbadni, mert nem is vettünk eleget? Nem vettünk az Igéből, ami élő és ható és örökkévaló. Amit vettünk, engedték, hogy csupán ismeret maradjon, szokás legyen szeretet nélkül. A szeretet nélküli hűség, fogcsikorgató kötelesség marad csupán. A kellelten kötelességből pedig előbb-utóbb elfogy a hűség. És elfelejtkezünk a tanításról, a krisztusi hitről. És élünk a magunk hite alapján.

Hiszek én a magam módján – ugye ismerős ez a gondolat?! Pedig nagy baj, ha magunkhoz szabjuk a hitünket, mert akkor az el fog tűnni velünk együtt. Az életünket kell a hitünkhöz, Jézushoz, az Isten szeretetéhez szabni. Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz marad.

Az Isten tökéletes szeretetét úgy tűnik, csak fogyatékosan vagyunk képesek továbbadni. De, akkor is meg kell próbálnunk. A próbára tett szeretet maga a hűség. Jézus szeretetét a golgotai kereszt próbálta meg. Jézus hűsége pedig bűneink, hűtlenségünk ellenére is kitart.

A hűség mindig áldozat, amely a végsőig kitart. Ez a jézusi hűség és szeretet kell, hogy gyermekeink, unokáink szívébe legyen beírva, hogy erről a szeretetről, erről a hűségről el ne felejtkezzenek.

Ha azt akarom, hogy a gyermekem, az unokám boldogabb legyen, mint én, akkor azt kell megtanítanom, hogy krisztusibb legyen nálam. Ezért kell Jézustól átvennem világosságot, erőt, szeretetet, hűséget. Mindezt nem adhatja a természet, a tudomány, az emberi erő és emberi bölcsesség. Mindezt csak Krisztus adhatja, mert Ő a nagy Tanító, a Mester, a nagy ajándékozó, akitől a lelkek elegendő bizalmat, erőt, bátorságot, szeretetet, hűséget tanulhatnak. Tőle, Jézustól kaphatunk hitet, kegyelmet, boldog életet, örök életet. Krisztus pedig a szülőkön, óvodapedagógusokon, tanítókon, tanárokon, hitoktatókon, lelkipásztorokon keresztül is küldi ifjainknak, fiainknak és leányainknak mindezeket az ajándékokat. Add tovább! Mit is? A Szentlélek az Isten Igéjére mutat: Fiam, leányom, Gyermekem! *Ne felejsd el tanításomat, és parancsaimat őrizze meg szíved, mert hosszú életet, magas életkort és jólétet szereznek azok neked! A szeretet és hűség ne hagyjon el téged: kösd azokat a nyakadba, írd fel szíved táblájára! Így találsz kedvességre és jóindulatra Istennél és embereknél.* Ámen.

Elhangzott a Mádi Református Egyházközségben 2019. szeptember 8-án, hittanévnyitó istentiszteleten.

Jelenet a III. Richárdból. Angol nyelven adták elő a gimnazisták.
1940 májusában. B132
(*Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár*)

// IDŐVONAL

NAGY JÚLIA
SZATMÁRI EMÍLIA
GYŐRI ISTVÁN
FÜSTI-MOLNÁR SZILVESZTER

Az ember tragédiája angol nyelvű diákelőadása az Angol Internátusban.
Londoni szín. 1939. III. 25. B93
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár)

Nagy Júlia

COMENIUS SCHOLA LUDUSA ÉS A HAZAI REFORMÁTUS ISKOLAI SZÍNJÁTSAZÁS

365 évvel ezelőtt, 1654-ben mutatták be a sárospataki református kollégium növendékei Comenius *Schola Ludus*-át. Az 1562-es *Egervölgyi hitvallás* vallási és erkölcsi okokra hivatkozva betiltotta az iskolai színjátékok tartását,¹ ami azt jelentette, hogy amíg a katolikus iskolákban rendszeresek voltak ebben az időszakban az iskolai színjátékok, addig a református iskolákban tiltott volt az ilyen előadások tartása. A *Schola Ludus* – és Comenius hozzá írt előszava – ezért nemcsak új oktatási módszert jelentett, hiszen szembe menve korának kálvinista paradigmáival kijelölte a református iskolai színjátékoknak a katolikus előadásoktól eltérő pedagógiai és esztétikai célrendszerét, s nemcsak elfogadhatóvá tette a drámajátékok tartását, hanem egyenesen arra tett javaslatot, hogy rendszeresen, évi több alkalommal rendezzenek előadásokat az iskolák. Miben volt más ez a drámajáték, mint a katolikus iskolai színjátékok, s hogyan hatott a 18. századi református kollégiumok drámaíró tanáraitra Comenius? Ezekre a kérdésekre keressük a választ.

A *Schola Ludus* egy dialógusokba foglalt tankönyv, amelyben a Janua fejezetei kerültek feldolgozásra. A kerettörténetben Ptolemaeus királlyal és bölcseivel (Plato, Eratosthenes, Apollonius Ehodius és Plinius) találkozhatunk, akik arról beszélnek, hogyan lehet az oktatást minél hatékonyabbá tenni. A módszer a világ gyakorlati megismerése, előbb általánosságban, majd a részletekbe menően. Ennek megfelelően kezdődik el a „seregszemle”, amely a Januát követő témákban nyolc játékban, ezen belül pedig felvonásokban kerül bemutatásra.

„... egy edényből több falat kimeszelní: vagyis: nemcsak az érzékeket akarjuk fejleszteni..., s nemcsak a nyelvet..., hanem az erkölcsökre, cselekvésre, az élet ügyeinek intézé-

¹ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, Budapest, Franklin Kiadó, 1882, 172–173.

séhez szükséges, körütekintő okosságra, s végül magabiztos viselkedésre is nevelni akarunk”² – írta Comenius a *Schola Ludus* előszavában, ahol részletesen kifejtette a színpadi mű előadásának hasznát az oktatásban: a nézők előtt fokozódik az emberi szellem mozgékonyasága, önállósága, így könnyebb tanulni, a jól tanulók vagy jó magaviseletűek számára jutalom lehet az előadásban való részvétel, és tetszik a szülőknek is. A színjáték a comeniusi értelmezésben ugyanakkor nem művészi alkotás, hanem pedagógiai eszköz, ennek is köszönhető a vizsga-jellege, amelyre a „Leges scholae bene ordinaire”-ban is vannak idevágó rendelkezések, amelyek előírták, hogy évente minden egyes osztálynak négy előadást kell tartania, melyben az előző három havi elvégzett tananyagot kell bemutatnia a diákoknak.³ Ez a technika a 18. század derekán is az alap- és középfokú oktatás mindennapi része volt: a debreceni kollégiumban Háló Kovács József és Szilágyi Sámuel darabjai, Ekelen Bökényi János színdarabjai, Sárospatakon elsősorban Lácza József és Szabó József előadásai egyértelműen a gyerekek gyakorlati tanulását és a közönség előtti szereplés gyakoroltatását szolgálták.⁴ Néhány évtizeddel később pedig már a jogi képzésben is használt módszer volt a szerepjáték: Kövy Sándor Páncél vármegyéjében a hallgatók ilyen szituációk keretében gyakorolhatták az elméletben megtanultakat.⁵

A comeniusi elmélet ellentmondása, hogy az iskoladrámát dialogizált tankönyvként fogta fel, így egy meglehetősen száraz ismeretanyagot dolgozott fel nagyon részletesen, noha a drámák életszerűségét szerette volna elérni. Míg a korszak katolikus színjátékainak célja a nézők érzelmi befolyásolása volt, a *Schola Ludus* a nézők szóraztatása helyett a tananyag pontos begyakoroltatását tűzte ki célul. Ezt az ellentétet a 18. századi színjátékírók is csak nagyon óvatosan oldották fel, például a Sárospatakon 1792-ben bemutatott az „A. B. C.” harcáról szóló darabban, amelyben az ábécé rendjének kialakulását (és a diákokban való rögzítését) egy humoros történettel magyarázza a szerző: kapálás közben B ebédkor kevesellte a neki járó galuskát, s ezért megorrolt A-ra. Kettejük vitájának eldöntéséhez csatlakozott a többi betű is. Az A győzelmével ér véget a színjáték, aki a többi betűt láncra fűzte, s büntetésül ábécérendben kell sorakozniuk az idők végezetéig.

Noha Comenius maga is írt korábban bibliai témájú darabokat, mélyen elítéli ezek és az ókori témájú drámák színpadra állítását az iskolában, amelyeknek szerepe a „céljuk nem más, mint futólagos gyönyörködtetés s a hasznosabb dolgokra fordítandó idő elvesztegetése”.⁶ Talán ennek köszönhető, hogy a rendelkezésre álló források alapján a református iskolákban a mitológiai tárgyú előadások csak a 18.

² COMENIUS, J. A.: *Schola Ludus [Játzó iskola]*, *Legyen az iskola az élet előjátéka*, in KÖDÖBÖCZ József (szerk.): *Comenius élő pedagógiai öröksége*, Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, *Bibliotheca Comeniana* 10, 2003, 213.

³ HORVÁTH Cyrill: Comenius „Schola Ludus”-áról, *Magyar Pedagógia*, 14. kötet, 1905, 40–41.

⁴ VARGA Imre: *Protestáns iskoladrámák*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

⁵ SZATHMÁRY Béla: Finkey Ferenc, a tudós tanár, in FÖLDY Ferenc et. al. (szerk.): *Comenius és Kazinczy szellemében*, Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, *Bibliotheca Comeniana* 14, 2009, 86.

⁶ GULYÁS József: Comenius Schola Ludusának előszava, *Sárospataki Református Lapok*, XL évfolyam, 1935/18, 102–103.

század végén jelentek meg, példaként említhetőek Sárospatakon Ákáb István és Szathmári Paksi Sámuel darabjai, vagy éppen a losonci Szászi János színjátékai. Ebben talán a katolikus rendek feloszlata után a színjátékok mint közönségprogramok elmaradása is szerepet játszott: a nagyközönségnek igénye volt arra, hogy évente akár több alkalommal színházi előadás kerüljön bemutatásra, s ezt az igényt elégitették ki a református darabok.

Visszaugorva Comenius korára, a 17. század derekára a különböző katolikus rendek iskoláiban már kialakult gyakorlata volt az iskolai színjátékok bemutatásának.⁷ A barokk formai jegyei a díszletekben, jelmezekben egyaránt megmutatkoztak, ugyanúgy a lenyűgözésre, monumentalitásra törekedtek, mint a korabeli templomépítészetben,⁸ amelyre a *Soproni Díszletkönyv* lehet a legjobb példa a korszakból.⁹ A református kollégiumban ilyen fényűző drámajátéknak azonban nem lehetett helye – mégis, a színjáték, mint módszer jellegéből fakadóan, a beleélés, a szereppel való azonosulás érdekében nem lehetett eltekinteni a jelmezektől. „...mi bizony egy csapással hetet akarunk ütni. – írja Comenius az előjáróbeszédben. – Azaz nemcsak az érzékeket akarjuk fejleszteni azáltal, hogy élesebben a dolgok felé irányítjuk őket; és nem is csak a nyelvet, a dolgok megneveztetésével; hanem az erkölcsöt, az életben helytálló viselkedést, a dolgok intézésében óvatos okosságot s végül elfogulatlan, bátor beszédet is. Növendékeink ezeket sohasem fogják elsajátítani, ha csak nem bízunk rájuk illően megjátszandó szerepeket; s elvész enélkül ezeknek a legfőbb java, az elevenség – mert elvész az örömük.”¹⁰ Bár a jelmezektől nincsenek biztos forrásaink, csak utalásokra támaszkodhatunk, a 18. század darabok esetében tudjuk, hogy például Ákáb Didójában Cupido Julus képében jelenik meg Dido előtt, ami valószínűsíti, hogy álarcot kellett viselnie, viszont nem tudjuk, hogy kik készítették a jelmezeket és díszleteket. Feltételezhető, hogy a diákok részt vettek ebben a munkában, ami a gyermekek kreativitásának és a kezűgyességnek a fejlesztésében mindenképp szerepet játszhatott (különösképp így van ez az iskolai tárgyú daraboknál és a mesterségtelkedéseknél).

Az iskolai színjáték egyik funkciója az oktatás segítése, másik a szórakoztatás. A drámaírónak jobbra két lehetősége volt a szórakoztatásra: komikus betéteket tehetett a drámába (ezért olyan gyakori Morió szerepeltetése); a másik lehetőség a színpadkép változatossága, a mozgalmasság volt.¹¹ A drámaírók kezdetől fogva tisztában voltak ezzel, már Comenius is törekedett rá: a *Schola Ludus* minden szereplője kezében ott van az attribútuma, így változatos a színpad képe, zene szól egy-egy

⁷ SZILÁGYI András: A jezsuita színjáték képi forrásai, in PINTÉR Márta Zsuzsanna – KILIÁN István (szerk.): *Iskoladráma és folklór*, Debrecen, Ethnica, 1989, 95–111.

⁸ SHORE, Paul: Baroque Drama in Jesuit Schools of Central Europe 1700-1773, *History of Universities*, XX. évfolyam, 2006/1, 146–176.

⁹ BARDI Terézia – KNAPP Éva – KILIÁN István: *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs*, [h. n.], Enciklopédia Publishing House, 1999.

¹⁰ KOVÁCS Endre: *Comenius Sárospatakon, Comenius Sárospatakon írt műveiből*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, 336.

¹¹ KINDERMANN, Heinz: *Das Theater der Renaissance*, Salzburg, Otto Müller, 1959.

felvonás végén – ezek mind-mind olyan megoldások, amelyek a változatosságot, a szórakoztatást szolgálják. Ezt a hatást erősíti, hogy a kerettörténet szereplőinek sokféle lehetősége nyílik a játékra, a gyermekek kreativitása, improvizációs képessége nagy teret kaphat bizonyos szerepekben. A IV. fejezetben, az iskola bemutatásakor egész tantermet rendez be a színpadon, miután a király a tróntermében tárgyal a tanácsosaival. Leírja, mikor kell előre, hátra menni a színpadon, mikor kell zenének szólni, s nem felejt el sohasem leírni, hány szereplőnek kellett a színpadon tartózkodni. A 18. századi szerzők a dramaturgiai utasításokat ugyan nem, vagy nem mindig írták le, azonban tudjuk, hogy például a közjátékok egyik legfontosabb funkciója a színpad rendezése volt, ezzel kötötték le a nézők figyelmét.

A tankönyvi jellegből fakadt, hogy nagyon sok diákot akart szerephez juttatni a *Schola Ludus* az előadás során. A katolikus iskolák drámaiban ebben az időben a kóruson kívül általában csak 5–15 diák szerepelt, ők viszont elegendő teret kaptak a játékra, a beleélésre. Egyedül néhány német jezsuita dráma programjában találtam 100 fő feletti szereplőlétszámot, de a diákok nagy része itt is a táncosok, énekesek, vagy a prózai kórus tagjai között kapott helyet.¹² Comenius számára azonban fontos, hogy legalább egy-két mondat erejéig minden diák „főszereplő” legyen a drámában, amivel a jó tanulókat jutalmazza, a rosszabbakat biztatja – s mivel minden diák kap bemutatkozási lehetőséget, így mindegyiket megajándékozza a szereplés élményével. Ennek köszönhetően azonban az előadások hosszú órákig eltartottak. Mivel Comenius elvetette a komédiázást, a katolikusoknál közkedvelt közjáték vagy a mimus sem oldhatta fel a dráma tartalmi feszítettségét a felvonások között. Nem vette tehát figyelembe a befogadói oldal igényeit, csak azt, hogy mit jelent a gyerekek számára a szereplés. Ugyanez a probléma a 18. század derekán újraéledő iskolai színjátékok kapcsán is jelentkezett: minél több diáknak meg kellett adni a szereplési lehetőséget, de ugyanakkor nagyon szűkek voltak az időkeretek.

Nem lehet elfelejteni, hogy Comenius, majd a későbbi színjátékszerző praeceptorok is olyan korban vittek színre magas szintű ismeretértékű darabokat, amikor az emberek többsége még olvasni sem tudott, így azon felül, hogy a diákok gyakorolták a tananyagot, szokták az emberek előtti szereplést, a színjátszás ürügyén és révén nyílt mód a magasabb szintű kultúra szélesebb körben való terjesztésére is. A formális iskolai rendezvényeken nemcsak szórakoztatást nyújtó alkalom és a tananyagból való vizsga volt tehát az iskoladrámák előadása, hanem fontos eszközként szolgált az értékek, a tudás közvetítésére is. Ebben volt úttörő jelentőségű a *Schola Ludus* mint az első magyar református iskoladráma.

¹² SZAROTA, E. M.: *Das Jesuitendrama im deutschen Sprachgebiet: Eine Periochen-Edition, Texte und Kommentare*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1979.

Szatmári Emília

**„SEMMIKÉPPEN
SEM SZOKVÁNYOS
ISKOLA-ELŐADÁS...”
ANGOL NYELVŰ
DIÁKSZÍNHÁZTÁRSÁG
SÁROSPATAKON**

A 17. század közepén a pataki Kollégium nyitottan fogadta Comenius új pedagógiai módszereit, és igazolta azok hatékonyságát. Ezen új módszerek egyike az iskolai színjátszás volt, mely segítette és elmélyítette a tanítás-tanulás folyamatát, formálta a szereplők erkölcsét és jellemét, ugyanakkor szélesebb körben is értéket közvetített. A színjáték mint pedagógiai eszköz és a színjátszás mint módszer a Comenius utáni évszázadokban is továbbélt Patakon, nívummá az angol nyelvű előadásokkal lett ismét az 1930–40-es években.

Az Angol Internátus 1931-es indulásától a pataki gimnázium két tagozattal működött: a klasszikus, humán szakkal, ahol nyolc évig latin, négy évig görög nyelvet tanultak a növendékek; valamint az angol tagozattal, ahol nyolc tanévben angolt, négyben latint oktattak a diákoknak.

Az angol ágazat egyedülálló helyzeténél fogva külön helyi tanterv alapján működött. A tananyagot négy részterületre osztották: olvasmányokra, beszédgyakorlatokra, nyelvtanra és írásbeli munkákra. Valamennyi részterületen az életkori sajátosságoknak megfelelően, de hangsúlyosan foglalkoztak az angol irodalom epikai, lírai és különösképpen drámai műfaji remekeivel.

Már az I-II. osztályos gimnazisták is angol meséket, rövid elbeszéléseket, mondákat, verseket tanultak, majd a felsőbb évfolyamokon – ahogy más tudományterületeken, úgy az angol irodalom terén is – koncentrikusan bővítették ismereteiket. VII. osztályban már a 19. századi írók és költők műveit, valamint azoknak a magyar irodalomra gyakorolt hatását tanulmányozták, végül a VIII. osztályban foglalkoztak a 16–18. századi prózáírók és költők alkotásaival, továbbá áttekintették, összefoglalták az egész angol irodalomtörténetet.¹

¹ DERDA István: *Az angol nyelv tanításának története Sárospatakon*, Kézirat, é. n., SRTGY Kézirattár Kt.d.12.138

Az Angol Internátusban alkalmazott egyik új pedagógiai módszer szerint a tanulók délutáni gyakorló órák keretében angol anyanyelvű tanárok vezetésével átismételték, feldolgozták a délelőtti órák tananyagát, illetve rövid jeleneteket, színdarabokat tanultak, majd a diákok nyelvtudásának növekedésével angol nyelvű műsoros esteket, színházi előadásokat szerveztek. Mondhatjuk úgy, tantervi modul lett az angol nyelvű drámajáték. Ez a tevékenységközpontú foglalkozás lehetőséget adott a tanulóknak arra, hogy olyan érzelmeket és gondolatokat, kérdéseket és kétségeket fogalmazzanak meg, amelyeket a '30-as, '40-es évek iskolarendszerében egyébként nemigen tehettek volna meg. Ebben a gyakorlatban megvalósulhatott a diákok képesség szerinti differenciált foglalkoztatása, fejlődött a verbális és nonverbális kommunikációjuk, megtapasztalták a mozgásnak mint kommunikációs formának a lehetőségeit. Találkoztak számos valós és fiktív emberi szituációval, etikai kérdéssel, melyek saját életükben is útmutatóul szolgálhattak, illetve segítettek felkészülni a felnőttlét szerepeire. A társakkal közös játék, a közösen végzett munka során megtanulták önként elfogadni az együttműködés szabályait, alkotó módon vettek részt a drámajátékban, jobban odafigyeltek egymásra, empátikus készségük fejlődött, miközben önismeretük gyarapodott, önfegyelmük erősödött, koncentrációs képességük, emlékezőképességük javult, elszántságuk, a munkában kitartásuk nőtt. Természetesen esztétikai érzékenységük is fejlődött. Mindezek közben pedig tökéletesedett angol nyelvtudásuk, beszédkészségük, szókincsük, grammatikai ismeretük. Modern pedagógiai megfogalmazással: mindez a *kompetenciaalapú oktatás mintapéldája* volt. Tanulásmódszertan trénerek napjainkban is gyakran hiányolják az élő nyelvek tanításának hatékony módszerét, a beszéd és beszédértés készségének, a szövegalkotás képességének fejlesztését. 1931-től, évtizedekkel messze megelőzve a pedagógiai gyakorlatot, ezeket Patakon hozzáértő módon és ragyogó eredménnyel alkalmazták.

A délutáni órák metodikájának eredményességét a *Sárospataki Református Lapok* (SRL) egy 1940-ben megjelent írása igazolja, miszerint „az intézet alapítása óta minden évben volt angol nyelvű előadás”.² A diákság (szinte) minden év december 5-én, Mikulás-est keretében mesejátékokat, humoros, élvezetes egyfelvonásos darabokat mutatott be.³ Ez a szórakoztató, tréfás, ugyanakkor pedagógiai szempontból jelentős gyakorlat ma is népszerű eleme a gimnázium munkarendjének, napjainkban *idegen nyelvi est*nek nevezik.

A kezdeti, feltehetően főképp didaktikai kísérletek, kisebb jelenetek betanulása után az *Értesítő* az 1935/36-os tanévben említette először, hogy a növendékek két egyfelvonásos angol színdarabot adtak elő – különválva a könnyedebb, kötetlenebb decemberi alkalomtól – Hooper angoltanár szakmai irányításával.⁴

² M. S.: III. Richárd angolul, *Sárospataki Református Lapok*, XXXV. évfolyam, 22. szám, 1940. június 2., 108.

³ Néhány tanévből fennmaradtak a korabeli Mikulás-esti színjátékok címei. 1938-ban a *King Melon* mesejátékot, 1939-ben a *The Crimson Coconut* című színdarabot mutatta be a diákok egy csoportja. Lásd *Értesítő*, 1938/39., 162.; és *Értesítő*, 1939/40., 22.

⁴ *Értesítő*, 1935/36., 12–13.

Ekkor az 1931-ben induló első évfolyamosok V. osztályos gimnazisták, azaz 14–15 éves gyerekek voltak.

A következő tanév végén, 1937 júniusában is tartottak angol nyelvű színi előadást és műsoros estet az Angol Internátusban. A diákok újra két egyfelvonásos darabot adtak elő, három vegyeskari mű között.⁵ Ugyan a színdarabok címeit nem említi sem az *Értesítő*, sem a *SRL*, azt azonban feljegyezték, hogy az előadás „nagy gyönyörűséget keltő”⁶ volt. A műsorszámok és az egész produkció színvonalára, az esemény volumenére következtethetünk a megjelent közönség köréből: jelen voltak a főiskolai gondnokok, igazgatótanácsosok, a közigazgató, a gimnáziumigazgató, a tanári kar és a „helybeli intelligencia angolul tudó része”.⁷

Néhány év tapasztalata, kísérletezése után a színjátás pedagógiai céljai mellett egyre fontosabbá vált annak művészi szándéka is. A következő évtől többfelvonásos, egész estés, sokszereplős színpadi műveket adtak elő egyre professzionálisabb díszletekkel, jelmezekkel, színpadi technikával, de a legfontosabb, hogy a gimnazistakorú szereplők egyre értőbben és hitelesebben tolmácsolták a színművek üzenetét, eszmei mondanivalóját.

1938 áprilisában Shakespeare letragikusabb és legerőteljesebb drámáját, a *Machbetet* adták elő az Angol Internátus diákjai az épület dísztermében. A közönség soraiban helyet foglalt Farkas István püspök, Farkasfalvi Farkas Géza főgondnok, Janka Károly lelkészi gondnok, gróf Bethlen Pál világi gondnok, a Kollégium vezetősége és tanári kara, jelen voltak továbbá fővárosi vendégek, valamint Sárospatak és Sátoraljaújhely előkelőségei is.⁸ A *SRL*-ban Képes Géza,⁹ az intézmény tanára, már ismert költő és műfordító így számolt be az előadásról: „őszintén nagy meglepetést jelentett mindnyájunknak. Semmiképpen sem szokványos iskola-előadás volt ez, melyet elnéző jóindulattal néz végig a szülőkből, tanárokból és ismerősökből álló közönség. Nem akarjuk túlértékelni az előadást, de annyit bátran kijelenthetünk, hogy nagyvárosi Shakespeare-előadások illúziójába ringatott bennünket az egész előadás. Még akik nem értettek angolul, azokat is végig le tudta kötni a szerepek töretlen vonalvezetése, a korszerű maszkok és ruhák összhangja s a műszaki rendezés hibátlan menete.”¹⁰ Azok a fiatalok, akik nemcsak hogy angol nyelvű Shakespeare-előadást nem láttak azelőtt, de legtöbbször magyar nyelvűt sem, tökéletesen megértették a tragédia üzenetét, a lélek vívódását. Képes Géza szerint ez azért sikerülhetett, mert ezek a diákok tanulmányaik során „megszokták már a nagy angol alkotóművészek közelségét és természetesnek tartják, hogy igaz hangot tudnak adni azok szellemének”.¹¹

⁵ (n. n.): *Sárospataki Református Lapok*, XXXII. évfolyam, 24. szám, 1937. június 13., 143.

⁶ *Értesítő*, 1936/37., 11.

⁷ *Értesítő*, 1936/37., 141.

⁸ *Értesítő*, 1937/38., 29.

⁹ KÉZI Erzsébet: *Egy megvalósult klebelsbergi koncepció. A sárospataki Angol Internátus*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2004, 133.

¹⁰ K. G.: Diákjaink angol nyelvű műsoros estje, *Sárospataki Református Lapok*, XXXIII. évfolyam, 14. szám, 1938. április 10., 66.

¹¹ Uo.

A címszerepet a nagyon fiatal, 16 esztendő Horváth István VI. osztályos gimnazista játszotta, aki „szerepét a legapróbb részletekig finoman kidolgozta, a hosszabb magánbeszédekben ébren tartotta a közönség érdeklődését nagyszerű arcjátékával”.¹² Lady Macbeth szerepében a hetedikes Mátyás Sarolta „egyáltalán nem maradt el szereplőtársa mögött az alakítás finomságában”,¹³ és „igazi drámai színésznőnek mutatkozott”.¹⁴ A Banquót alakító Opler Gábor játékát is méltatta a cikkíró: „egy igazi nagy színpad Banquójának is díszére vált volna”.¹⁵ Az előadást ez alkalommal is az intézet egyik angol tanára, Patrick Maguire rendezte „a nagy londoni színházak tanulmányozásán csiszolt ízléssel, nagy *körütekintéssel és odaadással*”.¹⁶ A rendező mellett, a főszerepet is játszó Horváth István játékmesteri minőségben is felelősségteljes feladatot vállalt, részt vett a szerepek betanításában.¹⁷ Az *Értesítő* sokkal rövidebben, de lényegében megegyező tartalommal kommentálta a produkciót: „az előadás minden tekintetben elsőrangúan sikerült”.¹⁸

A *Macbeth*-bemutató Patak igazi nagy kulturális eseménye volt, híre messze eljutott. Finkey Ferenc koronaügyész, a pataki főiskola volt professzora az országgyűlés felsőházának ülésén 1938. április 8-án, a gyakorlati irányú középiskoláról és tanítóképzésről szóló törvényjavaslat tárgyalása során beszélt az Angol Internátusban folyó idegennyelv-tanítás módszertanáról, gyakorlati irányú oktatásáról, aminek eredményességét igazoltnak látta és láttatta a *Macbeth*-előadásban: „...múlt héten *Shakespeare egyik legnehezebb darabját, a Macbeth-et* adták elő VI. és VII. [osztályos] gimnazisták, teljes egészében, angol nyelven. Az előadáson ott voltak a felsőházi tagok közül is többen, és elragadtatással nyilatkoztak arról, hogy milyen szépen és kifogástalanul beszélnek a gyermekek angolul, és korukhoz képest a legtökéletesebben adták elő a darabot.”¹⁹

A Magyar Rádió 1938. április 21-i híradásában emlékezett meg a pataki Shakespeare-előadásról, a nyomtatott napisajtó pedig több, részletes beszámolóban foglalkozott vele. A hazai mellett angol lapok is tudósítottak az eseményről. Az egyik legismertebb brit napilap, a *Daily Telegraph* 1938. április 19-i számában közölte az Angol Internátus tanárának, a darab rendezőjének a főszerkesztőhöz küldött levelét. Hogy a *Daily Telegraph* érdeemesnek tartotta a témát a közlésre, itthon azt jelentette, „hogy a *Macbeth* itteni előadása nemcsak a hazai angol kultúra történetében jelent fontos határkövet, hanem az angol közönség is nagy szimpátiával és jóleső érzéssel vett róla tudomást”.²⁰ A művészi teljesítmény respektálásán túl diplomáciai lehetőséget is lát-

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ BALOGH Géza: Két tragédia. Szeged – Budapest, 1941, *Critikai Lapok*, 20. évfolyam, 2011/4, 1–3.

¹⁸ *Értesítő*, 1937/38., 137.

¹⁹ (n. n.): Sárospatakról a felsőházban, *Sárospataki Református Lapok*, XXXIII. évfolyam, 16. szám, 1938. április 24., 76.

²⁰ (n. n.): A *Daily Telegraph* and *Morning Post* c. angol napilap angol internátusunk *Macbeth* előadásáról, *Sárospataki Református Lapok*, XXXIII. évfolyam, 18. szám, 1938. május 8., 91.

tak benne (ahogy az Angol Internátus alapításának eleve egyik célja ez volt): „meg vagyunk győződve, hogy az ilyen kulturális kapcsolatok azok, amelyekeken keresztül az egyes országok egymáshoz közelebb jutnak”²¹ – olvasható az angol újságban.

Az iskola „angol tagozatának valóban merész vállalkozású diákjai”²² 1939. március 25-én az Angol Internátus dísztermében angolul adták elő a magyar dráma-irodalom klasszikus alkotását, *Az ember tragédiáját*. A Magyarországon, sőt világviszonylatban is első angol nyelvű bemutatóról újra országos lapok tudósítottak: a *Magyar Nemzet*, *Pesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Új Magyarország*, *Az Est* stb. A grandiózus vállalkozás „olyan igazi sikerrel járt, hogy alig tudjuk kellően méltányolni” – írta a *SRL*.²³ A Kollégium évkönyvében utólag azért méltatták és értékelték az előadást, amely „messze túlhaladta a vidéki, ún. műkedvelő vagy ifjúsági előadások színvonalát, s növendékeink nem csak angol nyelvi tudásukat gyarapították ez alkalommal is igen nagy mértékben, de olyan lelki és művészi élményekben és átélésekben volt részük, amelyek nevelői szempontból talán mindennél többet érnek.”²⁴

A főszereplők játékát ez alkalommal is külön kiemelték az újságok. Dicsérték az Évát alakító Mátyás Saroltát, akinek előadása valódi élményt jelentett a nagy színpadi előadásokhoz szokott nézőnek is; az Ádámot megformáló, a „leendő férfit már sejtető”²⁵ Kiss András; valamint Horváth Istvánt, aki egyrészt Lucifer szerepét játszotta, másfelől játékmesterként irányította társait is. *Az Est* arról tudósított, hogy a fiatal rendező szinte mágikus erővel dolgozott, diáktársai és tanárai mellett a város mestereit is munkába szólította, együtt építették a színpadot, állították össze a műszaki berendezéseket.²⁶

A darab minden szereplője olyan biztos nyelvtudással, cizellált nyelvi eszközöket alkalmazva és olyan lelki átéléssel játszott, „amely a nyelvet olykor zengő, szárnyaló igévé, az áhítat és imádat magasztos kardalává, máskor a hétköznapi meleg és megszozott közvetlenségű beszédévé”²⁷ tette.

A beszámolók most is arról tudósítottak, hogy a négyórás előadást még a nyelvet nem értők is lankadatlan figyelemmel és érdeklődéssel kísérték. A Kollégium vezetése, tanári kara pedig olyan aktuálisnak és építőnek értékelte azt, hogy javasolni szándékozták a kultuskormányzatnak: minél többször adják elő *Az ember tragédiáját* iskolás korúaknak, fiataloknak, hiszen „nemzetnevelés, magyarságismeret és sorsöntudat szempontjából nagyjelentőségű, hogy amikor a magyar nemzet lélekzetelállító veszélyek közt éli a maga történeti tragédiáját, Madách halhatatlan remekműve egésze bele az ifjú lelkekbe: Küzdj és bízva bízzál.”²⁸

²¹ Uo.

²² M. J.: Angolul adták elő *Az ember tragédiáját*, *Sárospataki Református Lapok*, XXXIV. évfolyam, 14. szám, 1939. április 2., 80.

²³ Uo.

²⁴ *Értesítő*, 1938/39.

²⁵ M. J.: i. m., 80.

²⁶ Közli ABLONCZY László: Rómeóként végezte, *magyaridok.hu*, 2018. 11. 26. URL: <https://www.magyaridok.hu/lugas/romeokent-vegezte-3628727/> Utolsó letöltés: 2019. 11. 2.

²⁷ M. J.: i. m., 80.

²⁸ Uo.

Diákok ácsolták a színpadot, ők tervezték és készítették a díszleteket, telepítették a korabeli technikát. A darabot V. Barber, T. G. Davies, Képes Géza, Héthy Lajos, Szőke Balázs tanárok, valamint a hetedikes gimnazista Horváth István rendezték.

Az előadásnak most is prominens közönsége volt. Megtekintették azt a város és a vármegye előkelőségei, a tanügyi és tankerületi főigazgatóság képviselői, a főiskolai előljáróság tagjai. A nézőtéren – mások mellett – helyet foglalt vitéz Lukács Béla államtitkár, Fáy István főispán, Harsányi Gyula kormányfőtanácsos és Janka Károly kormányfőtanácsos, főiskolai gondnok, továbbá jelen volt Németh Antal, a Nemzeti Színház igazgatója is. A színházigazgató-rendező nemcsak megtisztelte a szereplőket, közreműködőket személyes jelenlétével, de jelentős szakmai segítséget is nyújtott, hiszen a diákok az ő kisszínpadra alkalmazott ún. stúdió tervei alapján adták elő a darabot,²⁹ továbbá a Nemzeti Színház jelmezeinek egy részét is rendelkezésre bocsátotta.³⁰ E találkozás, ez a szakmai kapocs életre szóló „baráti-szellemi kapcsolatot”³¹ eredményezett a Nemzeti Színház vezetője és a diákrendező Horváth István között.

Az iskola tanulóközönsége számára, akik a premierre nem értek be, még két alkalommal megismételték az előadást.³²

Az Angol Internátus diákjai a következő tanévben is gigászi feladatot vállaltak, Shakespeare „legsötétebb színnel festett királytragédiáját”,³³ a *III. Richárd* című drámát készültek színpadra vinni, angol nyelven. Két hónap megfeszített munkája után a háromórás előadás bemutatójára 1940. május 25-én került sor az Angol Internátus dísztermében. A véres gyilkosságok árán trónra jutó király szerepének eljátszása mindig nehéz próba elé állította a színészeket, de a maturandus Horváth István játéka ebben a szerepben is csak dicséretet kapott,³⁴ aki a darab rendezésében G. Tier és Milne tanárok mellett bizonyára legenergikusabban és elkötelezetten dolgozott most is diákrendezőként.³⁵ Ezen alkalommal is diákok tervezték a színpadot, a díszleteket, ők voltak a világosítók, a kellékesek, a kulisszatologatók is.

Az *Értesítő*³⁶ és a *SRL*³⁷ írásai sugallják, hogy az előadásnak egészen nagy sajtóvisszhangja volt. Lelkesen és az esemény jelentőségéhez illő terjedelemben méltatták az előadást országos napilapok, folyóiratok, szaklapok. A legolvasottabb színházi magazin, a *Film Színház Irodalom* is tudósított a pataki *III. Richárd*-előadásról. Ebben Izsáky Margit színész-újságíró Horváth István rendezését emelte ki: „...ez a fiatal fiú máris többet tud a színpadról, mint sok sikerben megöszült és beporosodott rendezőnk, ez a tizennyolc éves gyerek sokszor felcsillantotta a shakespeare-i Richárdot, az elrendelt

²⁹ *Értesítő*, 1938/39., 16–17.

³⁰ *Értesítő*, 1938/39., 30.

³¹ ABLONCZY László: Örök Színház, *Zempléni Múzsza*, VII. évfolyam, 2007/1, 44–46, 44.

³² M. J.: i. m., 80.

³³ M. S.: i. m., 108.

³⁴ Uo.

³⁵ *Értesítő*, 1939/40., 144.

³⁶ *Értesítő*, 1939/40., 144.

³⁷ M. S.: i. m., 108.

gonoszt, a hatalom mániákusát.”³⁸ A *SRL* cikkírója pedig valamennyi szereplő kifogástalan nyelvi tudását hangsúlyozta.

A közönség soraiban most is legmagasabb szinten képviseltette magát az egyházkerület, a Kollégium, a régió értelmisége: jelen volt a püspök, a főgondnok, két főiskolai gondnok,³⁹ a főiskola vezetősége, tanári kara és „nagyszámú vidéki és helybeli érdeklődő”.⁴⁰

Az 1940/41. iskolai évben a hagyományos Mikulás-est keretében a diákok még előadtak egy angol nyelvű egyfelvonásos színdarabot,⁴¹ de a tanév végi nagy volumenű előadás elmaradt. Mivel ennek okát a rendelkezésre álló források nem magyarázzák, feltételezhetjük, hogy a megváltozott politikai, katonai helyzetre tekintettel maradt el a tavaszi színelőadás a tanév rendjéből. Magyarország 1941 áprilisában bekapcsolódott a Jugoszlávia elleni háborúba, s ezzel végső soron a második világháborúba. Ugyanakkor tény az is, hogy a pataki diákszínjátás legtehetségesebb, legelkötelezettebb szereplője, Horváth István az előző tanév végén érettségi vizsgát tett, és eltávozott az Alma Materből. Valószínű, hogy nem lépett alkalmas utód a helyére.

Az 1941/42-es tanévben a VKM 1941. december 10-vel a született angol tanárokat szabadságoltatta, azaz megtiltotta számukra a tanítást, majd Budapestre költöztette őket – a szorosabb kontrollálás céljából.⁴² Ezt megelőzően a szokásos Mikulás-estet még megtartották, több kis vidám jelent mellett a diákok előadtak egy magyar és egy angol nyelvű egyfelvonásos színdarabot. Az előadások rendezői Maller Sándor, Ablonczy György és Geoffrey Tier tanárok voltak. „Nagyobb, illetve más színelőadást”⁴³ ebben az évben sem szerveztek.

A következő háborús tanévekben, vagyis 1942/43-ban, 1943/44-ben, 1944/45-ben, de még 1945/46-ban is minden bizonnyal elmaradt a hagyományos Mikulás-est és ezzel együtt a színjátás minden formája. Az *Értesítő* sem december 5-i műsorokról, sem színelőadásokról nem tudósítanak ezen időszakban.

A körülmények minimális konszolidálódása után, az 1946/47. tanévben újra Shakespeare-dramát rendeztek az Angol Internátusban, a *Julius Caesart*. A premierre március 29-én került sor Sárospatakon, majd júniusban a budapesti Madách Színházban vendégszerepeltek a tragédiával a színjátászók. Újabb csúcspont ez a pataki angol nyelvű diákszínjátás történetében. „Ehhez hasonló nagyszabású vállalkozása még nem volt ifjúságunknak. Örömmel hallottuk az illetékesek kedvező véleményét”⁴⁴ – számolt be jelentésében a kollégiumi közigazgató. Az *Értesítő* több apropóból is tájékoztatott a helyi és a fővárosi előadásokról. Egy másik helyen így summázták a budapesti előadás jelentőségét: „igen szép siker volt és minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy nagyban öregbítette iskolánk jóhírét is”.⁴⁵

³⁸ Közli ABLONCZY: Rómeóként végezte

³⁹ *Értesítő*, 1939/40., 26.

⁴⁰ M. S.: i. m., 108.

⁴¹ *Értesítő*, 1940/41., 228.

⁴² *Értesítő*, 1941/42., 213.

⁴³ *Értesítő*, 1941/42., 216.

⁴⁴ *Értesítő*, 1946/47., 14.

⁴⁵ *Értesítő*, 1946/47., 104.

Az előadást újra angol anyanyelvű oktató, a rövid időre Patakra helyezett vendég-tanár, Michael Halsted, a British Council tagja rendezte.⁴⁶

Az 1947/48-as tanévtől nem találjuk nyomát az angol nyelvű diákszínjátszásnak a kordokumentumokban. Az 1948 nyár eleji előadás elmaradásának okát ideológiamentesen, kizárólag praktikusán interpretálta az *Értesítő*: „a már hagyományossá vált angol nyelvű színelőadást ez évben is meg akartuk rendezni éspedig június 19-én, azonban az iskolai év korábbi befejezése miatt ez elmaradt”.⁴⁷ Nehezen érthető, miért az iskolai éven kívüli időpontra tervezték eleve a bemutatót. Más okok húzódtak a történések háttérben. 1945-ben a nyolcosztályos általános iskolák elrendelése és 1946-os indulása után a gimnáziumi oktatás négy évfolyamos lett Magyarországon.⁴⁸ Ezzel párhuzamosan megkezdődött a nyolcosztályos gimnáziumok elsorvasztása. Ez a folyamat Sárospatakon is egyre jobban megnehezítette az angol ágazat munkáját. Mindezt a tendenciát még tovább erősítette a politika egyházi iskolákkal szembeni egyre kíméletlenebb támadása, mely országosan az 1948-as iskolaállamosításban csúcsondott ki. És bár a pataki gimnázium 1952-ig megőrizte egyházi jellegét, annál inkább támadási ponttá vált. Az oktatáspolitikai törekvések megnyilvánulhattak az angol nyelvű diákszínjátszás ellehetetlenítésében is. A *Sárospataki Református Kollégium története* című munka vonatkozó részéből tudjuk, hogy a színjátszók 1948-ban egy újabb Shakespeare-darabbal készültek, a *Szentivánéji álom* című ötfelvonásos vígjátékot tervezték bemutatni, „azonban felsőbb rendelkezésre az előadást nem lehetett megtartani”.⁴⁹ Végül a politika radikális változása oda vezetett, hogy az 1949/50-es tanévtől kezdve az angoltagozat és az angol nyelv oktatása is megszűnt Sárospatakon.⁵⁰

Végezetül méltó és illő a korszak pataki diákszínjátszásának kulcsszereplőjéről, motorjáról, tehetséges és elhivatott munkásáról, Horváth Istvánról röviden bár, de külön is megemlékezni. Sajnos kevesen ismerik már/még a nevét Patakon, de kívánatos, hogy személye és munkássága közismert legyen.

Az angol nyelvű színjátszásban vállalt feladatai mellett számos más tevékenységgel kapcsolódott a színművészethez már gimnazista korában. Lord Rothermere-ösz-tündjasként 1939 nyarán eljutott Angliába és Skóciába, ahol színházakat látogatott, színelőadásokat nézett, tájékozódott a Shakespeare-emléknapokon. Angol és német nyelvű színházi szakirodalmat olvasott, francia különórákra járt. Az Angol Internátus *College News* című lapját szerkesztette, melyben közreadta színházi és filmes jegyzeteit. Az önképzőkörben rendezői feladatokat vállalt, társaival részleteket mutattak be Arisztophanész *Madarakjából*, a *Szentivánéji álomból*, Rostand *Sasfőkjéből*. Angol

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ *Értesítő*, 1947/48., 76.

⁴⁸ PUKÁNSZKY Béla: *A magyar iskolatörténet és pedagógusképzés paradigmái*, Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, *Monographiae Comaromienses* 15, 2014, 13.

⁴⁹ DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2013, 179.

⁵⁰ DERDA: i. m.; DIENES – UGRAI: i. m., 188.

nyelvű esszét írt Shakespeare drámáinak magyarországi vonatkozásairól. Az érettségi évében a *Liliomfit* rendezte, melyben maga Szilvai professzort alakította.

Tanulmányait a szegedi egyetem magyar-francia szakán folytatta, közben szakmai tanulmányutakon gazdagította színházi tapasztalatait, hallgatótársaival színjátszó társulatot szervezett, megrendezte Shakespeare legismertebb drámáját, az európai irodalom alapművét, a *Hamletet*, ami óriási sikert és szakmai elismerést eredményezett számára. Színházelméleti műveket írt, melyek egyrészt bámulatos tájékozottságát tanúsítják, másrésztől a modern színjátszás olyan kérdéseivel foglalkozott ezekben, melyek évtizedekkel megelőzték korát. A szegedi szűk másfél év munkásságának részletesebb bemutatása messze meghaladja jelen dolgozat kereteit, de több tanulmány részletesen tárgyalja azt.⁵¹

1942-ben jelent meg a mintegy 270 oldalas *Örök színház* című tanulmánykötet, mely Horváth István válogatott színházi tárgyú tanulmányait tartalmazza. Sajnos, a könyv kegyeleti okból született, egykori színésztársai, tanárai, barátai ezzel tisztelegtek a 19 évesen tragikus körülmények között elhunyt fiatal művész emléke előtt.

1941. augusztus 8-án jelent meg a házassági jogról és „fajvédelemről” szóló harmadik zsidótörvény, mely tiltotta a vegyesházasságokat, büntette a zsidók és nem zsidók közti testi kapcsolatot. Horváth István és menyasszonya, a szegedi *Hamlet*-előadás Gertrudja, szerelmüknek ebben a történelmi csapdájában, 1941. október 17-én öngyilkosságot követtek el.⁵² Az ifjú rendező 1941. január 20-án kelt levelében így fogalmazott: „Nem maradnak utánam aere perennius művek, mégis, úgy érzem, nem halok meg mindenestől.”⁵³

A pataki Kollégium büszke az egykori Angol Internátusban hagyománnyá vált angol nyelvű diákszínjátszásra, annak pedagógiai és művészi értékeire, eredményeire. Ebben a munkában egykori diákjának, Horváth Istvánnak érdemeit elismeri, torzóban is jelentős szakmai eredményeit méltatja. A kollégiumtörténet őrzi e nemes tradíció és Horváth István emlékezetét.

⁵¹ Lásd ehhez ABLONCZY: Rómeóként végezte; és BALOGH: i. m.

⁵² ABLONCZY: Rómeóként végezte

⁵³ Közli BALOGH: i. m., 3.

A Pálóczi-Horváth testvérek emlékműve az Iskolakertben
(szobrász: ifj. Vay Miklós, 1870) *Fotó: Dr. Nagy Károly Zsolt*

Győri István

SZÁZÖTVEN ÉVES AZ ISKOLAKERT ELSŐ SZOBRA

Az iskolakert első szobrát, a Pálóczi-Horváth testvérek emlékművét 1870-ben állították. A szobor készítője ifj. Vay Miklós (1828–1886), kollégiumi főgondnok, az egyik utolsó polihistor volt.

A szobor építéséhez szükség volt odavezető útra, amit valószínűleg már 1869-ben létrehoztak. Ha az iskolakert jellegzetességének a szobrokkal szegélyezett sétautakat tekintjük, akkor azt is mondhatjuk, hogy ezzel jött létre az iskolakert első része, most másfél évszázada, ami aztán szakaszonként bővült, formálódott. A 20. században két fontos változás történt. 1931-ben a Kollégium 400 éves jubileumára a kerthez csatolták a mai Tompa utcáig terjedő földeket, oda épült fel az Angol Internátus, és kialakították előtte a szép díszkertet, aminek tengelyében, folytatásként jött létre a Lorántffy-szoborral lezárt szoborsétány, ami máig meghatározó eleme az iskolakertnek. A másik beavatkozás már kevésbé volt szerencsés. Az államosítás idején a tornacsarnok előtti, télen korcsolyapályának is használt füves tornatér átépítésével megbontották a kert egységét, az akkori korszellemnek engedve, kicsit a moszkvai Vörös-teret utánozva, a tornatér déli részét betonlapokkal burkolták, a tornacsarnok homlokzatát ezüstfenyőkkel takarták.

Az iskolakert keleti része helyén a 18. században a református temető volt, ami az 1800-as évek elejére megszűnt. Az iskola előbb bérelte, majd 1841-ben megszerezte a területet. Ekkor merült fel az igény, hogy az itt kialakítandó „főiskolai kert” a diákság üdülőhelye legyen. Először a távolabbi részt, a mai tornacsarnok környékét ültették be gyorsan és nagyra növő kőrisfákkal. 2004-ben a vihar nagy kárt tett a kertben. A tornacsarnoktól az Erdélyi internátus felé vezető út mellett, a szoborsétány előtt kb. 20 méterre balra egy tekintélyes méretű kőrisfa minden ága leszakadt. Amikor a törzsét kivágták, a földben maradt egészséges tönkön

150 évgyűrűt számoltam meg, eszerint a fa 1854 óta állt itt, talán ez volt az iskolakert legidősebb fája. Ennek a fának a közel azonos törzsméretű testvére ma is megtalálható a tornacsarnok keleti homlokzata előtt. A 350 éves jubileumi ünnepséget 1831-ben a pestis miatt elhalasztották, és 1861-re terveztek nagyobb megemlékezést. Ekkorra a kertet beültették fákkal, s a vendégeket már a fák árnyékában fogadták Erdélyi János vezetésével. Pár év múlva eltervezték, hogy emlékművet állítanak az iskola két jeles patrónusának, a Pálóczi-Horváth testvérpárnak, akik Ung megyében örökölt és eladott birtokuk árából támogatták az egyházat, különösen a pataki iskolát. A szoborrállítás magával hozta a kert megtervezett rendezését is. A 19. században kialakult egy sajátos magyar kastélykert stílus, az angol tájképi kertek egyszerűbb változata. A kertet őshonos lombos fákkal ültették be. A kastély bejáratával szemben mindig volt egy kis tér, a kocsiforduló. Itt fogadták a vendégeket, ezért ez lett a kastély- és kertegyüttes reprezentatív része. A kertben a kocsifordulótól sugarasan induló utakat alakítottak ki, nagyobb kerteknél többet, kisebb kerteknél is legalább kettőt, egymással 60 fokos szögben, így egy helyről egy pillantással belátható volt a két út. Az egyik mindig S-kanyart írt le, mert ez növelte a perspektívát. A közelben is voltak erre példák, a betléri és a pácini kastélyok kertjei, tehát a minta adott volt, hogy itt is ezt az íratlan szabályt kövessék. A kocsifordulót itt az utca túlsó oldalán lehetett kialakítani, de mivel még járműforgalom alig volt, így nem volt zavaró. Ez a kis tér hamar népszerű lett a diákság között, főleg a jogászok jártak ide beszélgetni. Komáromi János *Pataki diákok* című regényében már pletykadombnak nevezte a helyet, s ez a név máig megmaradt. Ettől a bejáratától itt is két utat alakítottak ki, az úttal derékszögben ment a fősétány, ami akkor a kert mögötti mezőkre és a királyhegyi szőlőkhöz vezetett. Jellemző, hogy később, amikor a vasutat megépítették, úgy alakították ki a vasútállomást, hogy annak az átjárója pontosan a fősétány vonalában legyen, így a diákok már a kollégium bejáratától látták, elment-e már a vonatjuk. Sajnos, a mai állomásépületet pár méterrel eltolták észak felé. A bejáratától északnyugatra induló másik sétányt alakították ki S formájúra, ez volt a sétaút a Pálóczi-Horváth szoborhoz.

A szobor három méter magas talapzaton áll, kétoldalt kisebb ovális relief utal a két testvérpárra. Nem tudjuk, ki írta a talapzaton levő két latin feliratot. Talán Erdélyi János vagy valamelyik tanítványa, de az is lehet, hogy akkori szokás szerint jelíges pályázattal készült, és valamelyik tehetséges diák írta, mindenesetre jól mutatja, milyen szinten beszéltek – sőt a klasszikus mértékét elérő szinten verset is írtak – latinul. Az egyik felirat így hangzik: „*Vivis exemplo, patronis defunctis benignitate insignibus honore non interituro Schola Patakina grata vovit erexit*” – magyarul: „*az élőknek példaként, a kegyességgel ékeskedő elhunyt jóltevőknek el nem múló tisztelettel állította a hálás pataki iskola*”. A szöveg feltűnően tömör, jól kihasználja a latin nyelv kifejezőerejét. A betűk egy része nagyobb méretű, s ha az így kiemelt U betűt V-nek számítjuk, a betűk római számértéke a felállítás dátumát adja ki. A szerző inkább a chronostichonra figyelt, mint a tartalomra vagy a stílusra. Ilyen szempontból érdekesebb a másik felirat: „*gloria quam benefacta parant et grata nepotum mente fovet pietas, aere perennior est*” – magyarul: „*ércnél maradandóbb az a dicsőség, amit a jócselekedetek munkálnak és*

a kegyelet ébren tart az unokák hálás szívében”. A szöveg első felére a hosszú szótagok és a mély magánhangzók jellemzők, az *et* szóval kezdődő második részre a rövid szótagok és a magas magánhangzók.

Az egész versfelirat a klasszikus hendiadisz retorikai fordulatra épül. Ez eredetileg egy szókép, amikor két szóval fejezik ki az adott szó két jellemző vetületét. Többször találkozunk vele az Újszövetségben, legismertebb a *σημενα και τερατα* (jel.: jelek és csodák) szópár, amit Varga Zsigmond tankönyve és szótára inkább „csodajeleknek” javasol fordítani, hiszen Jézus csodái nem öncélúak, hanem mindig egyben jelek is. Hasonló az imádság és böjt összekapcsolása: a kettő az Istennel való kapcsolat két formája. Pl. „*ez a fájzat semmivel sem űzhető ki, csupán könyörgéssel és böjtöléssel*” (Mk 9,29; Károli fordítás), vagy Kölcsey *Himnuszában* a „*múltat s jövődőt*” fordulat, ami a történelmi sors két oldala. A hendiadisz bővebb formája retorikai fordulat, amikor egy alanyról két állítást akartak kifejezni. Ez is előfordul a *Bibliában*, például a rossz fa kivágattatik és tűzre vettetik, *εκκοπτεται και εις πυρ βαλλεται* (Mt 7,19). Az egymásra rímelő passzív igevégződések mindig sajátos hangulatot teremtenek. Nagyon gyakori volt ez főleg a kőbe vésett feliratoknál, hiszen sok munkát lehetett vele megtakarítani. Például egy sírfeliraton szerepelt az elhunyt uralkodó teljes, sokszor több tagból álló neve, címe, rangja, majd két állítmány: itt eltemettetett, de dicsősége megőriztetik. A tömörségre való törekvés és a kőlap mint íróeszköz határozta meg a klasszikus kortól a görög, majd a latin betűformákat is. A ma nagy nyomtatott írásnak nevezett, akkor inkább vésett kapitális betűk, mindkét nyelvben egyenes vonalából és körívekből állnak, így könnyebb volt a kőfaragó dolga. Az edzett fémből készült vésővel az egyenes vonalakat könnyen lehetett elkészíteni, a fa linea mellett kellett sokáig húzgatni, a körívek vésése pedig úgy történt, hogy a vésőt zsinórra kötötték, a kőfaragó egyik kézzel leszorította a zsinórt, másik kézzel pedig körben mozgatta a vésőt.

A hendiadisz sokfelé használták, ahol általános szabályt kellett tömören megfogalmazni. Ezt követi a Pálóczi-émlékmű felirata is mondatalakzatként. Az alapszöveg ez: „*gloria aere perennior est*”. Jellemző, hogy a szerző meg merete változtatni középfokba téve az ismert Horatius-idézetet: *ércnél maradandóbb a dicsőség*. Majd ehhez jön közbeékeléssel egy retorikai zeugma keretében a két mellékmondat, „*amit a jócselekedetek szereznek*”, majd az *et* után a másik mellékmondat: „*amit az unokák hálás szívében ébren tart a kegyelet*”. Ha a szöveget hangosan többször elolvassuk, szépen előjön a szöveg ritmusa, versmértéke. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a felirat megüti a klasszikusok mértékét, a magyar kollégiumok latin világának szép emléke, a pataki latinitás csúcsa, sajnos egyben hattyúdál is, mert utána a latintanítás hamar elfelejtődött.

A pataki iskolakert első szobra nemcsak a két patrónus emlékét, de a pataki latinos diákvilág emlékét is őrzi. Méltán lehetünk büszkéek rá ugyanúgy, mint az akkor létrehozott iskolakertre.

A Pálóczi-Horváth testvérek emlékműve az Iskolakertben
(szobrász: ifj. Vay Miklós, 1870) *Fotó: Dr. Nagy Károly Zsolt*

Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökség!
Főtiszteletű Akadémiai Közgyűlés!
Kedves Testvérek!

*Füsti-Molnár
Szilveszter*

HOVÁ TARTUNK? – REKTORI BESZÉD A 489. TANÉV MEGNYITÓJÁN

Én is tisztelettel és szeretettel köszöntöm az egybegyűlteket. Különösen is az új tanártársainkat: Erdős Judit szociálpolitikust, szupervízort, Prókai Orsolya szociálpolitikust, Szentimrei Márk nagytiszteletű urat és Homoki Gyula tiszteletes urat. Szeretettel köszöntöm azt a több mint száz elsőéves hallgatót is, akik felvételt nyertek a képzéseinkre.

Nagy felelősség lenne az is, ha – a megjelölt cím szerint – az előttünk álló célokról, konkrét lépésekről, vágyakról, szerintünk helyes és megfelelő utakról beszélnék. Amiért most mindezt mégis a háttérbe szorítom, azért teszem, mert van itt valami sokkal jelentősebb szempont is annál, ami szűkebb vagy tágabb környezetünkénél, vagy éppen a bennünk is viaskodó elvárásoknál és öngazolásoknál fontosabb, és ami mindig helyére teheti és relativizálhatja, amit éppen szeretnénk.

Így a legsúlyosabb gondolathoz is sorolható tanévnyitó beszédem címe: *'Hová tartunk?'* A válasz pedig nem hagyhatja figyelmen kívül a *'honnant'*. Mondhatnánk, egyik sem aktuális, hiszen az egyik már, a másik pedig még nincs. Ami nem aktuális, az azonban nem feltétlenül jelenti, hogy nincs hatása. Az előtte és az utána virtualitása ez. Mind a kettő másképp hat. Ma, csak ebben a szűkebb közösségben is, ki ne mondhatná el magáról, hogy életének egyik legnagyobb hatóereje az a jövő, amely előtte áll – mindazzal, ami érkezni akar, és aminek el kell érkeznie. Nagy gazdagság van ebben az előttünk állóban, hiszen itt nem csupán a múlt hatásának valamifajta rögzítettsége van jelen – amely a megtörtént változhatatlanságából fakad –, hanem az ismeretlen jövő hatásának az a nyitottsága is, amely a teremtéshez foghatóan szabad is lehet. A felszínen maradva

mondhatnánk, hogy a múltat, a *honnant* legalább ismerjük, de a *hovát*, a jövőt egyáltalán nem, pusztán sejtelmünk lehet róla. Azt hiszem, nem is kellene olyan hosszasan érvelnünk, hogy gyorsan kiderüljön, hogy abban a *honnanban* is mennyi nem tudott van. Sőt! Mérhetetlenül több ismeretlen, mint ismert. Konkrét tapasztalati ismeretek nélküli hatás. Mindez nekem azt sugallja, hogy a *honnan-hová* ölelésében lehet úgy is, hogy nem a tárgyasítható történések uralnak bennünket, hanem épphogy az *előtte* és *utána* hatása beletörténik a gondolat, a szellem legbelső valóságába, amely *most van*.

Amiért fantasztikus lehet ez hely, ahol most együtt vagyunk, többek között éppen azért lehet, mert érvényesülni engedi ennek a két oldalnak: a *honnannak* és *hovának* a hatóerejét. A hely szelleme, a *genius loci*, nem akarja elszigetelt és magába zárt egyéni élménnyé tenni mindezt, hiszen a valóság az, hogy ez nem is zárható körül. Illúzió és csapda, ha így hisszük, és a legnagyobb felelőtlenség, ha ennyivel beérjük. Életünket minden ízében a Mindenség erői hatják át. Úgy lehet itt mindenki önmaga, hogy elszakíthatatlan kötelékkel kapcsolódik a Mindenségnek ezekhez a hatóerőihöz, meglátva a legfontosabb irányultságot, azt, hogy önmagánál valami tágabb Valóságnak a részese.

Úgy is mondhatnánk, hogy mindazok, akik ma együtt vagyunk, meghívást kaptunk az Eljövendő felől. Ebben a hívásban pedig megízlelhetjük a *hová* titkait. Mert titok ez, kedves Testvérek. Megsejteni, hogy az, ami még nincs, ami a jövő, az hogyan tud beavatkozni abba, ami most a leghatározottabban is a miénk. Mert itt van. Itt lüktet és énekel az Eljövendő. Ígéreteiben fedi fel magát leginkább, akár pillanatról pillanatra tárulkozik fel, és az előreláthatatlan tartalma így válik érthetővé, hogy sugalmazni tudjon mindannyiunkat.

Nyissuk meg lezárt és besötétített valóságunk függőnyeit az Eljövendő számára! Halljuk meg az ő hangját! Érezzük őt minden vonatkozásban! Legyen miénk a boldog ráhagyatkozás, mert ő előttünk jár és folytonosan hozza és mutatja a *hovát*! Ő ugyanis elfér a legkisebben is, és erővel hathatja át a legerőtlenebbet is.

Így legyen velünk, az ő anyaszentegyházával a Mindenható Szentháromság Egy Isten. Ölelő karjait ne feszítsük szét! Bízunk rá egészen magunkat, hiszen ő nem ad magából többet sehol, csak amennyit az adott közösség megbír! Engedjük, hogy vigyen, repítsen bennünket arra, amerre fúj. Most ebben a valóságban akar bennünket együtt tudni magával. Halljuk zúgását, de nem tudjuk, honnan jön és hová megy.

Higgyétek el, nem is a *honnan* és a *hová* a legfontosabb, hanem az a Szélvész, ami belesüvíti a jelenünkbe, és elmondja, amit ő üzen.

Ezekkel a gondolatokkal nyitom meg a Sárospataki Református Teológiai Akadémia 489. tanévét.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet.

Sárospatak, 2019. szeptember 8.

RECENZÍÓ

HOMOKI GYULA
MAROSZÁK DÁNIEL

A Pálóczi-Horváth testvérek emlékműve az Iskolakertben
(szobrász: ifj. Vay Miklós, 1870) *Fotó: Dr. Nagy Károly Zsolt*

Homoki Gyula
Majdnem tévedhetetlen egyháztörténet

Nick PAGE: *A keresztyénség majdnem tévedhetetlen története, avagy kétezer év szentekkel, vétkezőkkel, idiótákkal és Istentől ihletett bajkeverőkkel*, ford. JAKAB-BENKE Nándor, Kolozsvár, Koinónia, 2018, 540 p. – ISBN: 978-973-165-197-2, 64 RON/5100 Ft

Mindenkor nagy bátorságnak és ambiciózus vállalkozásnak tűnhet bárki részéről megírni a keresztyénség kétezer éves történetét. Nem csupán az egyház idő- és térbeli kiterjedtségének nagysága, a történések mögött megbúvó megannyi dokumentálatlan vagy hézagosan napfényre kerülő szándékok szövevényes hálózata miatt, de már csak azért is, mert a vállalkozás két állandó veszéllyel találhatja magát szembe. Egyrésztől féltő, hogy az alapos kutatás és az egyes történeti eseményekről szóló tengernyi szakirodalom átrágása után – talán némi tiszavirág-életű szenzációt követően – a vaskos krónika csakhamar a teológiai könyvtárak egyik polcára kerülve a feledésbe vész, vagy legalábbis csekély számú érdeklődő életét és szemléletformálását gazdagítja majd. Másrésztől pedig fennáll a veszélye annak, hogy az alapjában véve rendkívül jó egyháztörténész vénával rendelkező, ám az egyház felé laza szálakkal kötődő író megelégszik a keresztyénség kétezer éves bűnlajstromjának alapos ismertetésével, ezzel együtt pedig elősegíti a szenzációra éhes tömegek további elidegenedését az intézményes egyházaktól. Míg egyik esetben az egyház valami régi rendszer poros maradványa lesz, amelynek története ma már nem nyugtáz le senkit, a másik úton haladva akaratlanul is a vádlottak padján találja majd magát, ahol felelnie kell a mai ember minden egyes vádjára.

A színházi rendezőből keresztyén íróvá lett brit Nick Page műve véleményem szerint mindkét veszélynek és kísértésnek sikeren ellenáll. *A keresztyénség majdnem tévedhetetlen története, avagy kétezer év szentekkel, vétkezőkkel, idiótákkal és Istentől ihletett bajkeverőkkel* már címében is sejteti, hogy nem átlagos, legfőképpen pedig nem unalmas, monoton módon szeretné a keresztyénség történetét az olvasó elé tárni. A mémekkel és poénokkal gazdagon teletűzdelt elbeszélés a kezdetektől – vagyis Jézus passiójától – veszi fel az egyház történelmének fonalát, sikeresen vezet keresztül bennünket a szövevényes patrisztikus vitákon és zsinatokon, közérthetően és figyelmünket megragadva kalauzol át a középkor nyüzsgő történésein, míg a reformáció megannyi irányzatának kimerítő ismertetése után a modern kor keresztyénséget érintő fontosabb eseményeivel ismertet meg. Page stílusa valóban egyedi, és egy pillanatra sem engedi szabadon a figyelmünket: a már megszokott fordulatokat sajátosan mai nyelvezetbe csomagolja. Ennek köszönhetően tudhatjuk meg, hogy Pált a damaszku-szi úton valójában „egy spirituális traffipax” (21.) állította meg, vagy a szentföldi erélye-kutató vállalkozása miatt „Helénához képest Indiana Jones egy amatőr” (120.), esetleg, hogy a júliustól szeptemberig regnáló V. Leó számára a „pápáskodás egy nyári meló volt” (228.). A megmosolyogtató megfogalmazásokon túl néhol azonban már-már sértő, a vulgaritás kategóriáját kimerítő kifejezésekkel is találkozhatunk, amelyek

már túlmenni a megértetés vagy a figyelem fenntartásának céljain. Mindenesetre – és itt a fordító leleményessége is értékelendő – Page történelemkönyve minden kétséget kizáróan közérthető, frissítő stílusban kívánja a 21. századi ember számára megragadni a sokszor labirintusszerű események lényegét, mellőzve a megértést nem közvetlenül segítő részletek bőséges felsorolását. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a népszerűség és közérthetőség kedvéért a tartalom háttérbe szorulna. Minden fejezetben tetten érhető, hogy a leírt sorok mögött megfelelő mennyiségű és minőségű kutatás van, amely gátat szab a túlzottan szubjektív bemutatásnak. Jóllehet, a könyv egyes részleteinél sokszor egyenlőtlenség fedezhető fel: mintha az objektív kutatási értékeléssel ellentétben a szubjektív „tetszés” fokán mérte volna le az adott korszak, esemény vagy személy jelentőségét. Ez főleg Kálvin kapcsán domborodik ki igazán, amikor is a genfi reformerről úgy szól, mint aki „alapvetően szeretethetetlen, hideg emberi lény” (később hozzáteszi: „egy robot” [386.]) volt, az *Institutió*ról pedig mint amely „rendszeres, logikus, hermetikusan zárt” teológiai mű, amely „éppen ettől a tökéletességtől lesz kissé vérfagyasztó” (385.). Természetesen ez is lehet egy olvasat, azonban inkább az a benyomásom, hogy vagy túlzottan egyoldalú szakirodalomból tájékozódott szerzőnk, vagy a saját ízlése mércéjén akadt fent Kálvin. Ebben az esetben (és nem ez az egyetlen!) kissé óvatosabb megfogalmazásokat és jelzőket illet volna használni, amelyek kisebb mértékben befolyásolhatják azon olvasók ítéletalkotását, akik talán először találkoznak a bemutatott teológusokkal.

Page saját vallomása szerint, három fő dolog inspirálta e könyv megírásában: először is, fel akarta kutatni, miért úgy vannak a dolgok az egyházban ma, ahogy, majd ki akarta deríteni, „ki a hibás azért, hogy a dolgok úgy vannak, ahogy”, végül pedig ünnepelni azokat a hősokeket, „akik megmutatják, hogy a dolgoknak nem feltétlenül kellene úgy lenniük, ahogy vannak” (8–9.). E három célnak tökéletesen eleget tett a szerző: kellő alaposággal vázolja fel az egyház történetének alapvonalait a kezdetektől napjainkig; kíméletlenül és leplezetlenül mutatja be az egyház történelmének sötét, szégyellnivaló foltjait, azokat a személyeket, akikre „hősként tekintünk, de igazából kicsit sem voltak hősiések” (9.); mindeközben pedig elénk tárja azokat az alakokat, akik sokszor a perifériáról ugyan, de hűségesen megőrizték, szóval és tettel igyekeztek mindinkább hirdetni a Jézus szándéka szerinti evangéliumot. Nick Page könyve nem akar többet elmondani, mint amit mindnyájan saját bőrünkön is tapasztalhatunk: az egyház története mind a mai napig szentek, vétkesek, urambocsá' idióták és Istentől ihletett bajkeverők története. Aki nem szigorú egyháztörténészként, hanem érdeklődő laikusként szeretne többet tudni erről a történetről, annak *A keresztyénség majdnem tévedhetetlen története* egész biztosan jó kiindulópontot jelent majd.

Marozsák Dániel

The Bible Project – a Szentírás megértése audiovizuális módon

Szokták mondani, hogy nekünk, reformátusoknak a Biblián kívül semmink sincs. Nincsenek színes liturgiai öltözékeink, nincsenek látványos ceremóniáink. Templomaink falait nem díszítik szemet gyönyörködtető freskók. Az úrvacsorán és a keresztségen kívül az istentiszteleteink főként az értelmünkre próbálnak hatni, és az érzekeink a háttérbe szorulnak. Olykor még a hit megélését is racionális keretek közé akarjuk szorítani, mintha hinni pusztán annyit jelentene, hogy ismerem, mit mond a Biblia, tudom, mit tanít a keresztyénség, és el tudom mondani a Miatyánkot és az Apostoli hitvallást. Tény és való igaz, hogy a hitnek van egy olyan része is, amely ismeretet igényel, és ez egyáltalán nem hanyagolható el. Sőt művelni és ápolni kell, hogy az ismerethez társuló reménység (a hitnek egy másik nagyon fontos eleme) el tudjon mélyülni.

Ebben akar segíteni egy néhány évvel ezelőtt indult weboldal, a *The Bible Project*. A projektumot közösségi szinten finanszírozzák – magyarán bárki támogathatja őket, aki hozzá akar járulni (crowd funding). A YouTube az elsődleges felület, ahol el lehet érni azt a tartalmat, amit a *The Bible Project* készít. Elsősorban olyan animációs videókat adnak közre, amelyek a Szentírás megértését és megismerését akarják elmélyíteni. Ezek a videók korántsem helyettesítik a Szentírás olvasását, éppen ellenkezőleg: a Biblia naponkénti olvasására akarnak bátorítani. Azt akarják elősegíteni, hogy a Biblia olvasója megtapasztalhassa, hogy az egész Szentírás egységes történet, amely a Názáreti Jézusban csúcsonyul ki, és őhöz vezet. A közzétett videókat bárki ingyen megnézheti. Egyik legnagyobb eredményük, hogy a Biblia összes könyvéről egyesével összefoglaló, rövid filmcskéket készítettek, amelyek érthetővé teszik az egyes könyvek főbb motívumait és üzenetét. Van azonban olyan sorozatuk is, amely fontosabb bibliai kulcsszavakat és fogalmakat magyaráz, és követi őket végig a Szentíráson. Az ötletgazda két fiatal teológus hallgató (Jon Collins és Tim Mackie) az Egyesült Államok nyugati partvidékén fekvő Oregon államból. A videók magas színvonalát nem csak a profin kivitelezett animációk mutatják, hanem a szakmai oldalról meg támogatott mondanivalójuk is (Tim Mackie szemita nyelveket kutató PhD-hallgatóként, és a doktori tézise az Ezékiel könyvét tartalmazó kéziratok történetével foglalkozott, különös tekintettel a Septuagintára és a Holt-tengeri tekerccsekre).

A célközönség hihetetlenül tág, mert olyanoknak is szól, akik keresztyén háttérből jönnek, és olyanoknak is, akiknek teljesen új dolog a hit. Külön forrásokat fordítanak arra, hogy a videók több tucat idegen nyelven is megjelenjenek. (Sajnos magyarul még csak felirattal érhető el.) Annak ellenére, hogy az Egyesült Államokból származik ez a kezdeményezés, és erős hatást gyakorolt a készítőik nézetére az evangélikalizmus, mégis igyekeznek a jól bevett kliséktől eltávolodni, és olyan tartalmat készíteni, aminek a forrása a Szentírás hagyományozott szövege. Nem az evangélikalizmust akarják exportálni a világhálón keresztül, hanem egy valóban biblikus szemléletmódot propagálnak.

Ezeknek a videóknak nem burkolt célja, hogy megpróbálja megszólítani azt a fiatalabb generációt, amelybe tartozók már digitális bennszülötteknek számítanak. Azokat, akik YouTube-on és iPad-en nőttek fel. Kérdés, tehát, hogy a *The Bible Project* által készített tartalom mennyire bizonyul majd alkalmasnak arra, hogy közelebb vigye a Szentírás üzenetét, az evangéliumot egy olyan korcsoportnak, akiknek a figyelmét már egészen más dolgok és egészen máshogy kötik le.

A mai kornak az egyik mozgatórugója a szórakozás. A szórakozás korát éljük, amelyben minden tevékenységnek szórakoztatónak kell lennie (még az oktatásnak, sőt talán még az istentiszteleteknek is), és a legrosszabb bűn az, ha valami unalmas – mondja a korszellem. A 20. században radikálisan megváltozott az, ahogyan az emberek szórakoznak, illetve, ahogyan a szórakozás különféle formái eljutnak az emberekhez. Itt most elsősorban a média fejlődésére kell gondolni. Az ötvenes évektől tömegesen megjelennek a televíziós készülékek a családi otthonokban – az egyén privát szférájába betör a tömegkommunikáció. Később még radikálisabb változások mennek végbe az internet elterjedésével. Egyes kutatók szerint az internet használata (okostelefon stb.) teljesen áthuzalozza az ember agyát; kevesebb ideig tud koncentrálni és figyelni, illetve mindent vizualizálnia kell. Nagy kérdés tehát a 21. századi igehirdetőknek és hitoktatóknak, hogy mit tehetnek a multimédia világában. Felöltségünk, hogy úgy szólítsuk meg a mindenkori társadalmat, hogy azt értsék, és hogy az üzenet vagy ismeret, amit átadunk, lekösse a figyelmüket. A *The Bible Project* abban lehet jó eszköz, hogy a rövid (6-7 perces) videóinak az élénk és stílusos animációival és az alapos és a Szentírásra alapuló mondanivalójával elmélyítse a keresztyén reménységet tápláló ismeretet.

Sárospataki Füzetek – Stíluslap

Minden hivatkozást lábjegyzetben kell feltüntetni. Az idézett és hivatkozott művekre így kell hivatkozni: első előfordulásakor minden azonosító adatot és az idézett oldalszámot fel kell tüntetni lábjegyzetben, az idézett vagy hivatkozott szöveggel azonos oldalon. A továbbiakban rövid lábjegyzet használatos (lásd a 2. pontot). A bekezdéseket behúzással, nem pedig üres sor beszúrásával kell jelölni. A szöveg közbeni idegen szavakat és címekeket kurzívvval kell szedni, de a szövegidézetekeket *nem* szedjük dőlttel.

A szöveg stílusa/formázás

A főszövegben:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 12-es

Bekezdés: simpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

A lábjegyzetben:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 10-es

Bekezdés: simpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

Amennyiben az idézni kívánt szövegrész idegen nyelven van, az idézés eredeti nyelven a lábjegyzetben történik, a főszövegben a kötet nyelve (általában magyar) használatos.

A periodika műfajai / rovatai

Szerkesztői előszó

Igei ráhangolódás (*Oktass, hogy éljek!* rovat)

Tanulmányok: az adott szám tematikusan összefüggő nagyobb lélegzetű írásai (terjedelmük egy szerzői ív, azaz 40.000 n).

Ha mód van rá, teret engedünk egy *Vita* rovatnak (terjedelme 10–12.000 n), amelyben vagy egyetlen probléma több nézőpontú és hasonló terjedelmű bemutatása történik, vagy egy vitaindító vezércikkre (terjedelme 10-12.000 n) érkező korreferátumokat (terjedelmük 8000 n) közlünk.

Közreadunk kisebb *Közleményeket* (terjedelme 20–30.000 n): cikket, konferenciabeszámolót, az SRTA aktuális hirdetéseit.

Az *Idővonal* rovatban (terjedelme 1–2000 n) emlékezni és emlékeztetni szeretnénk a pataki történelem, a protestáns iskolatörténet jeles eseményeire, személyeire és alkalmaira, ünnepeinkre.

A *Szemle* rovat (terjedelme 4–6000 n) adja közre a recenziókat.

Hivatkozás

1. Hivatkozás teljes lábjegyzetben

A szerzők vezetéknevét KISKAPITÁLIS betűvel jelöljük. Külföldi szerzők esetében a vezetéknevet a keresztnév előtt, vesszővel elválasztva kell feltüntetni.

Az idézett lapszámok után **nincs** semmiféle rövidítés (l., p., o., old. stb.). Ha több egymást követő lapra hivatkozunk, közéjük nagyköötőjelet szedünk, a lapszámokat pedig nem rövidítjük, tehát nem 973–83 szerepel, hanem 973–983. Ha több egymással nem érintkező lapszámot adunk meg, akkor ezek közt vessző áll: 33, 52, 97. Az utolsó lapszám után a címléírás lezárásaként pont áll.

A, Könyvek esetében

SZERZŐ: *Cím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: KERTÉSZ Imre: *Sorstalanság*, Budapest, Magvető, 1975.

SZERZŐ: *Cím*, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: MILLER, Henry: *Baktérium*, Ford. BARTOS Tibor, Budapest, Európa, 1990.

SZERZŐ: *Cím*, Kötetszám, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: TOLKIEN, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*, 1–3. kötet, Ford. GÖNCZ Árpád, Budapest, Európa, 2002.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kötetszám, *Kötet Címe*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: MÓRICZ Zsigmond: *Erdély*, 1. kötet, *Tündérbert*, Budapest, Európa, 1992, 349–440.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, *Sorozat*, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: HANKISS Elemér: *Egy ország arcai, Válogatott szociológiai tanulmányok 1977–2012*, Budapest, L'Harmattan, *Ars Sociologica*, 2012.

B, Gyűjteményes kötetek esetében

SZERKESZTŐ: *Cím*, *Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Kiadás ideje, Hivatkozott oldal.

Példa: SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

C, Gyűjteményes kötetekben megjelent írások esetében

SZERZŐ: Cím, in SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés abolíciója Európában, in SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem Évkönyve 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012, 111–142.

D, Folyóiratok esetében

SZERZŐ: Cím, *Folyóirat neve*, Évfolyam, Évszám/Lap sorszáma, Hivatkozott oldalszám.

Példa: MIHÁLYI Gábor: Költészet és valóság, *Nagyvilág*, XXXIII. évfolyam, 1988/7, 971–973.

E, Heti- és napilapok esetében

SZERZŐ: Cím, *Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap., Oldalszám.

Példa: VÁRADI Ferenc: Hiteles példákra vágyva, *Reformátusok Lapja*, LVII. évfolyam, 35. szám, 2013. szeptember 1., 9.

SZERZŐ: Cím, Alcím, *Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Kiadás helye, Évszám. Hónap. Nap., A hét napja, Oldalszám.

Példa: P. SZABÓ Ernő: Madár repül át az ágak között, Ha minden ecsetvonás érdekel, Tárlatvezetés gyerekeknek a Nemzeti Galériában, *Magyar Nemzet*, LXXVI. évfolyam, 240. szám, Budapesti kiadás, 2013. szeptember 3., kedd, 15.

F, Elektronikus források esetében

Elektronikus források esetén a hivatkozás logikája és formai megoldása azonos a fentiekkel. Attól függően, hogy mi deríthető ki az egyes anyagokról, mindenképp kell a szerző neve, a dokumentum címe, a megjelenés helye (amennyire azonosítható). Ezt követően utána a teljes URL és az utolsó letöltés dátuma (év. hónap. nap.).

Pl.: egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló blogbejegyzésére történő hivatkozás esetén:

KÖNTÖS László: Ügynök voltál? *reposts.hu*, 2017. 05. 14. URL: <http://reposts.hu/blog/kontos-laszlo/2017-05-13/ugynok-voltal> Utolsó letöltés: 2017. 05. 15.

2. Hivatkozás rövid lábjegyzetben

Ha egy megelőző lábjegyzet már tartalmazta a teljes hivatkozást, rövid lábjegyzetet használunk:

SZERZŐ: i. m., hivatkozott oldalszám.

Ha a megelőző lábjegyzet ugyanerre a műre hivatkozott, akkor a következő jelölést kérjük:

Uo., hivatkozott oldalszám.

Ha ugyanattól a szerzőtől korábban több kötetre/cikkre is hivatkoztunk, akkor az alábbi módon pontosítsuk a rövidített jegyzetet:

SZERZŐ: Cím egésze (hosszabb cím esetén annak első néhány jellemző szava), hivatkozott oldalszám.

Pl. MÓRICZ: *Erdély*, 26.

Pl.2. MIHÁLYI: *Költészet és valóság*, 972.

3. Jelölések használata a hivatkozásban

- Könyvek, gyűjteményes kötetek címének, folyóiratok, heti- és napilapok nevének megkülönböztetésére dőlt betű használatos.
- Szerkesztői megjegyzések/jelölések jegyzetbe történő beékelésére [szögletes zárójel] használatos.
- Idegen nyelvű kiadványok adatsorában az adott nyelven közöljük a szerkesztő/szerkesztette, a kötet, és a fordította szavakat. A cím után és a kötet szerkesztőjének neve előtt szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; ed., ha angol, olasz vagy latin; éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (= Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az ed. helyett a többes számot jelző eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagyködtőjel van.
- Az öt sornál hosszabb idézetek a margótól 1-1 cm-re behúzódnak, és idézőjel ez esetben is szükséges. Idézetben belüli idézet jelölése a » « jelekkel történik.

4. Rövidítések

c. n.	cím nélkül
é. n.	év nélkül
évf.	évfolyam
ford.	fordította
i. h.	idézett hely
ill.	1. illetve, illetőleg 2. illusztrált, illusztrálta
i. m.	idézett mű
in	-ban/-ben
l.	lásd
o.	oldal
s. a. rend.	sajtó alá rendezte, sajtó alá rendezés
sk.	és a következő
s. k.	saját kezével, saját kezűleg
skk.	és a következők
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
ua.	ugyanaz
ui.	ugyanis
úm.	úgy mint
ún.	úgynevezett
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő

5. Angol nyelvű rövidlet (*abstract*) készítése

Az angol rövidlet (*abstract*) minimum 10, maximum 15 soros. A cikk/tanulmány főszövege után illesztendő be. A rövidlet tartalmazza a cikk címének fordítását és a főbb tézisek összefoglalását.

SZERZŐINK / AUTHORS

Demkó Ferenc – középiskolai tanár (Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma)

Füsti-Molnár Szilveszter (PhD) – főiskolai tanár, rektor (SRTA)

Görföl Tibor (PhD) – irodalomtörténész, teológus, a PPKE-BTK oktatója

Győri István (PhD) – egyetemi tanár (SRTA)

Homoki Gyula – doktorandusz, az SRTA tanársegédje

Kodácsy Tamás (PhD) – református lelkipásztor,
KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet, tudományos főmunkatárs

Kovács Krisztián (PhD) – egyetemi adjunktus
(DRHE, Szociáletikai és Egyházszociológiai Tanszék)

Kustár György (PhD) – az SRTA adjunktusa

Lapis József (PhD) – irodalomtörténész, az SRTA tudományos munkatársa

Lapis-Lovas Anett Csilla – vallás tanár, a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok
Doktori Iskolájának doktorandusza

Marozsák Dániel – az SRTA teológus hallgatója

Molnár Illés – költő, irodalomkritikus

Molnár-Kovács Dorottya – egyetemi tanársegéd
(DE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék)

Nagy Júlia – irodalom szakos bölcsész

Nagy Károly Zsolt (PhD) – tudományos munkatárs (MTA), az SRTA adjunktusa

Nagygéci Kovács József – kritikus, a Pannon Tükör szerkesztője

Nigriny-Demeter Adrienn – ifjúsági munkás, pályázati referens

Paczári-Pongor Melinda – a DRHE teológus hallgatója

Péter-Szarka László – egyetemi lelkész, Debreceni Református Egyetemi Gyülekezet

Pompor Zoltán (PhD) – irodalomtörténész, szakmai vezető
(Református Tananyagfejlesztő Csoport)

Szatmári Emília (PhD) – az SRTA adjunktusa

Tar László Péter – református lelkipásztor (Mád)

Zágoni Balázs – író, forgatókönyvíró, szerkesztő